

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΤΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑΣ-ΣΟΦΙΑΣ ΚΟΡΕΝΤΖΕΛΟΥ
(Α.Μ.: 1012201803013)

Θέμα: «Αθανάσιος Ευταξίας (1849-1931):
Ο εμπνευσμένος πολιτικός άνδρας από τη Φθιώτιδα»

Επιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαηλίδης
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Σωτήριος Ριζάς

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2020

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος	2
Εισαγωγή	4

Α΄ Κεφάλαιο

Γέννηση, οικογένεια και σπουδές του Αθανασίου Ευταξία	6
---	---

Β΄ Κεφάλαιο

Η πολιτική δράση του Αθανασίου Ευταξία	16
2.1. Ο Αθανάσιος Ευταξίας ως βουλευτής	16
2.2. Ο Αθανάσιος Ευταξίας ως γεροϋσιαστής	34
2.3. Ο Αθανάσιος Ευταξίας ως υπουργός	40
2.4. Ο Αθανάσιος Ευταξίας ως πρωθυπουργός	56

Γ΄ Κεφάλαιο

Ο ρόλος και η δράση του Αθανασίου Ευταξία ως προέδρου της Επιτροπής Οικονομικών και της Επιτροπής της Αεροπορικής Άμυνας	59
3.1. Ο Αθανάσιος Ευταξίας ως πρόεδρος της Επιτροπής Οικονομικών	59
3.2. Ο Αθανάσιος Ευταξίας ως πρόεδρος της Επιτροπής της Αεροπορικής Άμυνας	64

Δ΄ Κεφάλαιο

Το συγγραφικό έργο του Αθανασίου Ευταξία	71
--	----

Ε΄ Κεφάλαιο

Το τέλος του Αθανασίου Ευταξία και η απήχρησή του	77
Επίλογος	97
Πηγές και Βιβλιογραφία	99
Παράρτημα	111
Περίληψη	117

Πρόλογος

Η παρούσα Διατριβή Μεταπτυχιακής Ειδίκευσης με θέμα: «Αθανάσιος Ευταξίας (1849-1931): Ο εμπνευσμένος πολιτικός άνδρας από τη Φθιώτιδα» εκπονήθηκε στα πλαίσια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία: Νέες Θεωρήσεις και Προοπτικές» του Τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών της Σχολής Ανθρωπιστικών Επιστημών και Πολιτισμικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Αντικείμενο της μελέτης αυτής αποτελεί η σκιαγράφηση της προσωπικότητας αλλά και του έργου μίας φυσιογνωμίας με καταγωγή από τη Φθιώτιδα, που ανέπτυξε τεράστια πολιτική, οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική δράση κατά τη διάρκεια του βίου του, του Αθανασίου Ευταξία (1849-1931). Είναι γεγονός ότι ο άνθρωπος αυτός κατόρθωσε να αναδειχθεί ως ένας από τους ικανότερους και μεθοδικότερους Έλληνες πολιτικούς του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα, προσφέροντας μέγιστες υπηρεσίες στην Πατρίδα.

Η παρούσα μελέτη δεν είναι πλήρης ως προς το περιεχόμενο, καθότι γίνεται επιλογή όσων στοιχείων κρίνονται αναγκαία για τη δημιουργία μίας όσο το δυνατόν πιο αντιπροσωπευτικής εικόνας, αναφορικά με τη ζωή και το έργο του καταξιωμένου αυτού άνδρα, προκειμένου ο αναγνώστης να αποκτήσει μία σφαιρική εικόνα για αυτήν τη φυσιογνωμία. Ίσως, εκτενέστερη αναφορά γίνει σε μία άλλη μελέτη στο μέλλον.

Με την ολοκλήρωση της παρούσας μελέτης αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω όλους όσους συνέβαλαν στην περάτωσή της. Πρωτίστως, θερμές ευχαριστίες οφείλω στον Επιβλέποντα Καθηγητή μου κ. Θανάση Χρήστου, Καθηγητή Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας στο Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου και Διευθυντή του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία: Νέες Θεωρήσεις και Προοπτικές» του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου για την παρότρυνση και ενθάρρυνσή του να ασχοληθώ με το συγκεκριμένο θέμα, την υποστήριξή του, την καθοδήγησή του καθώς και τις πολύτιμες συμβουλές του κατά την εκπόνηση της ανά χειράς μελέτης.

Επιπρόσθετα, τις ευχαριστίες μου θα ήθελα να εκφράσω και στους Συνεπιβλέποντες Καθηγητές, κ. κ. Ιάκωβο Μιχαηλίδη, Καθηγητή Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Αριστοτελείου

Πανεπιστημίου και Σωτήριο Ριζά, Διευθυντή Ερευνών στο Κέντρο Έρευνας της Ιστορίας του Νεώτερου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών.

Τέλος, ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω και στην οικογένειά μου για τη στήριξή της και την υπομονή της κατά τη διάρκεια των σπουδών μου.

Εισαγωγή

Στο παρόν πόνημα επιχειρείται η σκιαγράφηση της προσωπικότητας, της ζωής, αλλά και του έργου ενός ανθρώπου με καταγωγή από τη Φθιώτιδα, του Αθανασίου Ευταξία (1849-1931), ο οποίος αναδείχθηκε σε μία πολιτική φυσιογνωμία με αξιοθαύμαστη δράση. Υπήρξε θεολόγος, οικονομολόγος, πολιτικός, δημοσιογράφος και συγγραφέας.

Εξελέγη επί σειρά ετών βουλευτής Λοκρίδας και αργότερα Φθιώτιδας-Φωκίδας και χρημάτισε κατ' επανάληψη σε έξι διαφορετικές κυβερνήσεις υπουργός και ειδικότερα υπουργός των Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως (1893, 1897, 1899), των Οικονομικών (1909, 1922) και της Εθνικής Οικονομίας (1915). Ακόμη, διορίστηκε πρωθυπουργός (1926) για σύντομο χρονικό διάστημα επί δικτατορίας Πάγκαλου και εξελέγη αριστίνδην γεροϋσιαστής (1929), παραμένοντας σε αυτό το αξίωμα μέχρι την ημέρα του θανάτου του. Αναμφισβήτητα, σημάδεψε με την παρουσία του και το έργο του την πολιτική ζωή της χώρας.

Υπήρξε υπόδειγμα μοναδικό φιλεργίας και ακαταβλήτου ενεργητικότητας για την εποχή στην οποία έζησε και πολιτεύθηκε και ως εκ τούτου το όνομά του συνδέθηκε με την πολιτική ζωή της χώρας. Διακρίθηκε για το ήθος του, τον χαρακτήρα του, την εργατικότητά του και για τις εξαιρετικές του ικανότητες. Κατάφερε να ξεχωρίσει στην πολιτική και να διαγράψει σημαντική και σπουδαία πορεία. Μάλιστα, άφησε πίσω του πλούσιο, σημαντικό και πολυεπίπεδο συγγραφικό έργο πάνω σε θέματα πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά, εκπαιδευτικά και εκκλησιαστικά.

Η ανά χείρας μελέτη απαρτίζεται από πέντε κεφάλαια στα οποία εξετάζεται ολόπλευρα η πολυδιάστατη αυτή προσωπικότητα του Αθανασίου Ευταξία και φωτίζονται πολλές και διαφορετικές πτυχές του βίου του, αλλά και της δράσης του. Πιο συγκεκριμένα:

Στο Α' Κεφάλαιο το ενδιαφέρον εστιάζεται σε κάποια βιογραφικά στοιχεία του Αθανασίου Ευταξία, με επίκεντρο τη γέννησή του, την οικογένειά του, τα πρώτα χρόνια της ζωής του, τις σπουδές του τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό, οι οποίες αποτέλεσαν πολύτιμα εφόδια για τη μετέπειτα εξελικτική του πορεία. Ακόμη, γίνεται μνεία στην παραμονή και στη δράση του στη Μακεδονία, στην ενασχόλησή του με τη δημοσιογραφία, καθώς και στην προσωπική του ζωή.

Στο Β΄ Κεφάλαιο γίνεται αναφορά στη μακρόχρονη παρουσία στον πολιτικό στίβο της χώρας από το 1885 έως το 1931, έτος του θανάτου του. Συγκεκριμένα, παρουσιάζονται κάποια στοιχεία σχετικά με την εκλογή του, τη θητεία του, το έργο του αλλά και την προσφορά του ως βουλευτής, γεροϋσιαστής, υπουργός και πρωθυπουργός.

Στο Γ΄ Κεφάλαιο γίνεται λόγος για τη θητεία του και για το ρόλο που διαδραμάτισε ως πρόεδρος της Επιτροπής Οικονομικών και της Επιτροπής της Αεροπορικής Άμυνας κατά τις οποίες σημείωσε τεράστιο οικονομικό και κοινωνικό έργο.

Στο Δ΄ Κεφάλαιο παρουσιάζεται το πλούσιο, πολυδιάστατο, αξιόλογο και επιστημονικό συγγραφικό έργο του, αποτελούμενο από πολλές μελέτες, άρθρα, βιβλία, αλλά και από κάποιες ομιλίες του στη Βουλή των Ελλήνων, οι οποίες δημοσιεύθηκαν αργότερα.

Στο Ε΄ Κεφάλαιο και τελευταίο περιγράφεται το τέλος του Αθανασίου Ευταξία. Αναλυτικότερα, γίνεται λόγος για την κατάσταση της υγείας του, τις θερμές εκδηλώσεις λύπης, που επέφερε στην κοινωνία το άκουσμα του θανάτου του, καθώς και για τις τιμές που του αποδόθηκαν.

Α' Κεφάλαιο

Γέννηση, οικογένεια και σπουδές του Αθανασίου Ευταξία

Στις 16 Φεβρουαρίου 1849 πρωτοείδε το φως της ζωής του στην Αμφίκλεια Λοκρίδας (Δαδί Δρυμίας) του Νομού Φθιώτιδας, ένα από τα επτά παιδιά της οικογένειας Λουκά (Παπαλουκά) Ιωάννου Ευταξία, ο Αθανάσιος Ευταξίας, ο οποίος κατάφερε να αναδειχθεί ως μία από τις πιο λαμπρές και σημαντικές προσωπικότητες του ελληνικού κράτους, καθώς υπήρξε θεολόγος, οικονομολόγος, πολιτικός, δημοσιογράφος και συγγραφέας¹.

Γενάρχη της ξακουστής και πολυμελούς αυτής οικογένειας ήταν ο Ιωάννης (Παπαγιάννης) Λουκά Ευταξίας, ιερέας, ο οποίος εγκαταστάθηκε στην Αμφίκλεια (Δαδί) μεταξύ των ετών 1805-1807 και υπηρέτησε στον Ιερό Ναό του Αγίου Βλασίου, στον οποίο ναό ιερουργούσε αργότερα και ο γιος του Λουκάς (Παπαλουκάς) Ιωάννου Ευταξίας ως Εφημέριος, Αρχιερατικός Επίσκοπος Δρυμίας και Σακελλάριος. Και οι δύο ήταν εκτός από ιερείς και υφαντές.

Πατέρας του Αθανασίου Ευταξία ήταν, όπως ήδη αναφέρθηκε, ο ιερέας Λουκάς (Παπαλουκάς) Ιωάννου Ευταξίας, ο οποίος γεννήθηκε το 1813 και πέθανε το 1905 και μητέρα του η Ασήμω Λάμπρου Στρογγύλη, κόρη του αγωνιστή του 1821 Λάμπρου Στρογγύλη, ο οποίος σκοτώθηκε στο πεδίο της μάχης της Αλαμάνας. Η Ασήμω ήταν μεγαλύτερη σε ηλικία του συζύγου της, γεννημένη πριν το 1808 και απεβίωσε τον Αύγουστο του 1893. Από τον γάμο τους προέκυψαν επτά παιδιά: ο Ιωάννης (1845-1927), η Αγγελική, ο Λάμπρος (1847-1874), η Μαρία, ο Αθανάσιος (για τον οποίο γίνεται λόγος στη συγκεκριμένη μελέτη), ο Χαράλαμπος (1851-1938) και η Αικατερίνη².

Εκείνο που έχει ιδιαίτερη σημασία στο σημείο αυτό είναι ότι πρέπει να εξετασθούν δύο ζητήματα, όσον αφορά την οικογένεια Ευταξία, με το πρώτο να σχετίζεται με την ορθότητα του αρχικού επιθέτου της και το δεύτερο με τον τόπο της καταγωγής της.

¹ Κ. Βοβολίνης – Σπ. Βοβολίνης (Επιμ.), Λήμμα: «Ευταξίας Αθανάσιος», στο: *Μέγα Ελληνικόν Βιογραφικόν Λεξικόν*, τ. 3 (1962), σ. 112, στο εξής βλ. *ΜΕΒΛ* και ακόμη βλ. Λήμμα: «Ευταξίας Αθανάσιος», στο: *Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό*, τ. 3 (1999), σ. 392, στο εξής βλ. *ΠΒΛ*.

² Κ. Βοβολίνης – Σπ. Βοβολίνης (Επιμ.), Λήμμα: «Ιωάννης (Παπαγιάννης) Ευταξίας», στο: *ΜΕΒΛ*, τ. 3 (1962), σ. 17, Κ. Βοβολίνης – Σπ. Βοβολίνης (Επιμ.), Λήμμα: «Λουκάς (Παπαλουκάς) Ιωάννου Ευταξίας», στο: *ΜΕΒΛ*, τ. 3 (1962), σ. 17-18 και Κ. Βοβολίνης – Σπ. Βοβολίνης (Επιμ.), Λήμμα: «Ασήμω Λουκά (Παπαλουκά) Ευταξίου», στο: *ΜΕΒΛ*, τ. 3 (1962), σ. 18-19.

Αναφορικά με το πρώτο ζήτημα, πολλές και διάφορες απόψεις έχουν διατυπωθεί για τη γνησιότητα και την προέλευση του αρχικού επωνύμου της οικογένειας. Ειδικότερα, ο Χρήστος Ενισλείδης στο βιβλίο του *Η Αμφίκλεια* διατυπώνει την άποψη ότι το αρχικό επώνυμο της οικογένειας Ευταξία ήταν άγνωστο. Σύμφωνα με την παράδοση, το αρχικό επίθετο της οικογένειας πρέπει να ήταν δισύλλαβο και να τονιζόταν στην παραλήγουσα και το μεταγενέστερο επίθετό της πιθανότατα να προέκυψε από το εκκλησιαστικό αξίωμα οφίκιο, το οποίο σχετίζεται με την ευταξία του ναού.

Κρίνεται σκόπιμο εδώ να υπογραμμισθεί ότι ο Αθανάσιος Ευταξίας σε πολλά δημοσιεύματά του συνήθιζε να υπογράφει ως «Αθ. Παπαλουκά Ευταξίας» καθώς και με το αρχικό γράμμα «Ε» του επωνύμου του. Επιπλέον, σε πολλά δημοσιεύματα της εποχής μπορεί κανείς να διακρίνει ότι κατά την αναφορά τους σε πρόσωπα της οικογένειας Ευταξία σημείωναν ως επίθετό τους το Παπαλουκάς Ευταξίας ή Ευταξίας Παπαλουκάς αντί του επιθέτου Ευταξίας. Παράλληλα, στα Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής παρατηρείται συχνά το φαινόμενο πολλοί πολιτικοί όταν ήθελαν να απευθυνθούν προς τον Αθανάσιο Ευταξία να τον αποκαλούν με το επώνυμο Παπαλουκάς. Αντιθέτως, στις ονομαστικές ψηφοφορίες των Συνεδριάσεων της Βουλής, όταν γινόταν αναφορά στον Αθανάσιο Ευταξία, αυτός αναγραφόταν ως Αθανάσιος Ευταξίας και όχι ως Παπαλουκάς.

Οι Βασιλείου και Πανουργιά στο βιβλίο τους υποστηρίζουν, βασιζόμενοι σε έγγραφα της εποχής εκείνης και επιγραφές, ότι το πραγματικό όνομα της οικογένειας δεν είναι το Παπαλουκά, όπως ισχυρίζονται μερικοί, και ότι η σύγχυση αυτή μεταξύ του επωνύμου της οικογένειας οφείλεται κατά κύριο λόγο στην προσφώνηση του πατέρα του Αθανάσιου Ευταξία, Λουκά Ευταξία, ως Παπα-λουκά³.

Σχετικά με το δεύτερο ζήτημα, ο Χρήστος Ενισλείδης στο προαναφερόμενο βιβλίο του αναφέρει ότι η οικογένεια Ευταξία δεν ήταν γηγενής και ότι ο γενάρχης της οικογένειας, Ιωάννης Ευταξίας, εγκαταστάθηκε στην Αμφίκλεια (Δαδί) πριν από την Επανάσταση του 1821, προερχόμενος πιθανότατα από την περιοχή της Λιβαδειάς. Επιπλέον, οι Βασιλείου και Πανουργιά στο βιβλίο τους αναφέρουν ότι στον εκλογικό κατάλογο του 1844 του Δήμου Λιβαδειάς υπήρχαν δημότες με το επώνυμο Ευταξίας αλλά και με το όνομα Λουκάς, το οποίο συνηθίζεται στις γύρω περιοχές της Αμφίκλειας και του Οσίου Λουκά. Κατά συνέπεια, ενισχύεται η άποψη

³ Δ. Ι. Βασιλείου – Ε. Ε. Πανουργιά, *Αθανάσιος Ευταξίας: Ο πολιτικός από το Δαδί Δρυμιάς*, χ. τ. 2018, σ. 29-31

ότι το επώνυμο Ευταξίας προϋπήρχε και ότι η οικογένεια Ευταξία, ερχόμενη στην Αμφίκλεια, έφερε μαζί της και το επώνυμο αυτό⁴.

Η οικογένεια Λουκά (Παπαλουκά) Ευταξία αναγκάστηκε το 1860 για λόγους επιβίωσης και κυρίως για να μπορέσουν τα παιδιά της να συνεχίσουν και να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους, να εγκαταλείψει την Αμφίκλεια και να εγκατασταθεί στην Αθήνα⁵. Σε αυτό μάλιστα συνέβαλε και η πολύτιμη αρωγή του προστάτη της οικογένειας, Καλλίνικου Καστόρχη (1789-1877), ο οποίος χειροτονήθηκε Αρχιεπίσκοπος Φθιώτιδας και Λοκρίδας στις 3 Οκτωβρίου 1852⁶.

Στην Αθήνα ο Λουκάς (Παπαλουκάς) Ευταξίας, ύστερα από παρέμβαση του Καλλίνικου Καστόρχη, διορίστηκε Εφημέριος στον Ιερό Ναό Κοιμήσεως της Θεοτόκου (Παντάνασα) και λίγο αργότερα Πρωθιερέυς στον Ιερό Ναό του Αγίου Γεωργίου (Καρύτση). Το 1893, έτος κατά το οποίο, όπως θα αναφερθεί και στη συνέχεια, ο Αθανάσιος Λουκά Ευταξίας ανέλαβε το Υπουργείο Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, ο βασιλιάς Γεώργιος Α΄ θέλησε να τον παρασημοφορήσει και τότε ο Αθανάσιος Ευταξίας, απευθυνόμενος προς τον Βασιλιά είπε: «Εάν, πράγματι, θέλετε, μεγαλειότατε, να τιμήσετε τινα, απονείματε το παράσημον εις τον πατέρα μου, εις τον οποίον, καθώς και εις την μητέρα μου, οφείλομεν και οι αδελφοί μου και εγώ, όχι μόνον το ζην, αλλά και το ευ ζην – τα πάντα!». Έτσι και ενώ υπηρετούσε στον Ιερό Ναό του Αγίου Γεωργίου (Καρύτσης) ο Λουκάς (Παπαλούκας) Ευταξίας παρασημοφορήθηκε από το βασιλιά Γεώργιο Α΄⁷.

Ποιος ήταν όμως ο θεολόγος, οικονομολόγος, πολιτευτής, δημοσιογράφος και συγγραφέας Αθανάσιος Ευταξίας; Ας ξεκινήσουμε στη συνάφεια αυτήν να γνωστοποιήσουμε κάποια από τα βασικά στοιχεία και τις πτυχές της προσωπικότητάς του, κάνοντας λόγο για τα παιδικά του χρόνια, τις σπουδές του στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή και κατόπιν στη Γερμανία, την ενασχόλησή του με τη δημοσιογραφία, τη μετάβασή του αλλά και τη δράση του στη Μακεδονία, για να καταλήξουμε στην επιστροφή του στην Αθήνα.

⁴ Δ. Ι. Βασιλείου – Ε. Ε. Πανουργιά, *ό. π.*, σ. 31-32

⁵ Κ. Βοβολίνης – Σπ. Βοβολίνης (Επιμ.), Λήμμα: «Λουκάς (Παπαλουκάς) Ιωάννου Ευταξίας», στο: *ΜΕΒΑ*, τ. 3 (1962), σ. 18.

⁶ Π. Συνοδινός Μητροπολίτης Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως, «Ο Φθιώτιδος Καλλίνικος Καστόρχης», στη: *Θεολογία*, τ. 9, τχ. 2 (1931), σ. 97 επ. Επίσης, περισσότερα για τον Καλλίνικο Καστόρχη βλ. Εφημ. *Φάρος της Όθρυος*, αρ. φ. 951, 20.8.1877, σ. 2-3.

⁷ Κ. Βοβολίνης – Σπ. Βοβολίνης (Επιμ.), Λήμμα: «Λουκάς (Παπαλουκάς) Ιωάννου Ευταξίας», στο: *ΜΕΒΑ*, τ. 3 (1962), σ. 18.

Ο Αθανάσιος Ευταξίας, όπως άλλωστε έγινε ήδη αναφορά, γεννήθηκε στις 16 Φεβρουαρίου 1849 στην Αμφίκλεια Λοκρίδας (Δαδί Δρυμίας) και ήταν γιος του Λουκά (Παπαλουκά) και της Ασήμωσ (Ασημίνας) το γένος Λάμπρου Στρογγύλη. Αφού συμπλήρωσε το πέμπτο έτος της ηλικίας του, εισήχθη κατά το σχολικό έτος 1855-1856 στο Δημοτικό Σχολείο της Αμφίκλειας (Δαδιού), αποτελούμενο από ένα δάσκαλο και από τέσσερις τάξεις (μονοτάξιο). Ο δάσκαλος αυτός ακολουθούσε την αλληλοδιδασκτική μέθοδο διδασκαλίας, στηριζόμενη στον οδηγό διδασκαλίας, που εισήγαγε ο Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας⁸. Από το Δημοτικό Σχολείο ο Αθανάσιος Ευταξίας αποφοίτησε κατά το σχολικό έτος 1858-1859⁹.

Ακολουθώντας, το 1860, έτος κατά το οποίο η οικογένεια Λουκά (Παπαλουκά) Ευταξία μετέβη στην Αθήνα, ο Αθανάσιος Ευταξίας ενεγράφη κατά το σχολικό έτος 1859-1960 στο Ελληνικό Σχολείο του Βαρβακείου Λυκείου, στο οποίο φοίτησε για τρία χρόνια¹⁰.

Εν συνεχεία, το 1863 εισήχθη ως εξωτερικός σπουδαστής στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή, έπειτα από παρέμβαση του Καλλίνικου Καστόρη, απ' όπου αποφοίτησε το 1867. Στην ομώνυμη Σχολή, κατά την περίοδο 1856-1861 φοίτησε και ο αδελφός του Αθανασίου Ευταξία, Ιωάννης Ευταξίας¹¹. Σημαντικό ρόλο για την εγγραφή του Αθανασίου Ευταξία στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή, σύμφωνα με τον κανονισμό της εν λόγω Σχολής, αποτέλεσε το γεγονός ότι ήταν παιδί ιερέως.

Έχει ιδιαίτερη σημασία να αναφερθεί σε αυτό το σημείο ότι ο Αθανάσιος Ευταξίας, όντας τελειόφοιτος της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής, τοποθετήθηκε ως Ιεροκήρυκας στον Ιερό Ναό Κοιμήσεως της Θεοτόκου (Παντάνασα), στον οποίο λειτουργούσε, όπως έχει ήδη σημειωθεί παραπάνω, ως Εφημέριος και ο πατέρας του. Ταυτόχρονα, προκειμένου να συνεισφέρει οικονομικά στην οικογένειά του, ξεκίνησε να εργάζεται σε ένα εκκλησιαστικό περιοδικό.

Ήταν ένας από τους καλύτερους μαθητές της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής, είχε όμως ένα μειονέκτημα, καθώς ήταν «διαιτέρως ζωηρός και ως εκ τούτου βασανιστικός διά τους καθηγητάς του». Όπως είχε εξιστορήσει και ο ίδιος,

⁸ Κ. Βοβολίνης – Σπ. Βοβολίνης (Επιμ.), Λήμμα: «Ευταξίας Αθανάσιος», στο: *ΜΕΒΑ*, τ. 3 (1962), σ. 112.

⁹ Δ. Ι. Βασιλείου – Ε. Ε. Πανουργιά, *ό. π.*, σ. 33.

¹⁰ Κ. Βοβολίνης – Σπ. Βοβολίνης (Επιμ.), Λήμμα: «Ευταξίας Αθανάσιος», στο: *ΜΕΒΑ*, τ. 3 (1962), σ. 112.

¹¹ Χρ. Α. Παπαδόπουλος, *Ιστορία της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής επί τη εβδομηκονταπενταετηρίδι αυτής*, Αθήνα 1919, σ. 229. Ακόμη, περισσότερα στοιχεία για τη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή βλ. Ν. Ράδος (Επιμ.), *Τα κατά την Ριζάρειον Εκκλησιαστικήν Σχολήν, από της συστάσεως αυτής μετά της εικόνας του ιδρυτού*, Αθήνα 1903.

κάποιος από τους καθηγητές του, απευθυνόμενος προς αυτόν του είπε: «Ευταξία, ή θα γίνης μέγας και τιμημένος άνδρας ή θα συμβή το εντελώς αντίθετον!». Έτσι, έπειτα από πολλά χρόνια και ειδικότερα, όταν ο Αθανάσιος Ευταξίας υπηρετούσε ως υπουργός των Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως, κάλεσε τον καθηγητή του και αναφέρθηκε στις παρατηρήσεις του, λέγοντάς του: «Συνέβη, ως βλέπετε, το πρώτον! Επειδή δε το οφείλω και εις υμάς, παρακαλώ να μοι δώσετε την ευκαιρίαν ανταποδόσεως τινος»¹².

Ας προστεθεί στη συνάφεια αυτή ότι ο ίδιος ο Αθανάσιος Ευταξίας στο φυλλάδιο με τον τίτλο: «Μαθητικά και υπουργικά αναμνήσεις εκ της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής» (*Ανατύπωσις εκ του πανηγυρικού τόμου επί τη εβδομηκονταετηρίδι της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής*, Αθήνα 1920, εκ του τυπογραφείου Παρασκευά Λεώνη) κάνει λόγο για δύο ειδών αναμνήσεις του ιδίου, που σχετίζονται με την προαναφερθείσα Σχολή των αναμνήσεων από τα μαθητικά του χρόνια κατά τη σπουδή του σε αυτή καθώς και των αναμνήσεων κατά τη θητεία του ως υπουργός των Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως με τις πρώτες να τις χαρακτηρίζει ως ευχάριστες και τις δεύτερες ως τις πιο δυσάρεστες όλου του βίου του. Και τούτο, διότι αυτός θεωρήθηκε διώκτης της Σχολής, όταν επιχείρησε να παραχωρήσει το μέγαρο της Ιερατικής Σχολής και το γήπεδό του στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή, γεγονός που θα είχε ως αποτέλεσμα η Σχολή σε σύντομο χρονικό διάστημα να αυξήσει την περιουσία της αλλά και τον αριθμό των μαθητών της¹³.

Μετά την ολοκλήρωση των σπουδών του στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή ο Αθανάσιος Ευταξίας ενεγράφη το 1867 στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και το 1871, ενώ ετοιμαζόταν για τις διπλωματικές εξετάσεις του, συνέβη ένα απρόσμενο γεγονός, το οποίο τον παρότρυνε να μεταβεί στη Λειψία της Γερμανίας, προκειμένου να συνεχίσει εκεί τις θεολογικές του σπουδές του. Με άλλα λόγια ο Αθανάσιος Ευταξίας δέχθηκε την υποτροφία, που του προσέφερε η βασίλισσα Όλγα, η οποία «θελχθείσα από την ειλικρίνειαν, το πνεύμα και την φιλομάθειαν του προσωρινού ψάλτου, τον έστειλε ως υπότροφον εις την Γερμανίαν, διά να συμπληρώση τας σπουδάς του. Εσπούδαζε ήδη εκεί το Εκκλησιαστικόν

¹² Κ. Βοβολίνης – Σπ. Βοβολίνης (Επιμ.), Λήμμα: «Ευταξίας Αθανάσιος», στο: *ΜΕΒΑ*, τ. 3 (1962), σ. 112-114 και Δ. Ι. Βασιλείου – Ε. Ε. Πανουργιά, *ό. π.*, σ. 33.

¹³ Κ. Βοβολίνης – Σπ. Βοβολίνης (Επιμ.), Λήμμα: «Ευταξίας Αθανάσιος», στο: *ΜΕΒΑ*, τ. 3 (1962), σ. 113.

δίκαιον ο μεγαλύτερος του αδελφός Ιωάννης»¹⁴ και έτσι μετέβη στη Λειψία της Γερμανίας, για να τελειοποιήσει τις σπουδές του.

Τι προηγήθηκε όμως αυτού του γεγονότος; Μία μέρα, λοιπόν, ο ψάλτης του ανακτορικού ναού του Τατοΐου αρρώσθησε και προσεκλήθη ο Αθανάσιος Ευταξίας να τον αντικαταστήσει, ο οποίος διακρινόταν για την καλλιφωνία του και για τις εξαιρετικές του γνώσεις στην εκκλησιαστική μουσική. Συνεπαρμένη η βασίλισσα Όλγα από τις ικανότητές του, ζήτησε να τον γνωρίσει. Μόλις έμαθε ότι «επρόκειτο περί τινος νέου φοιτητού της θεολογίας, ονόματι Αθανασίου Ευταξίου», θέλησε να τον συγχαρεί και απευθύνθηκε προς αυτόν, ρωτώντας τον: «Θέλεις να σε στείλω αμέσως, ως υπότροφον μου, εις Λειψίαν, διά να συμπληρώσεις τας θεολογικάς σου σπουδάς και να λάβης εκεί το δίπλωμά σου; Θα συμβή, όμως, τούτο, εάν μοι υποσχεθείς, ότι επανερχόμενος, θα ιερωθής. Είμαι δε βέβαια, ότι θα εξελιχθείς, συν τω χρόνω, εις ένα των αρίστων ελλήνων ιεραρχών»¹⁵.

Αφού εγκαταστάθηκε στη Λειψία της Γερμανία, ενεγράφη στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου της Λειψίας και ασχολήθηκε με τη σπουδή της Εκκλησιαστικής Ιστορίας και του Εκκλησιαστικού Δικαίου. Είναι φανερό ότι σε σύντομο χρονικό διάστημα κατάφερε να ξεχωρίσει ανάμεσα στους πρώτους σπουδαστές της Σχολής. Κατά την παραμονή του εκεί ασχολήθηκε με την εκμάθηση του εκκλησιαστικού οργάνου *orgue*, καθώς και με τη ξιφασκία, τη σκοποβολή, την ιπασία αλλά και τη δημοσιογραφία. Πρέπει εδώ, λοιπόν, να υπογραμμισθεί ότι δεν είναι λίγες οι φορές που ο Αθανάσιος Ευταξίας υπερίσχυσε σε αναμετρήσεις μεταξύ των συμφοιτητών του¹⁶.

Τα χρόνια περνούσαν γρήγορα και «τα τέσσαρα έτη της βασιλικής υποτροφίας έληξαν, αλλά ο Ευταξίας δεν είχε δώσει εξετάσεις (...) διότι συνέπεσε κατά την ημέραν αυτήν ακριβώς να έχη προκαλέσει εις μονομαχίαν μίαν ολόκληρον ενωμοτίαν συμφοιτητών του»¹⁷! Ως εκ τούτου, δεν κατόρθωσε να πάρει το Πτυχίο του.

Δεν πρέπει, ωστόσο, να παραλείψουμε έναν κυρίως λόγο που τον εμπόδισε να πάρει μέρος το 1875 στις διπλωματικές εξετάσεις. Αυτός βέβαια σχετίζεται με μία φάρσα εις βάρος ενός Καθηγητή του Πανεπιστημίου, η οποία δημιουργήθηκε από μία

¹⁴ Ι. Μ. Δαμβέργης, «Ο Ευταξίας», στην: *Εστία*, αρ. φ. 14029, 20.5.1935.

¹⁵ Κ. Βοβολίνης – Σπ. Βοβολίνης (Επιμ.), Λήμμα: «Ευταξίας Αθανάσιος», στο: *ΜΕΒΑ*, τ. 3 (1962), σ. 114.

¹⁶ Δ. Ι. Βασιλείου – Ε. Ε. Πανουργιά, *ό. π.*, σ. 34.

¹⁷ Ι. Μ. Δαμβέργης, «Ο Ευταξίας», στην: *Εστία*, αρ. φ. 14029, 20.5.1935.

ομάδα φοιτητών στην οποία πρωτοστατούσε ο Αθανάσιος Ευταξίας. Όταν το συμβάν αυτό έγινε γνωστό στη Λειψία, ο Αθανάσιος Ευταξίας αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την πόλη.

Επιπρόσθετα, στη συνάφεια αυτή αξίζει να υπογραμμισθεί ότι ο Αθανάσιος Ευταξίας, αναχωρώντας από την Ελλάδα δεν γνώριζε καθόλου την γερμανική γλώσσα, παρόλα αυτά, όμως, κατάφερε να τελειοποιήσει τη γερμανική γλώσσα και φιλολογία και πολλά άρθρα του να δημοσιευθούν στον Τύπο. Προκειμένου να βελτιώσει τη γερμανική γλώσσα συνήθιζε να απαγγέλλει κάθε βράδυ την προσευχή του στη γερμανική γλώσσα. Αυτό συνήθιζε να το κάνει μέχρι και το τέλος της ζωής του καθώς επίσης και να απαγγέλλει κάθε βράδυ τα τροπάρια της επόμενης εορτής. Εκτός από την ελληνική και τη γερμανική γνώριζε και τη γαλλική, την αγγλική, την ιταλική και την τουρκική γλώσσα, καθώς και λίγα βουλγαρικά¹⁸.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, ο Αθανάσιος Ευταξίας κατά την παραμονή του στη Λειψία ασχολήθηκε εκτός των άλλων και με τη δημοσιογραφία. Με αφετηρία τη θέση αυτή πρέπει να σημειωθεί ότι το 1873, μεταβαίνοντας για μικρό χρονικό διάστημα στην Αθήνα, δημοσίευσε στην ελληνική εφημερίδα *Κλειώ* της Τεργέστης ένα άρθρο, αποτελούμενο από δύο μέρη, με τον τίτλο: «Το Σύνταγμα και η Βασιλεία εν Ελλάδι»¹⁹. Σε αυτό το άρθρο μπορεί κανείς να παρατηρήσει ότι αυτό φέρει ως υπογραφή του Αθανασίου Ευταξία το αρχικό γράμμα «Ε» του επωνύμου του. Ακόμη, στην ίδια εφημερίδα έχουν δημοσιευθεί πολλά άρθρα του ιδίου, τα οποία έστειλε ο ίδιος προς δημοσίευση στην εφημερίδα, όσον καιρό βρισκόταν στη Γερμανία.

Όταν έχασε τη χορηγηθείσα από τη βασίλισσα Όλγα υποτροφία, μετέβη στη Βόννη και ενεγράφη στη Σχολή Πολιτικών και Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου της Βόννης, όπου σπούδασε για δύο έτη. Παράλληλα, απασχολούνταν ως ανταποκριτής της εφημερίδα *Κλειώ* της Τεργέστης και ως πολιτικός συνεργάτης και μουσικός κριτικός της εφημερίδας *Εφημερίς της Κολωνίας* (*Kölnische Zeitung*)²⁰.

Ο Αθανάσιος Ευταξίας επέστρεψε στην Ελλάδα το 1877 και τον Απρίλιο του ίδιου έτους, όταν ξέσπασε ο Ρωσοτουρκικός Πόλεμος, εγκαταστάθηκε στην Ιλλυρική Χερσόνησο και απασχολήθηκε ως ανταποκριτής της εφημερίδας *Εφημερίς της*

¹⁸ Κ. Βοβολίνης – Σπ. Βοβολίνης (Επιμ.), Λήμμα: «Ευταξίας Αθανάσιος», στο: *ΜΕΒΑ*, τ. 3 (1962), σ. 115.

¹⁹ Αθ. Ευταξίας, «Το Σύνταγμα και η Βασιλεία εν Ελλάδι», στην: *Κλειώ*, αρ. φ. 605, 20/1.2.1873 και αρ. φ. 606, 27/8.2.1873.

²⁰ Κ. Βοβολίνης – Σπ. Βοβολίνης (Επιμ.), Λήμμα: «Ευταξίας Αθανάσιος», στο: *ΜΕΒΑ*, τ. 3 (1962), σ. 115 και Εφημ. *Πατρίς*, αρ. φ. 1050, 6.2.1931, σ. 3.

Κολωνίας²¹. Αποστολή του ήταν να περιοδεύσει στη Μακεδονία και να πραγματοποιήσει εθνογραφικές μελέτες²² και ειδικότερα «(...) να μελετήσει τα εν Τουρκία ζητήματα των εθνικοτήτων, ιδία τα του ελληνικού και των σλαβικών φύλλων»²³.

Ας υπογραμμισθεί στη συνάφεια αυτή ότι «η εις την Ανατολήν μετάβασις του Κ. Ευταξίου ως ανταποκριτού δημοσιογραφικού οργάνου εκ των τα πρώτα φερόντων εν Ευρώπη, ου μόνον περιάπτει μεγάλην τιμήν προς τον γενναίον, ευπαίδευτον και όντως ευφρόνιστον Έλληνα, αλλ' είναι και αληθές ευτύχημα προς τον ελληνισμόν»²⁴.

Μετά το πέρας του πολέμου το 1878 ο Αθανάσιος Ευταξίας παρέμεινε στη Μακεδονία, συνεργαζόμενος με τους τότε Μητροπολίτες της Θεσσαλονίκης, Ιωακείμ και Καλλίνικο, μετέπειτα Οικουμενικού Πατριάρχη και Μητροπολίτου Δέρκων αντίστοιχα²⁵, καθώς επίσης και με πολλούς σημαντικούς Έλληνες πρόξενους της Μακεδονίας, προσπαθώντας να αντιμετωπίσει τις σλαβικές, βουλγαρικές και σερβικές προπαγάνδες. Εγκατεστημένος, λοιπόν, στη Θεσσαλονίκη υπερασπιζόταν τα δίκαια του ελληνισμού και προσπαθούσε με διάφορες ενέργειές του να αντισταχθεί στις παρεμβάσεις του Ρωσικού Προξενείου υπέρ των Βουλγάρων, καθώς και των Προξενείων της Αυστρίας και της Γαλλίας υπέρ των Ουνιτών.

Δημιούργημά του αποτελεί μία ποιμαντορική επιστολή, η οποία εστάλη από τον Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Ιωακείμ Γ' σε όλες τις Εκκλησίες της Μητροπόλεώς του και διαβάσθηκε την Κυριακή της Ορθοδοξίας κατά το έτος 1883. Σε αυτήν την επιστολή γινόταν αναφορά στα επιχειρήματα της Ορθοδόξου Εκκλησίας έναντι των άλλων Εκκλησιών, σχολιάζοντας με καυστικό τρόπο τις ξένες προπαγάνδες, οι οποίες υπήρχαν στη Μακεδονία και δρούσαν κατά του εκεί Ελληνισμού²⁶.

Εκεί ο Αθανάσιος Ευταξίας αγόρασε εκτάσεις γης, στο όνομα γερμανού φίλου του και έχοντας διαπιστώσει την ευφορότητα του εδάφους, τη δυνατότητα

²¹ Δ. Ι. Βασιλείου – Ε. Ε. Πανουργιά, *ό. π.*, σ. 34, Εφημ. *Ακρόπολις*, αρ. φ. 728, 6.2.1931, σ. 5 και Εφημ. *Ελεύθερος Άνθρωπος*, αρ. φ. 74, 6.2.1931, σ. 2.

²² Α. Κωνσταντακοπούλου, «Ταξίδια στα Βαλκάνια: Μακεδονία», στην: *Κυριακάτικη Αυγή «Αναγνώσεις»*. Διαθέσιμο στο: <http://users.uoi.gr/gramisar/prosopiko/constan/Macedonia2.pdf>, Πρόσβαση στις 1.5.2020. Ακόμη, για την αποστολή του Αθ. Ευταξία στην Ιλλυρική Χερσόνησο βλ. Αθ. Π. Ευταξίας, *Το έργο του Ελληνισμού εν Μακεδονία*, Αθήνα 1880.

²³ Περ. *Εστία*, έτος Β', τ. 3 (Ιανουάριος-Ιούνιος 1977), 8.5.2877 και ειδικότερα βλ. Τετρασέλιδο φυλλάδιο *Δελτίον της Εστίας*, αρ. 19, 8.5.1877, σ. 2.

²⁴ Εφημ. *Κλειώ*, αρ. φ. 828, 30, 15.5.1877.

²⁵ Εφημ. *Η Βραδυνή*, αρ. φ. 3339, 5.2.1931, σ. 6, Εφημ. *Η Ελληνική*, αρ. φ. 2140, 6.2.1931, σ. 1 και Εφημ. *Πατρίς*, αρ. φ. 1050, 6.2.1931, σ. 3.

²⁶ Εφημ. *Η Ελληνική*, αρ. φ. 2140, 6.2.1931, σ. 1-2.

αγοράς τσιφλικιών από τους Οθωμανούς και άλλες διάφορες επιχειρήσεις, προσπαθούσε να πείσει τους μεγαλοκεφαλαιούχους Έλληνες να πράξουν κάτι αντίστοιχο, επενδύοντας σε αυτές τις επιχειρήσεις²⁷. Θεωρούσε ότι οι Έλληνες, αγοράζοντας τσιφλίκια και χτίζοντας ναούς και σχολεία, θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν τη σύμφωνη γνώμη των Σλάβων και να πείσουν τους Εβραίους να συνεργασθούν με τους Έλληνες²⁸.

Αναφερόμενος σε αυτό το γεγονός ο Ιωάννης Μ. Δαμβέργης επεσήμανε για τον Αθανάσιο Ευταξία τα εξής: «Τον ευρίσκομεν κατόπιν διευθυντήν ενός κτήματος εις Μακεδονίαν, διδάσκοντα τας εν χρήσει τότε επιστημονικάς καλλιέργειας, αλλά και μελετώντας τας υπονομευτικάς εργασίας κατά του Ελληνισμού, τας οποίας παρασκεύαζαν τότε αι διάφοροι ανατέλλουσαι ξενικάί προπαγάνδαι»²⁹.

Κατόρθωσε στις εκτάσεις, τις οποίες μίσθωσε, να εκδιώξει τους σχισματικούς Βουλγάρους ιερείς και να διορίσει Έλληνες, όμως αυτή η εθνοφελής δράση του έγινε γνωστή στις τουρκικές αρχές³⁰. Κατά συνέπεια, η παρουσία του εκεί ήρθε σε σύγκρουση με τις τουρκικές αρχές και κινδυνεύοντας να συλληφθεί, αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τη Μακεδονία, αφού πρώτα έσωσε τον αδελφό του Χαράλαμπο από θανατική ποινή, που επρόκειτο να καταδικασθεί από το τουρκικό στρατοδικείο της Θεσσαλονίκης³¹.

Μετά την αναγκαστική αποχώρησή του από τη Μακεδονία το 1883 εγκαταστάθηκε στην Αθήνα, όπου ασχολήθηκε με τη δημοσιογραφία, αρθρογραφώντας σε διάφορα έντυπα της εποχής εκείνης. Πιο συγκεκριμένα, αρθρογραφούσε στη γερμανική εφημερίδα *Εφημερίς της Κολωνίας (Kölnische Zeitung)*, στην οποία ήταν ήδη ανταποκριτής της από τότε που βρισκόταν στη Γερμανία, στην εφημερίδα *Κλειώ* της Τεργέστης αλλά και στις αθηναϊκές εφημερίδες *Αιών*, *Ακρόπολις* και *Εφημερίς*³². Με τα άρθρα του αυτά προσπαθούσε να καταστήσει σαφή στην Ελλάδα τη σπουδαιότητα της Μακεδονίας για τον Ελληνισμό³³.

²⁷ Αθ. Π. Ευταξίας, *Το έργο του Ελληνισμού εν Μακεδονία*, Αθήνα 1880, σ. 4 επ.

²⁸ Α. Κωνσταντακοπούλου, «Ταξίδια στα Βαλκάνια: Μακεδονία», στην: *Κυριακάτικη Αυγή «Αναγνώσεις»*. Διαθέσιμο στο: <http://users.uoi.gr/gramisar/prosopiko/constan/Macedonia2.pdf>, Πρόσβαση στις 1.5.2020.

²⁹ Ι. Μ. Δαμβέργης, «Ο Ευταξίας», στην: *Εστία*, αρ. φ. 14029, 20.5.1935.

³⁰ Εφημ. *Ακρόπολις*, αρ. φ. 728, 6.2.1931, σ. 5 και Εφημ. *Νεολόγος Πατρών*, αρ. φ. 37, 7.2.1931, σ. 1.

³¹ Εφημ. *Η Ελληνική*, αρ. φ. 2140, 6.2.1931, σ. 1-2

³² Εφημ. *Η Πρωΐα*, αρ. φ. 1846, 6.2.1931, σ. 2 και Π. Δρανδάκης, Λήμμα: «Ευταξίας Αθανάσιος», στη: *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 11, σ. 820, στο εξής βλ. *ΜΕΕ*.

³³ Εφημ. *Η Ελληνική*, αρ. φ. 2140, 6.2.1931, σ. 2.

Κρίνεται απαραίτητο στο σημείο αυτό να αναφερθεί ότι τον Ιούλιο του 1893 ο Αθανάσιος Ευταξίας αρραβωνιάστηκε την Αγλαΐα Γεωργακοπούλου, εγγονή του αξιωματικού του Όθωνος Παναγιώτου Πετμεζά, με καταγωγή από την Πάτρα. Τον ίδιο χρόνο και συγκεκριμένα στις 17 Οκτωβρίου³⁴ με την παρουσία στενών συγγενών έλαβε χώρα ο γάμος τους από τον Μητροπολίτη Αθηνών Γερμανό. Με την Αγλαΐα ο Αθανάσιος Ευταξίας απέκτησε δύο κόρες, την Ασημίνα (Μίνα) και την Ευθαλία (Θάλεια) και ένα γιο, τον Γεώργιο (1902-1926). Η Ασημίνα υπήρξε σύζυγος του εφοπλιστή, ασφαλιστή και γαιανθρακέμπορου Δημητρίου Κορκόδειλου και η Ευθαλία σύζυγος του εφοπλιστή Σπυρίδωνα Γεράκη. Ο γιος του Γεώργιος πέθανε σε μικρή ηλικία, όταν σπούδαζε Πολιτικές Επιστήμες στη Γαλλία, γεγονός το οποίο συνέτριψε τον Αθανάσιο Ευταξία, όμως δεν τον έκανε να απομακρυνθεί από τα κοινά³⁵.

Ο Αθανάσιος Ευταξίας πέθανε από γρίπη στην Αθήνα στις 5 Φεβρουαρίου 1931 σε ηλικία 82 ετών³⁶.

³⁴ Εφημ. *Καιροί*, αρ. φ. 1737, 20.10.1893, σ. 4

³⁵ Δ. Ι. Βασιλείου – Ε. Ε. Πανουργιά, *ό. π.*, σ. 36, Κ. Βοβολίνης – Σπ. Βοβολίνης (Επιμ.), Λήμμα: «Ευταξίας Αθανάσιος», στο: *ΜΕΒΑ*, τ. 3 (1962), σ. 184 και Εφημ. *Νεολόγος Πατρών*, αρ. φ. 37, 7.2.1931, σ. 1.

³⁶ Περισσότερα για το θάνατο του Αθανασίου Ευταξία βλ. Ε΄ Κεφάλαιο «Το τέλος του Αθανασίου Ευταξία και η απήχησή του» της παρούσας μελέτης.

Β' Κεφάλαιο

Η πολιτική δράση του Αθανασίου Ευταξία

2.1. Ο Αθανάσιος Ευταξίας ως βουλευτής

Η πολιτική σταδιοδρομία του Αθανασίου Ευταξία ξεκίνησε στις 7 Απριλίου 1885, όταν εξελέγη για πρώτη φορά σε ηλικία 36 ετών ανεξάρτητος βουλευτής Λοκρίδας, επί τη βάσει δικού του ανεξάρτητου πολιτικού προγράμματος. Δεν άργησε να διακριθεί μεταξύ των πολιτικών εκείνης της εποχής και παρέμεινε με την ψήφο των συμπολιτών του στην αρένα της πολιτικής για πολλά χρόνια³⁷. Αρχικά εκλέχθηκε ως ανεξάρτητος και στη συνέχεια ως ραλλικός ή θεοτοκικός στις περισσότερες βουλευτικές περιόδους από το 1885 έως το 1920³⁸.

Βουλευτής Λοκρίδας και μετέπειτα Φθιώτιδας-Φωκίδας ο Αθανάσιος Ευταξίας διετέλεσε κατά τις εξής περιόδους:

Ι' Περίοδος 7.4.1885-6.11.1886

ΙΒ' Περίοδος 14.10.1890-12.3.1892

ΙΓ' Περίοδος 3.5.1892-20.2.1895

ΙΔ' Περίοδος 16.4.1895-9.12.1898

ΙΕ' Περίοδος 7.2.1899-19.9.1902

ΙΖ' Περίοδος 20.2.1905-1.2.1906 (στη θέση του Αλκ. Παπαλουκά)

ΙΗ' Περίοδος 26.3.1906-25.3.1910 (από 23.3.1906 αντί του αποβιώσαντος

Β. Βασιλειάδη)

Α' Αναθεωρητική 8.8.1910-12.10.1910

ΙΘ' Περίοδος 11.3.1912-18.4.1915

Κ' Περίοδος 31.5.1915-29.10.1915 και 12.7.1917-10.9.1920 (Αναβίωσις Κ'

Περίοδου)

ΚΑ' Περίοδος 6.12.1915-30.6.1917

Γ' Εθνοσυνέλευσις 1.11.1920-21.9.1922³⁹.

Επισκεπτόταν συχνά την ιδιαίτερη πατρίδα του, την Αμφίκλεια και τα χωριά της εκλογικής του περιφέρειας και συναναστρεφόταν με τους ψηφοφόρους του,

³⁷ Εφημ. *Η Βραδυνή*, αρ. φ. 3339, 5.2.1931, σ. 6, Εφημ. *Ημερίσιος Τύπος*, αρ. φ. 791, 6.2.1931, σ. 2, Εφημ. *Πατρίς*, αρ. φ. 1050, 6.2.1931, σ. 3 και Κ. Βοβολίνης – Σπ. Βοβολίνης (Επιμ.), Λήμμα: «Ευταξίας Αθανάσιος», στο: *ΜΕΒΑ*, τ. 3 (1962), σ. 122.

³⁸ βλ. Λήμμα: «Ευταξίας Αθανάσιος», στο: *ΠΒΑ*, τ. 3 (1999), σ. 392.

³⁹ Βουλή των Ελλήνων, *Μητρώο Πληρεξούσιων, Γερουσιαστών και Βουλευτών 1822-1935*, Αθήνα 1986, σ. 107 και 213.

μεταφερόμενος με το άλογο του. Με αφορμή αυτό το γεγονός ο Γεώργιος Σουρής στην εφημερίδα *Ο Ρωμηός* είχε γράψει το ακόλουθο δίστιχο:

«Βάρδα, βάρδα να περάσει
ο ντόρης του κυρ' Θανάση!»⁴⁰.

Ο Ιωάννης Μ. Δαμβέργης υποστηρίζει ότι η μεγάλη δημοτικότητα, που ανέπτυξε ο Αθανάσιος Ευταξίας, οφειλόταν στην ωραία του φωνή και για να στηρίξει την άποψη του αφηγείται το ακόλουθο γεγονός: «Διήρχετο έφιππος, ένα πρωϊ Κυριακής, από κάποιο χωριόν της Λοκρίδος. Φιλόθρησκος όπως υπήρξε πάντοτε, εσταμάτησε προ της εκκλησίας και εισήλθε να ανάψει ένα κερι, καθ' ην στιγμήν ο ψάλτης κατεσπάρασσε με την μύτην του ένα από τα ωραιότερα τροπάρια της λειτουργίας. Έσπευσεν αμέσως εις βοήθειαν του τροπαρίου και χωρίς καμμίαν άδειαν αντικατέστησε τον ψάλτην. Οι χωρικοί εξεπλάγησαν εις την αρχήν, αλλά τόσον ενεθουσιάστησαν, όπως άλλοτε η βασίλισσα, ώστε μετά την λειτουργίαν απεφάσισαν και του επρότειναν να τον κάμουν και αυτοί υπότροφόν των. Δηλαδή να τον κρατήσουν ως ψάλτην!

Οι προύχοντες του χωριού τη υποδείξει του αμνησικάκου ψάλτου του έκαμαν το γεύμα, μετά το οποίον έρριξαν και εις το σημάδι. Ο νικητής του ψάλτη ενίκησε και τους σκοπευτάς.

-“Μωρέ αυτός είνε θηρίο!”, έλεγαν.

Τον ελπούντο, όμως, διότι το άλογον του είχε παρααγριέψει και εφοβούντο ότι θα τον έρριχνε και θα τον εσκοτώνε. Ηθέλησαν μάλιστα να τον εμποδίσουν, προτείνοντες ένα μουλάρι εγχώριον. Ο Ευταξίας ανέβηκεν εις το άλογόν του και τους έκοψε το αίμα με μίαν του επίδειξιν: Ηνάγκασε το άλογόν του να σηκωθή εις τα δύο πόδια και να κάμη μερικά βήματα.

Έπαυσε τότε ο Ευταξίας να είνε θηρίο.

-“Αυτός, παιδί μου, είνε Αϊ-Γιώργης!”

Και ο Ευταξίας ίσως να εσκέφθη, ότι η Δευτέρα τετραετία των σπουδών του δεν επήγεν άδικα!»⁴¹.

Από την πρώτη στιγμή, που εκλέχθηκε βουλευτής ο Αθανάσιος Ευταξίας, ανέπτυξε ενεργή κοινοβουλευτική δράση και όλες οι πρώτες του αγορεύσεις στη Βουλή των Ελλήνων είναι δημοσιευμένες στο πόνημα: Ευταξίας Αθ. Π., *Αγορεύσεις*

⁴⁰ Κ. Βοβολίνης – Σπ. Βοβολίνης (Επιμ.), Λήμμα: «Ευταξίας Αθανάσιος», στο: *ΜΕΒΑ*, τ. 3 (1962), σ. 126.

⁴¹ Ι. Μ. Δαμβέργης, «Ο Ευταξίας», στην: *Εστία*, αρ. φ. 14029, 20.5.1935.

κατά την 1^η βουλευτικήν περίοδον, 1885-1886, κατά τα εστενογραφημένα πρακτικά, Αθήνα 1886⁴².

Για την πρώτη είσοδο του Αθανασίου Ευταξία στη Βουλή των Ελλήνων ο Ιωάννης Μ. Δαμβέργης αναφέρει τα εξής: «Ανάλογος υπήρξε και η πρώτη εις την Βουλήν είσοδος του. Εμπήκε με το σπαθί εις το χέρι. Κάποιος ηθέλησε να τον ειρωνευθεί ως «παπά παιδί» και καταγινόμενον εις την ψαλτικήν.

–“Δι’ αυτό ήλθα εδώ μέσα!”, απήντησε. “Διά να σας τα ψάλλω!”

Και είνε γνωστόν, ότι με τας ιστορικός πλέον εκατόν μίαν, αριθμός 101, επερωτήσεις που υπέβαλε μία Κυβέρνησις, ανετινάχθη»⁴³.

Σε εκλογές που διεξήχθησαν στις 7 Απριλίου 1885 ηττήθηκε η Κυβέρνηση Χαριλάου Τρικούπη και τη διακυβέρνηση της χώρας ανέλαβε ο Θεόδωρος Δεληγιάννης. Τότε ήταν, όπως ήδη αναφέρθηκε, που εξελέγη για πρώτη φορά βουλευτής ο Αθανάσιος Ευταξίας και μαζί με αυτόν εκλέχθηκαν από τη Λοκρίδα οι Κωνσταντίνος Χαλκιάπουλος και Δημήτριος Γαβριήλ⁴⁴. Η ορκωμοσία του Αθανασίου Ευταξία στη Βουλή των Ελλήνων έλαβε χώρα στις 16 Μαΐου 1885⁴⁵ και η αναγνώριση του τόσο του ιδίου όσο και των άλλων δύο βουλευτών, που είχαν εκλεγεί από τη Λοκρίδα, ως νομίμων βουλευτών και αυτών που διέθεταν τα σύμφωνα με τον νόμο απαιτούμενα προσόντα, έγινε στις 16 Ιουνίου 1885⁴⁶.

Αν και ήταν αντιπολιτευόμενος του Χαριλάου Τρικούπη, ο Αθανάσιος Ευταξίας κατόρθωσε από την πρώτη στιγμή, με τις πρώτες του αγορεύσεις του να κερδίσει την εκτίμησή του. Έτσι, ο Χαρίλαος Τρικούπης, μιλώντας επαινετικά για αυτόν διατύπωσε τα ακόλουθα: «Ο κ. βουλευτής Λοκρίδος, εις τας ομιλίας του από του βήματος τούτου απέδειξε ότι θα είνε εν εκ των χρησιμωτέρων μελών της Βουλής. Έχει ευρείας επιστημονικάς γνώσεις, κατέδειξε δε ότι ηξεύρει να μελετά τα ζητήματα και να αναπτύσσει αυτά εν τη Βουλή όχι όπως οι καθηγηταί, αλλά υπό έποψιν πρακτική»⁴⁷.

⁴² Κ. Βοβολίνης – Σπ. Βοβολίνης (Επιμ.), Λήμμα: «Ευταξίας Αθανάσιος», στο: *ΜΕΒΑ*, τ. 3 (1962), σ. 122.

⁴³ Ι. Μ. Δαμβέργης, «Ο Ευταξίας», στην: *Εστία*, αρ. φ. 14029, 20.5.1935.

⁴⁴ Εφημ. *Ακρόπολις*, αρ. φ. 1050, 9.4.1885, σ. 2, Εφημ. *Καιροί*, αρ. φ. 166, 9.4.1885, σ. 1 και Εφημ. *Νέα Εφημερίς*, αρ. φ. 99, 9.4.1885, σ. 2.

⁴⁵ Βουλή των Ελλήνων, *Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής της Α΄ Συνόδου της Ι΄ Βουλευτικής Περιόδου*, Αθήνα 1885, Συνεδρίασις Ε΄ της 16^{ης} Μαΐου 1885, σ. 15-16.

⁴⁶ Βουλή των Ελλήνων, *Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής της Α΄ Συνόδου της Ι΄ Βουλευτικής Περιόδου*, Αθήνα 1885, Συνεδρίασις ΚΖ΄ της 16^{ης} Ιουνίου 1885, σ. 62 επ.

⁴⁷ Εφημ. *Ακρόπολις*, αρ. φ. 728, 6.2.1931, σ. 5.

Στις 14 Οκτωβρίου 1890 διεξήχθησαν εκλογές, τις οποίες κέρδισε ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης. Από τον Νομό Φθιώτιδας και Φωκίδας εκλέχθηκαν οι Αναρ. Σιμόπουλος, Οδυσ. Πετρόπουλος, Π. Σκουμπουρδής, Κ. Χαλκιάπουλος, Ν. Χατζίσκος και Αλκ. Παπαλουκάς και οι τρεις αντιπολιτευόμενοι Αθ. Ευταξίας, Κ. Τράκας και Ανδ. Μαρλάς⁴⁸. Λίγο αργότερα ακυρώθηκε η εκλογή των βουλευτών Οδυσ. Πετρόπουλου, Αλκ. Παπαλουκά, Π. Σκουμπουρδή και Κ. Χαλκιάπουλου. Ύστερα από ψηφοφορία στη Βουλή των Ελλήνων και από επαναληπτική εκλογή εξελέγησαν οι Νικ. Κοντογιάννης, Κων. Αναγνωστόπουλος, Π. Σκουμπουρδής και Οδυσ. Πετρόπουλος⁴⁹.

Το πολιτικό πρόγραμμα με το οποίο κατέβηκε στις εκλογές ο Αθανάσιος Ευταξίας μαζί με τους άλλους αντιπολιτευόμενους πολιτευτές συνυποψήφιους του από τον Νομό Φθιώτιδας και Φωκίδας δημοσιεύθηκε λίγες ημέρες πριν από τις εκλογές στην εφημερίδα *Εφημερίς* με τον τίτλο «Πολιτικόν Πρόγραμμαν Αντιπολιτευομένων Υποψηφίων του Νομού Φθιώτιδος και Φωκίδος» και συντάχθηκε στην Υπάτη στις 14 Σεπτεμβρίου 1890. Ενδεικτικά παρατίθενται κάποια χωρία του:

«Συμπολίται!

Οκτώ ολόκληρα έτη είνε εις τα πράγματα το Υπουργείον Τρικούπη, όσον δηλαδή χρόνον κανέν άλλο υπουργείον δεν εκυβέρνησε την Ελλάδα. Επί των ημερών του ηύξησε ο προϋπολογισμός του Κράτους από 36 εις 95 εκατομμύρια. Τι καλόν δε είδεν ο τόπος μας ύστερα από τόσον ετών κυβέρνησιν του κ. Τρικούπη, και ύστερα από τόσους φόρους και τόσα δάνεια;

Ημείς δεν έχομεν την σήμερον ουδ' εκείνο, το οποίον και οι κάτοικοι των απολυταρχικωτέρων χωρών δικαιούνται ν' απαιτήσουν από τας Κυβερνήσεις των· δεν έχομεν καν ασφάλειαν της περιουσίας, της τιμής και της ζωής μας. (...) Και έπρεπε βεβαίως η δημόσια ασφάλεια εις την Ελλάδα να φθάση αυτού, όπου έφθασεν, αφού ο κ. Τρικούπης παρημέλησεν όλως διόλου την παιδείαν και την Εκκλησίαν, αφού επί των ημερών του παρέλυσε και η διοίκησις και η δικαιοσύνη. Αλλά η Κυβέρνησις, η οποία ύστερα από τόσους φόρους και δάνεια, όπου επέβαλεν εις τον λαόν, όχι μόνον δεν εφρόντισε διόλου διά την ασφάλειαν της περιουσίας, της τιμής

⁴⁸ Εφημ. *Εφημερίς*, αρ. φ. 289, 16.11.1890, σ. 1, αρ. φ. 291, 18.10.1890, σ. 2, αρ. φ. 292, 19.10.1890, σ. 2 και αρ. φ. 299, 26.10.1890, σ. 2.

⁴⁹ Βουλή των Ελλήνων, *Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής της Α'. Συνόδου της ΙΒ'. Βουλευτικής Περιόδου*, Αθήνα 1890, Συνεδρίασις ΙΗ' της 12^{ης} Δεκεμβρίου 1890, σ. 61 επ., Συνεδρίασις ΙΘ' της 13^{ης} Δεκεμβρίου 1890, σ. 66 επ. και Δ. Ι. Βασιλείου – Ε. Ε. Πανουργιά, *Αθανάσιος Ευταξίας: Ο πολιτικός από το Δαδί Δρυμίας*, χ. τ. 2018, σ. 70.

και της ζωής του, αλλά και με κάθε τρόπον συνετέλεσεν εις την αύξησιν των εγκλημάτων. (...)

Δεν ζητεί η Αντιπολίτευσις την επιστρατείαν, όπως ψευδόμενοι ασυστόλως δυσχυρίζονται οι υπουργικοί. Η επιστρατεία είνε πλέον αδύνατος διά την Ελλάδα εκεί όπου την κατήντησεν ο κ. Τρικούπης κατά την τελευταίαν τετραετίαν της Κυβερνήσεώς του, υπό έποψιν πολεμικήν και οικονομικήν. (...)

Εκλογείς του Νομού Φθιώτιδος και Φωκίδος!

Η τιμή και το καθήκον επιβάλλει και εις εσάς όπως εις πάντα Έλληνα, να τιμωρήσητε τώρα κατά τας επικειμένας βουλευτικές εκλογάς της 14^{ης} Οκτωβρίου, καταψηφίζοντες εκείνους, οι οποίοι παρέλυσαν την Ελλάδα εσωτερικώς, και την εξηυτέλισαν και εταπεινώσαν εξωτερικώς, εξωθήσαντες το Έθνος ημών εις το χείλος της αβύσσου. Βεβαίως δεν πρέπει να περιμένετε από ημάς τους αντιπολιτευομένους να μεταβάλωμεν αμέσως διά μαγικής τινος ράβδου αυτήν την άθλιαν κατάστασιν, την οποίαν επί οκτώ ολόκληρα έτη παρασκεύασεν η Κυβέρνησις του κ. Τρικούπη, ανατρέπουσα και μεταβάλλουσα το παν εις ερείπια. Ημείς σας υποσχόμεθα μόνον να εργασθώμεν εντίμως και ειλικρινώς εις διόρθωσιν των κακώς εχόντων. (...)

Εκλογείς του Νομού Φθιώτιδος και Φωκίδος!

Δεν καταφεύγομεν ημείς εις προσωπικάς υποσχέσεις και παροχάς, εις προσωπικάς πιέσεις και επηρείας, όπως υφαρπάσωμεν την ψήφον σας. Άλλοι είνε εκείνοι, οι οποίοι κάμνουν χρήσιν τοιούτων ταπεινωτικών και εξευτελιστικών μέσων, αναξίων εις πάντα ελεύθερον πολίτην, όπως σας αποπλανήσουν και εκβιάσουν την θέλησίν σας. Ημείς σας αφήνομεν ελευθέρους να κρίνετε μεταξύ αυτών και ημών, μεταξύ των έργων των και εκείνων, τα οποία ημείς σας υποσχόμεθα διά του παρόντος προγράμματος. Ερωτήσατε την συνείδησίν σας και εάν την παρούσαν κατάστασιν και του Έθνους ολοκλήρου και σας των ιδίων, όπως την εδημιούργησεν η οκταετής Κυβέρνησις του κ. Τρικούπη, ευρίσκετε καλήν, τότε ψηφίσατε τους υπουργικούς. Εάν όμως την ευρίσκετε αφόρητον, εάν νομίζετε ότι εφθάσαμεν εις το απροχώρητον και είνε ανάγκη απόλυτος μεταβολής πραγμάτων, όπως μη επέλθη τελεία η καταστροφή, εάν νομίζετε ότι η μεταβολή αύτη δύναται ν' αποβή εις καλόν του τόπου και εις το καλόν το ιδικόν σας, τότε δόστε μαύρον εις τους υπουργικούς και άσπρον εις ημάς τους αντιπολιτευομένους.

Εν Υπάτη, τη 14 Σεπτεμβρίου 1890

Ο αντιπολιτευόμενος συνδυασμός του Νομού

Φθιώτιδος και Φωκίδος.

Λουκάς Καραλίβανος
 Νικόλαος Κοντογιάννης
 Κομνάς Τράκας
 Κωνσταντίνος Αναγνωστόπουλος
 Αθανάσιος Ευταξίας
 Ανδρέας Μαρλάς
 Νικόλαος Ζητουλιάτης
 Μιχαήλ Κ. Μάρκου
 Γεώργιος Κ. Ανδρίτσος.»⁵⁰.

Η ορκωμοσία του υπουργικού συμβουλίου έλαβε χώρα στις 24 Οκτωβρίου 1890. Αυτή την ημέρα κατά τις 8 π. μ. αφίχθη έφιππος από τη Λοκρίδα στην Αθήνα ο Αθανάσιος Ευταξίας, όπου συμπολίτες και φίλοι του είχαν ετοιμάσει θερμή και εγκάρδια υποδοχή, η οποία εξελίχθηκε σε εντυπωσιακή διαδήλωση.

Οι ετοιμασίες για την άφιξη του είχαν ξεκινήσει ήδη από τις 7 το πρωί και ογδόντα σημαιοστόλιστες άμαξες οδηγούνταν με τη συνοδεία μουσικής προς το Δαφνί, όπου επρόκειτο να περάσει ο Αθανάσιος Ευταξίας. Όταν αυτός κατέφθασε, όλο το πλήθος ξέσπασε σε επευφημίες και ακούγονταν χαρμόσινα εμβατήρια.

Η συνοδεία αυτή από το Δαφνί κατευθύνθηκε κατά τις 8 προς την οικία του Δηλιγιάννη, όπου πλήθος ανθρώπων ανέμενε να χαιρετίσει τον πολιτευτή, ζητωκραυγάζοντας υπέρ αυτού. Τότε, ο Αθανάσιος Ευταξίας προσφώνησε τον Δηλιγιάννη, χαιρετίζοντας τη νίκη της αντιπολίτευσης. Στη συνέχεια, εκείνος παρουσιάστηκε στο παράθυρο και ο Αθανάσιος Ευταξίας διατύπωσε μεταξύ άλλων τα ακόλουθα λόγια:

«Ο νομός μου θα εξαπέστειλε πάντας τους αντιπροσώπους του εχθρού αμείλικτους του καταπεσόντος συστήματος, εάν έμενεν ελεύθερος και ανεπηρέαστος κατά την εκλογήν. Δυστυχώς συνέβησαν κατ' αυτήν τόσαι κυβερνητικάί επεμβάσεις, τόσα όργια, ώστε μόλις τρεις γνήσιοι αντιπρόσωποί του εισέρχονται εις την νέαν Βουλήν. Και ούτως όμως ο νομός Φθιώτιδος και Φωκίδος προσδοκά παρά της πλειοψηφίας της Βουλής δικαιοσύνην διά την γενομένην νοθείαν του φρονήματός του και πέποιθεν ότι θα διαταχθή νέα νόμιμος εκλογή δι' αυτόν, καθ' ην θα αποδειχθή, τίνες οι γνήσιοι αντιπρόσωποί του. Εν τη πεποιθήσει ταύτη αναφωνούμεν:

Ζήτω η νέα Βουλή, ζήτω η νέα Κυβέρνησις της Πατρίδος!»⁵¹.

⁵⁰ Εφημ. *Εφημερίς*, αρ. φ. 263, 20.9.1890, σ. 1-2.

Ευθύς οι παρευρεθέντες ξέσπασαν σε ζητωκραυγές και ο Δηλιγιάννης, αφού εξέφρασε τις ευχαριστίες του για τα αισθήματα, τα οποία έτρεφε ο Νομός Φθιώτιδας και Φωκίδας, διαβεβαίωσε ότι η πλειοψηφία της Βουλή θα ελέγξει αυστηρά τις εκλογές και θα τιμωρήσει κάθε παρανομία. Ακολούθως, το πλήθος επευφημούσε υπέρ του Δηλιγιάννη και με τη συνοδεία μουσικής μετέβη μέσω της οδού Ζήνωνος στην πλατεία Ομονοίας και από εκεί πλήθος αμαξών, καθοδηγούμενο από την άμαξα του Αθανασίου Ευταξία, μέσω της οδού Σταδίου πέρασε από τη πλατεία Συντάγματος, όπου και εκεί ακούσθηκαν ζητωκραυγές, για να καταλήξει στην οικία του Αθανασίου Ευταξία.

Εκεί περίμενε τον Αθανάσιο Ευταξία ένα άλλο πλήθος ανθρώπων και ο διδάκτωρ της Φιλολογίας Γ. Βούλγαρης, αφού πήρε το λόγο, απευθυνόμενος προς τον Ευταξία είπε:

«Αγαπητέ Συμπολίτα,

Ασμένως πάνυ απεδεξάμεθα την ευάρεστον είδησιν της υμετέρας εν τω νόμω ημών επιτυχίας, όστις εν τη εκλογή ταύτη απέδειξε την μεγάλην εκτίμησιν εις τα έξοχα προτερήματα, υφ' ων κοσμείσθε. Και δικαίως διότι εν τω προσώπω υμών εύρηνται συνηνωμένοι πάσαι αι συλλήβδην αρκεταί υφ' ων δέον να κοσμήται ο μέλλον την βουλευτικήν τήβεννον να περιβληθή. Πεποιθότες οι υμέτεροι συμπολίται, οι τε εν τω νόμω και ενταύθα, ότι θέλετε αγωνισθή υπέρ των συμφερόντων του έθνους, ιδία δε υπέρ των αναγκών του ημετέρου νόμου και της ιδιαιτέρας ημών πατρίδος, ευχόμεθά σοι, όπως κρατερώς τον αγώνα τούτον διεξαγάγης.

Ως Έλλην δε το γένος εκ της περιμαχήτου εκείνης του Ελληνισμού χώρας, της Μακεδονίας, σε χαιρετίζω εν ονόματι πλείστων Μακεδόνων, οίτινες αθρόοι προσήλθον εις την εξωτερικήν ταύτην εκδήλωσιν της προς υμάς αληθούς αγάπης, διά τον αγώνα τον καλόν, ον από πολλών ήδη ετών υπέρ της Μακεδονίας αείποτε ηγωνίσθητε, αγωνίζεσθε έτι και εν τω μέλλοντι θέλετε αγωνισθή. Επί πάσι τούτοις και τη λαμπρά υμών επιτυχία οι ενταύθα Φθιώται και Φωκείς σοι προσφέρουσι τον στέφανον τόνδε και αναφωνούσιν πάντες υπέρ υμών:

Ζήτω ο εκλεκτός αυτών Αθανάσιος Ευταξίας».

Απαντώντας του ο Αθανάσιος Ευταξίας, αφού καθυσύχασε το πλήθος, που ζητωκραύγαζε και το ευχαρίστησε για την υπέροχη υποδοχή που του είχε ετοιμάσει,

⁵¹ Εφημ. *Εφημερίς*, αρ. φ. 298, 25.10.1890, σ. 2.

αναφέρθηκε στο πολιτικό του πρόγραμμα, που επρόκειτο να ακολουθήσει ως βουλευτής, λέγοντάς του:

«Φίλοι Συμπολίται!

Σας ευχαριστώ εκ καρδίας, δι' ην μοι παρεσκευάσατε λαμπράν υποδοχή και σας διαβεβαιώ ότι ως βουλευτής θα μεριμνήσω, όση μοι δύναμις, ου μόνον περί των του νομού μας, αλλά και περί των καθόλου εθνικών ημών συμφερόντων. Εν των κυριωτέρων μελημάτων του πολιτικού μου βίου, ως μέχρι τούδε και εν τω μελλόντι έσται η Μακεδονία, η χώρα εκείνη εν η διήνυσα τα ακμαιότερα έτη του βίου μου, ην ηγάπησα ως δευτέραν πατρίδα μου και ήτις περικλείει το μέλλον και το μεγαλείον του Ελληνισμού.

Ζήτω ο νομός Φθιώτιδος και Φωκίδος, ζήτω το Έθνος, ζήτω η Μακεδονία!»⁵².

Μεταξύ του πλήθους αυτού που είχε συγκεντρωθεί, για να υποδεχθεί τον Αθανάσιο Ευταξία, υπήρχαν και πολλοί φοιτητές, εκ των οποίων ένας τελειόφοιτος φοιτητής της Νομικής Σχολής εκ μέρους των φοιτητών απευθύνθηκε προς τον Αθανάσιο Ευταξία και του είπε:

«Έντιμε πολιτευτά.

Οι ενταύθα παρεπιδημούντες συμπολίται υμών και ο λαός των Αθηνών υπεδείξαντο υμάς ως ήρμοζε να υποδεχθώσι τον άνδρα εκείνον, όστις φέρει το όνομα όπερ φέρετε. Και εις την πάνδημον ταύτην εκδήλωσιν των αισθημάτων του λαού, και των ιδιαιτέρων υμών συμπολιτών δεν ηδύναντο να μείωσιν αμέτοχοι οι φοιτηταί του εθνικού Πανεπιστημίου, οίτινες ως προερχόμενοι εκ πάσης γωνίας της Ελλάδος ελευθέρας ή δούλης μετά προσοχής συντόνου και ενδιαφέροντος ηκολούθησαν την ευγενή πολιτική υμών πορείαν, είτε εντός του βουλευτηρίου είτε εκτός αυτού εσταδιοδρομείτε.

Και δικαίως πάνυ οι φοιτηταί του Εθνικού Πανεπιστημίου εκτιμώσι τας περικοσμούσας υμάς αρετάς και τα φιλοπάτριδα αισθήματά σας, διαβλέποντες εν υμίν τον άνδρα, όστις περί της ευημερίας της ελευθερίας και ίδια της δούλης Ελλάδος ερρωμένως ειργάσαντο, ίδια δε της Μακεδονίας.

Οι φοιτηταί του Εθνικού Πανεπιστημίου, μεταξύ των οποίων έχω την τιμήν να συγκαταλέγωμαι, πεποίθασιν ότι και εν τη παρούση περιστάσει δεν θέλετε

⁵² Εφημ. *Εφημερίς*, αρ. φ. 298, 25.10.1890, σ. 2.

οκνήσει μεριμνώντες περί της ευημερίας της εν γένει Ελλάδος και ιδία της Μακεδονίας, του πτολιέθρου τούτου της ελευθέρας μητρός.

Και με την πεποίθησιν ταύτην αναφωνούσιν:

Ζήτω ο βουλευτής Φθιώτιδος και Φωκίδος Αθ. Ευταξίας. Ζήτω η νέα Κυβέρνησις της Ελλάδος. Ζήτω η Μακεδονία»⁵³.

Και τότε ο Αθανάσιος Ευταξίας απάντησε:

«Φίλοι Φοιτηταί!

Με συγκινεί βαθέως η υποδοχή ην μοι παρεσκεύασεν η ακαδημαϊκή νεολαία. Υπήρξα και εγώ φοιτητής του πανεπιστημίου, ως τοιούτος δε δεν δύναμαι η να έχω πάντοτε ζωηρόν το ενδιαφέρον υπέρ του ανωτάτου παρ' ημίν καθιδρύματος των Μουσών. Σας υπόσχομαι δε, όπως εν τω δημοσιογραφικώ μου βίω, ούτω και ως βουλευτής να θεωρήσω εν των κυριωτάτων μου μελετημάτων την ανόρθωσιν της καθόλου παιδείας και ιδία της ανωτάτης. Ζήτω το Πανεπιστήμιο!»⁵⁴.

Τότε ακούσθησαν πάλι ζητωκραυγές από το πλήθος και αφού αυτό αποχαιρέτησε τον Αθανάσιο Ευταξία, ο οποίος το ευχαρίστησε για τη θερμή υποδοχή του, διαλύθηκε η διαδήλωση κάτω από τους ήχους της μουσικής⁵⁵.

Η ορκωμοσία του Αθανασίου Ευταξία στη Βουλή των Ελλήνων έλαβε χώρα στις 29 Οκτωβρίου 1890⁵⁶ και στις 15 Δεκεμβρίου του ιδίου έτους εκλέχθηκε γραμματέας της Βουλής των Ελλήνων και «Επί της απαντήσεως εις τον Βασιλικόν λόγον με 74 ψήφους⁵⁷.

Σε εκλογές που πραγματοποιήθηκαν στις 3 Μαΐου 1892 κέρδισε το κόμμα του Χαριλάου Τρικούπη. Από τη Λοκρίδα εκλέχθηκαν οι Ευταξίας και Χαλκιάπουλος, ενώ από τη Φθιώτιδα οι Ζουλούμης, Ζητουσιάτης, Αγαθοκλής, Χατζίσκος, Κρίτσας. Όλοι οι ανωτέρω ήταν με τον Τρικούπη εκτός από τον Ευταξία που ήταν αντιτρικουπικός⁵⁸. Η ορκωμοσία του Αθανασίου Ευταξία στη Βουλή των Ελλήνων πραγματοποιήθηκε στις 25 Μαΐου 1892 και λίγο αργότερα σε συνεδρίασή

⁵³ Εφημ. *Εφημερίς*, αρ. φ. 298, 25.10.1890, σ. 2.

⁵⁴ Εφημ. *Εφημερίς*, αρ. φ. 298, 25.10.1890, σ. 2.

⁵⁵ Εφημ. *Εφημερίς*, αρ. φ. 298, 25.10.1890, σ. 2.

⁵⁶ Βουλή των Ελλήνων, *Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής της Α΄. Συνόδου της ΙΒ΄. Βουλευτικής Περιόδου*, Αθήνα 1890, Πρακτικόν Ενάρξεως της Α΄. Συνόδου της ΙΒ΄. Βουλευτικής Περιόδου, σ. 3 επ.

⁵⁷ Βουλή των Ελλήνων, *Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής της Α΄. Συνόδου της ΙΒ΄. Βουλευτικής Περιόδου*, Αθήνα 1890, Συνεδρίασις ΚΑ΄ της 15^{ης} Δεκεμβρίου 1890, σ. 74-81.

⁵⁸ Εφημ. *Ακρόπολις*, αρ. φ. 3695, 4.5.1892, σ. 1 και αρ. φ. 3696, 5.5.1892, σ. 1.

της εκλέχθηκε στην Επιτροπή «Περί του Προϋπολογισμού του Κράτους με 28 ψήφους⁵⁹.

Στις εκλογές που προκηρύχθηκαν στις 16 Απριλίου 1895 κέρδισε το κόμμα του Θεόδωρου Δηλιγιάννη και εξελέγησαν 128 βουλευτές από το δηλιγιαννικό κόμμα, 23 από το ραλλικό κόμμα, 19 από το τρικουπικό κόμμα, 5 από το караπανικό κόμμα και 31 ανεξάρτητοι βουλευτές. Σε αυτήν την εκλογική αναμέτρηση εκλέχθηκαν από τη Λοκρίδα ο Αθανάσιος Ευταξίας ως ραλλικός και ο Βασιλειάδης ως δηλιγιαννικός βουλευτής ενώ από τη Φθιώτιδα οι Κοντογιάννης, Τράκας, Κρίτσας ως δεληγεωργικοί, ο Σχινάς ως τρικουπικός και ο Χατζίσκος ως ραλλικός⁶⁰. Ο Αθανάσιος Ευταξίας ορκίσθηκε στη Βουλή των Ελλήνων στις 20 Μαΐου 1895 και στις 30 Μαΐου του ίδιου χρόνου εκλέχθηκε στην Επιτροπή «Επί του Προϋπολογισμού του Κράτους» με 34 ψήφους⁶¹.

Στις 7 Φεβρουαρίου 1899 έγιναν εκλογές, τις οποίες κέρδισε το τρικουπικό κόμμα με αρχηγό τον Γεώργιο Θεοτόκη. Από τη Λοκρίδα εκλέχθηκαν ο Αθ. Ευταξίας και ο Ξ. Κυριαζής ως βουλευτές του τρικουπικού κόμματος και ο Β. Βασιλειάδης ως βουλευτής του δηλιγιαννικού κόμματος και από τη Φθιώτιδα ο Κ. Αγαθοκλής ως τρικουπικός, ο Ι. Τσιριμώκος ως δηλιγιαννικός, ο Α. Πλατής ως δεληγεωργικός, ο Δ. Κρίτσας ως κυβερνητικός και ο Ν. Χατζίσκος ως ανεξάρτητος⁶². Η ορκωμοσία του Αθανασίου Ευταξία στη Βουλή των Ελλήνων έλαβε χώρα στις 4 Μαρτίου 1899⁶³.

Σε εκλογές που διεξήχθησαν στις 20 Φεβρουαρίου 1905 εκλέχθηκε το κόμμα του Θεόδωρου Δηλιγιάννη και μετά τη δολοφονία του στις 31 Μαΐου 1905 τη διακυβέρνηση της χώρας ανέλαβε η Κυβέρνηση Δημητρίου Ράλλη. Στη Λοκρίδα εκλέχθηκαν ο Κ. Χαλκιόπουλος ως θεοτοκικός, ο Αθ. Ευταξίας ως ανεξάρτητος (αντί

⁵⁹ Βουλή των Ελλήνων, *Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής της Α΄ Συνόδου της ΙΓ΄ Βουλευτικής Περιόδου*, Αθήνα 1892, Πρακτικόν Ενάρξεως της Α΄ Συνόδου της ΙΓ΄ Βουλευτικής Περιόδου, σ. 3 επ. και Συνεδρίασις ΙΓ΄ της 9^{ης} Ιουνίου 1892, σ. 33-37.

⁶⁰ Εφημ. *Ακρόπολις*, αρ. φ. 4734, 17.4.1895, αρ. φ. 4735, 18.4.1895, σ. 1, αρ. φ. 4737, 20.4.1895 και Εφημ. *Το Άστυ*, αρ. φ. 1582, 18.4.1895, σ. 1.

⁶¹ Βουλή των Ελλήνων, *Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής της Α΄ Συνόδου της ΙΔ΄ Βουλευτικής Περιόδου*, Αθήνα 1895, Συνεδρίασις ΣΤ΄ της 20^{ης} Μαΐου 1890, σ. 13-14, Συνεδρίασις ΙΓ΄ της 30^{ης} Μαΐου 1890, σ. 58-61, Εφημ. *Ακρόπολις*, αρ. φ. 4768, 21.5.1895 και Εφημ. *Το Άστυ*, αρ. φ. 1615, 21.5.1895, σ. 1.

⁶² Εφημ. *Ακρόπολις*, αρ. φ. 6079, 8.2.1899 και αρ. φ. 6080, 9.2.1899.

⁶³ Βουλή των Ελλήνων, *Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής της Α΄ Συνόδου της ΙΕ΄ Βουλευτικής Περιόδου*, Αθήνα 1899, Πρακτικόν Ενάρξεως της Α΄ Συνόδου της ΙΕ΄ Βουλευτικής Περιόδου, σ. 3-8.

του Αλκ. Παπαλουκά) και ο Πλ. Εγκολφόπουλος ως δεληγιαννικός⁶⁴. Ο Αθ. Ευταξίας ορκίσθηκε στη Βουλή των Ελλήνων στις 14 Μαρτίου 1905⁶⁵.

Στις 15 Μαρτίου 1909 έλαβε χώρα αναπληρωματική βουλευτική εκλογή στην επαρχία Λοκρίδας, προκειμένου να εκλεγεί βουλευτής, ο οποίος θα αναπλήρωνε την κενωθείσα θέση του θανόντος Βασιλείου Βασιλειάδου. Από τους τέσσερις υποψήφιους περισσότερες πιθανότητες για να εκλεγούν είχαν οι Ευταξίας και Παπαλουκάς⁶⁶ και από αυτούς τους δύο εκλέχθηκε ο Αθανάσιος Ευταξίας. Η ορκωμοσία του έλαβε χώρα στις 23 Μαρτίου 1909⁶⁷. Για την εκλογή του Αθανασίου Ευταξίας η εφημερίδα *Αθήναι* ανέφερε ότι «Η Επιτυχία αυτή αποτελεί θρίαμβον ου μόνον του κ. Α. Ευταξία λυσσαλέως πολεμηθέντος υπό της Κυβερνήσεως, αλλά και της Λοκρίδος ολοκλήρου ήτις αποστέλλει αντιπρόσωπον της ένα των επιλεκτωτέρων Ελλήνων πολιτευτών»⁶⁸.

Ακόμη, άλλη εφημερίδα δημοσίευσε το εξής: «Από την ενεργηθείσαν χθες αναπληρωματικήν βουλευτικήν εκλογήν εις την επαρχίαν Λοκρίδος νικητής προήλθεν ο πολιτευτής κ. Αθ. Ευταξίας επανερχόμενος ούτω μεταξύ των αντιπροσώπων του Έθνους, μετά πρόσκαιρον απομάκρυνσιν, διά την οποίαν πρώτοι οι εκλογείς της ιδιαίτερας του πατρίδος μετεμελήθησαν, ως αποδεικνύει το αποτέλεσμα.

Η επάνοδος του κ. Ευταξία εις την Βουλήν αποτελεί ευχάριστον γεγονός, τοσοῦτω μάλλον, καθ' όσον επανέρχεται εις την ενέργειαν πολιτευτής, του οποίου η ευρυμάθεια και η πείρα δεν είνε εκ των συνήθως τιμωμένων εις τας κάλπας προσόντων»⁶⁹.

Στις 8 Αυγούστου 1910, ύστερα από πρόταση του Ελευθερίου Βενιζέλου διεξήχθησαν εκλογές, όπου αναδείχθηκε η Α΄ Διπλή Αναθεωρητική Βουλή με 362 έδρες σε 19 νομούς και η οποία ανέλαβε τα καθήκοντά της την 1^η Σεπτεμβρίου 1910⁷⁰. Από τον Νομό Φθιώτιδας και Φωκίδας εκλέχθηκαν οι Α. Ευταξίας, Γαζής, Βελέντζας, Αγαθοκλής, Γαλανός, Χ. Ευταξίας, Παπαλουκάς, Κρίτσας, Τσιριμώκος,

⁶⁴ Εφημ. *Αθήναι*, αρ. φ. 126, 21.2.1905.

⁶⁵ Βουλή των Ελλήνων, *Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής της Α΄. Συνόδου της ΙΖ΄. Βουλευτικής Περιόδου*, Αθήνα 1905, Πρακτικόν Ενάρξεως της Α΄. Συνόδου της ΙΖ΄. Βουλευτικής Περιόδου, σ. 3-6

⁶⁶ Εφημ. *Αθήναι*, αρ. φ. 147-2814, 15.5.1909.

⁶⁷ Βουλή των Ελλήνων, *Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής της Γ΄. Συνόδου της ΙΗ΄. Βουλευτικής Περιόδου*, Αθήνα 1909, Συνεδρίασις ΞΓ΄ της 23^{ης} Μαρτίου 1909, σ. 574.

⁶⁸ Εφημ. *Αθήναι*, αρ. φ. 148-2815, 16.3.1909.

⁶⁹ Εφημ. *Εστία*, αρ. φ. 5.430, 16.3.1909.

⁷⁰ Βουλή των Ελλήνων, *Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Διπλής Αναθεωρητικής*, Αθήνα 1910, σ. 3 και Βουλή των Ελλήνων, *Μητρώο Πληρεξούσιων, Γερουσιαστών και Βουλευτών 1822-1935*, Αθήνα 1986, σ. 301.

Λιδωρίκης, Χατζίσκος, Δημοκωστούλας, Κρεμέζης, Σιμόπουλος, Σουμαρίπας, Δελμούζος, Δεστερλής, Ξηρός, Παπαϊωάννου, Μιλ. Λιδωρίκης, Μαρλάς και Γαρδίκης⁷¹.

Στις 6 Οκτωβρίου 1910 δόθηκε από τον Βασιλιά η εντολή σχηματισμού Κυβέρνησης στον Ελευθέριο Βενιζέλο, ο οποίος, αν και η κυβέρνηση του είχε υπερψηφισθεί από τη Βουλή, τη διέλυσε, καθώς θεώρησε ότι η Βουλή που είχε διαμορφωθεί δεν θα μπορούσε να συνεχίσει να υφίσταται και προκήρυξε εκλογές για την ανάδειξη της Β΄ Διπλής Αναθεωρητικής Βουλής, οι οποίες διεξήχθησαν στις 28 Νοεμβρίου 1910. Από αυτές τις εκλογές απείχαν τα παλαιά κόμματα εις ένδειξη διαμαρτυρίας για τη διάλυση της Α΄ Αναθεωρητικής Βουλής από τον Ελευθέριο Βενιζέλο⁷².

Από τηλεγραφήματα, που δημοσιεύθηκαν στον Τύπο της εποχής, μαθαίνουμε ότι κατά τον προεκλογικό του αγώνα ο Αθανάσιος Ευταξίας επισκέφθηκε πολλές περιοχές της εκλογικής του περιφέρειας, όπως ήταν η Ερατεινή Δωρίδος, το Ευπάλιο Δωρίδος κ. ά⁷³.

Επιπρόσθετα, για την υποψηφιότητα του Αθανασίου Ευταξία η εφημερίδα *Εμπρός* έγραψε, εγκωμιάζοντάς τον, τα εξής: «Η υποψηφιότης του κ. Αθαν. Ευταξίου νομίζομεν ότι δίδει την ευκαιρίαν εις τους εκλογείς του νομού Φθιώτιδας και Φωκίδος να εκλέξωσι με πανηγυρικήν πλειοψηφίαν ένα αληθή και πραγματικόν και ειλικρινή ανορθωτήν των Οικονομικών του Κράτους, τον μη αναγράφοντα μόνον εις προγράμματα υποσχέσεις, αλλά και εκπληρούντα αυτάς, ως Υπουργόν δε των Οικονομικών, ανακουφίσαντα σπουδαίως τας γεωργικάς τάξεις.

Ο κ. Ευταξίας επί θυσίας της δημοτικότητος αυτού τότε δεν εδίστασε να πράξη το καθήκον του. Άφηκε δε προϋπολογισμόν, η ανθηρότης του οποίου επέτρεψεν εις τους διαδόχους του να πραγματοποιήσωσι το δάνειον, εξακολουθούν δε και νυν τα αποτελέσματα της οικονομικής εκείνης πολιτικής. Ως ρήτωρ ο κ. Ευταξίας καταλέγεται εις την πρώτην γραμμήν. Εγκυκλοπαιδικώτατος, καταπλήσσει διά τας γνώσεις του. Ορμηκώτατος εις τας επιθέσεις του. Ανθηροτάτου δε ύφους.

⁷¹ Εφημ. *Αθήναι*, αρ. φ. 296-2821, 10.8.1910 και Εφημ. *Αστραπή*, αρ. φ. 3.277, 12.8.1910.

⁷² Βουλή των Ελλήνων, *Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Διπλής Αναθεωρητικής*, Αθήνα 1910, σ. 107 και Βουλή των Ελλήνων, *Μητρώο Πληρεξούσιων, Γερονσιαστών και Βουλευτών 1822-1935*, Αθήνα 1986, σ. 301.

⁷³ Εφημ. *Εμπρός*, αρ. φ. 5.524, 8.3.1912, σ. 5 και αρ. φ. 5.526, 10.3.1912.

Μεταξύ των ολίγων τους οποίους έχει να επιδείξει η ελληνική Βουλή είναι αναμφιβόλως ο κ. Αθαν. Ευταξίας»⁷⁴.

Ακόμη, προεκλογικές διαδηλώσεις πραγματοποιήθηκαν την περίοδο εκείνη στην πόλη της Λαμίας, όπως πληροφορούμασθε από τηλεγράφημα, που εστάλη σε εφημερίδα της εποχής, το οποίο ανέφερε: «ΛΑΜΙΑ, 10 Μαρτίου. -Εγένοντο απόψε δύο διαδηλώσεις· η Βενιζελική και η αντιβενιζελική, ασυγκρίτως πολυπληθεστέρα και επιβλητικότερα. Εις την τελευταίαν ωμίλησεν ο αρχηγός του Γεωργικού συνδυασμού κ. Αθ. Ευταξίας, διακοπτούμενος υπό χειροκροτημάτων και ζητωκραυγών, απέδειξε δε ότι ο συνδυασμός του εκπροσωπεί το ανορθωτικόν έργον της Επανάστασεως, όπερ υπεμόνευσε και εφρόντισε ν' ανατρέψη ο κ Βενιζέλος. Ούτος εργάζεται, είπε αφ' ενός μεν προς σύμπηξιν προσωπικού κόμματος, υπερακοντίζων παν ό,τι φαντάζονται τινες υπό την φαυλόκρατίαν, αφ' ετέρου δε εξωθεί τον Τόπον και το Έθνος εις καταστροφήν. Εκ της καταστροφής ταύτης θα σωθώμεν, προσέθηκε, εάν αύριον ο Λαός καταψηφίση τους Βενιζελικούς υποψηφίους. Εάν δεν γείνη τούτο, ταχέως θα έχωμεν νέαν επανάστασιν, ουχί όμως ειρηνικήν, ως η της 15^{ης} Αυγούστου, αλλ' αιματηράν και ανατρεπτικήν, ίσως του παντός.

Λαβών είτα το λόγον ο κ. Βελέντζας είπεν ότι υπό τον κ. Βενιζέλον εγκαθιδρύθη εν Ελλάδι αληθής φαυλοκρατίας, διό και εις τον εν Φθιώτιδι συνδυασμόν του συμπεριέλαβε παν φαυλοκρατικόν στοιχείον του παρελθόντος, ενώ ο Γεωργικός συνδυασμός υπό την ηγεσίαν του κ. Ευταξίου, του Άτλαντος υπουργού της 15^{ης} Αυγούστου, περιλαμβάνει ό,τι σεμνόν και τίμιον έχει να επιδείξει ο νόμος μας, μέλλει δε να συνεχίση το ανορθωτικόν έργον της Επανάστασεως.

Τους λόγους του κ. Βελέντζα εκάλυψαν ουρανομήκεις ζητωκραυγαί και παταγώδη χειροκροτήματα υπέρ του Γεωργικού συνδυασμού, ως και τας ολίγας λέξεις ας απηύθηνε τελευταίος ο κ. Κρίτσας»⁷⁵.

Στις εκλογές, που έλαβαν χώρα στις 11 Μαρτίου 1912, εμφανίσθηκε για δεύτερη φορά το Κόμμα Φιλελευθέρων και οι ηγέτες των τεσσάρων παλαιών κομμάτων, δηλαδή οι Γ. Θεοτόκης, Δ. Ράλλης, Κ. Μαυρομιχάλης και Αλ. Ζαΐμης, ενοποιήθηκαν σε ένα ενιαίο εκλογικό κατάλογο. Τα αποτελέσματα των εκλογών ήταν 146 έδρες για το Κόμμα Φιλελευθέρων, 10 για το κόμμα του Γ. Θεοτόκη, 8 για το

⁷⁴ Εφημ. *Εμπρός*, αρ. φ. 5.525, 9.3.1912.

⁷⁵ Εφημ. *Εμπρός*, αρ. φ. 5.527, 11.3.1912, σ. 5.

κόμμα του Κ. Μαυρομιχάλη, 6 για το κόμμα του Σ. Ράλλη, 3 για το κόμμα του Αλ. Ζαΐμη και 8 έδρες για τους ανεξάρτητους⁷⁶.

Στη Φθιώτιδα-Φωκίδα από το Κόμμα Φιλελευθέρων εκλέχθηκαν 10 άτομα, οι Ι. Τσιριμώκος, Ι. Ξηρός, Ρηγ. Χατζηρήγας, Ν. Ξηρός, Δ. Χατζίσκος, Κ. Λιδωρίκης, Αχ. Παπαλουκάς, Μ. Φωτιάδης, Ι. Δελμούζος και Θεμ. Παπαϊωάννου και από το κόμμα του Μαυρομιχάλη 1 άτομο, ο Αθανάσιος Ευταξίας⁷⁷.

Για το αποτέλεσμα των εκλογών ο Αθανάσιος Ευταξίας παραχώρησε συνέντευξη στην εφημερίδα *Αστραπή* και αυτή δημοσίευσε το ακόλουθο χωρίο:

«Τον κ. Ευταξία, μόλις χθες την εσπέραν αφικόμενον ενταύθα, είδομεν και ηρωτήσαμεν σχετικώς προς τα αποτελέσματα των εκλογών.

-Η μεν μεσαία κοινωνική τάξις, απήντησεν ο εκ Λοκρίδος πολιτευτής, φαίνεται ενθουσιασμένη υπέρ του κ. Βενιζέλου, διότι επεξέτεινεν ούτος τον φόβον του εισοδήματος και επ' αυτής, όπως ανακουφίση τας πλουσίας τάξεις εξ αυτού. Οι δε αγροτικοί πληθυσμοί έμειναν κατευχαριστημένοι διότι ο κ. πρωθυπουργός επανέφερε τον υπ' εμού καταργηθέντα φόρον των αροτριωντών κτηνών και επέβαλε και τον φόρον των σπειρομένων γαιών. Τούτο αποδεικνύει ότι ο Ελληνικός Λαός αποτελεί πλέον εξαίρεσιν μεταξύ όλων των Λαών της υφηλίου και εννοεί να υποβληθή εις πάσαν θυσίαν προκειμένου να εισφέρει τον οβολόν του Κράτους και του Έθνους.

Η μεγάλη πλειοψηφία, προσέθηκε ο κ. Ευταξίας, η ολίγον διαφέρουσα της παμπηφίας της Κυβερνήσεως εν τη νέα Βουλή έχει τούτο το καλόν, ότι επί μίαν τετραετίαν θα μείνη ήσυχος ο Ελληνικός λαός και δεν θα έχη φόβον Κυβερνητικής μεταβολής»⁷⁸.

Ακολούθως έγινε αναφορά στο έργο των αντιπολιτευομένων και στην ερώτηση: «-Και ποιάν νομίζετε την πορείαν της Αντιπολιτεύσεως εν τη νέα Βουλή κύριε Ευταξία;», εκείνος απάντησε τα εξής:

«-Υπό τοιαύτας συνθήκας, ως προηγουμένως σας εξέθηκα απήντησεν ο κ. Ευταξίας, το έργον ημών των αντιπολιτευομένων θα είνε απλούν, και θέλει περιορισθή εις τούτο και μόνον. Εις το να εκφέρωμεν την γνώμην ημών τόσον επί των Κυβερνητικών πράξεων όσον και επί των υποβληθησομένων εις την Βουλήν

⁷⁶ Βουλή των Ελλήνων, *Μητρώο Πληρεξούσιων, Γερουσιαστών και Βουλευτών 1822-1935*, Αθήνα 1986, σ. 302.

⁷⁷ Εφημ. *Αθήναι*, αρ. φ. 3408, 14.3.1912, Εφημ. *Αστραπή*, αρ. φ. 3.810, 14.3.1912. και Δ. Ι. Βασιλείου – Ε. Ε. Πανουργιά, *ό. π.*, σ. 83.

⁷⁸ Εφημ. *Αστραπή*, αρ. φ. 3.810, 14.3.1912.

νομοσχεδίων, ακαδημαϊκώς, χωρίς να έχωμεν την αξίωσιν να επιβάλωμεν αυτήν εις την Κυβέρνησιν, χωρίς ποτέ να σκεφθώμεν περί ανατροπής της. Ο Λαός έδωκεν εις την Κυβέρνησιν διά της ψήφου της 11^{ης} Μαρτίου “κάρτα-μπιάνκα” ίνα κυβερνήσῃ και νομοθετήσῃ κατά το ίδιον δοκούν επί μίαν τετραετίαν. Αυτή είνε η ταπεινή μου γνώμη»⁷⁹.

Στις 19 Μαΐου 1912 πραγματοποιήθηκε η ορκωμοσία του Αθανασίου Ευταξία στη Βουλή των Ελλήνων αλλά και η εκλογή του στην Επιτροπή «Επί του Προϋπολογισμού»⁸⁰.

Στις 31 Μαΐου 1915 διεξήχθησαν εκλογές, οι οποίες εξελίχθηκαν σε νίκη του κόμματος των Φιλελευθέρων. Στις εκλογές αυτές το Κόμμα Φιλελευθέρων κατέλαβε 189 έδρες, το κόμμα του Κυβερνητικού Συνασπισμού 127 έδρες, το Κόμμα των Εθνικοφρόνων, αποτελούμενο από τον Δ. Γούναρη, τους θεοτοκικούς και τους ραλλικούς κατέλαβε 90, 12 και 91 θέσεις αντίστοιχα, το Προοδευτικό Κόμμα 7 έδρες, το κόμμα του Μαυρομιχάλη 7 έδρες, το κόμμα των Σοσιαλιστών Θεσσαλονίκης 2 έδρες και τέλος το κόμμα των Ανεξάρτητων 2 έδρες⁸¹.

Για τη σύνθεση του συνδυασμού του Αθανασίου Ευταξία κατά τη συγκεκριμένη προεκλογική περίοδο δημοσιεύθηκαν στον Τύπο της εποχής τα κάτωθι: «Εγράψαμεν χθες διά την σπουδήν του κ. Τσιριμώκου καταρτίσαντος οριστικώς τον Βενιζελικόν συνδυασμόν του νομού του, καθ’ ον τρόπον ανηγγείλαμεν. Ο αντίπαλός του κ. Ευταξίας δεν φαίνεται κατειλημένος υπό της αυτής σπουδής. Θα ήθελε τρόπον τινά ν’ αναμετρήσῃ πρώτα ένα προς ένα τους οριστικούς αντιπάλους του και έπειτα ν’ αντιτάξῃ εις αυτούς τους καλλίτερους εκ των φίλων της Κυβερνήσεως πολιτευομένους.

Ήδη θα προβή βεβαίως εις την συμπλήρωσιν του συνδυασμού του. Καθώς εγνώσθη προσελήφθη εις αυτόν οριστικώς εκ Λαμίας ο κ. Βαγγέλης Ν. Κοντογιάννης, πρώτος εξάδελφος του κ. Τσιριμώκου από του οποίου αποσπάται ούτω το ισχυρότατον Κοντρογιαννείκο κόμμα, μέχρι τούδε συγχωνευμένον μετά του ιδικού του. Εκ της επαρχίας Δωρίδος θα μετάσχουν του κυβερνητικού συνδυασμού οι κ.κ. Αριστοτέλης Αναγνωστόπουλος υποστράτηγος και πρώην βουλευτής και Θεοδ. Κουτρούκης, δικηγόρος εν Αμφίσση.

⁷⁹ Εφημ. *Αστραπή*, αρ. φ. 3.810, 14.3.1912.

⁸⁰ Βουλή των Ελλήνων, *Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής της Α΄. Συνόδου της ΙΘ΄. Βουλευτικής Περιόδου*, Αθήνα 1913, Πρακτικόν Ενάρξεως της Α΄. Συνόδου της ΙΘ΄. Βουλευτικής Περιόδου, Συνεδρίασις Α΄ της 19^{ης} Μαΐου 19129, σ. 1-4.

⁸¹ Βουλή των Ελλήνων, *Μητρώο Πληρεξούσιων, Γερουσιαστών και Βουλευτών 1822-1935*, Αθήνα 1986, σ. 302.

Προς οριστικήν συμπλήρωσιν του συνδυασμού εκλήθη τηλεγραφικώς ενταύθα ο κ. Βελέντζας, περιοδεύων από τινων ημερών ανά την επαρχίαν Δομοκού»⁸².

Σε άλλο φύλλο της ίδιας δημοσιεύθηκε το πολιτικό πρόγραμμα του Αθανασίου Ευταξία, το οποίο απευθυνόταν προς τους εκλογείς του Νομού Φθιώτιδας και Φωκίδας. Σε αυτό μεταξύ άλλων ο Αθανάσιος Ευταξίας έλεγε τα ακόλουθα:

«Συμπολίται, καλείσθε και σεις την ερχόμενη Κυριακήν, καθώς και οι λοιποί εκλογείς της Ελλάδος να λύσητε διά της ψήφους σας ζητήματα σπουδαιότατα, από τα οποία εξαρτάται το παν διά το Έθνος μας. Τα ζητήματα ταύτα είναι τα εξής.

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (...)

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΧΩΡΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΒΟΥΛΓΑΡΟΥΣ (...)

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ κ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ (...)

ΟΧΙ ΛΟΓΙΑ, ΑΛΛΑ ΕΡΓΑ (...)

ΤΟ ΠΡΟΕΧΟΝ ΖΗΤΗΜΑ

Αλλ' επαναλαμβάνω, ότι όλα αυτά είναι δευτερεύοντα απέναντι του προέχοντος ζητήματος, το οποίον κυρίως και κατ' εξοχήν πρέπει να κριθή τώρα διά της ψήφους του Ελληνικού Λαού μεταξύ των κυβερνητικών και των Βενιζελικών υποψηφίων βουλευτών.

Οι Βενιζελικοί υποψήφιοι εκπροσωπούν την άμεσον έξοδόν μας από την ουδετερότητα και την συμμετοχήν μας εις τον πόλεμον, με θυσίαν της Ανατολικής Μακεδονίας και με τον κίνδυνον εις την εξωτερικήν να προστεθή και εσωτερική μεγάλη κρίσις διά την Ελλάδα.

Οι Κυβερνητικοί υποψήφιοι εκπροσωπούν την εμμονήν εις την ουδετερότητα και την αποφυγήν του πολέμου, καθώς μέχρι τούδε, και εις το μέλλον, εφ' όσον δεν μας δίδουν καμμίαν εγγύησιν διά την ακεραιότητα τουλάχιστον της χώρας μας.

Εκλογείς του Νομού Φθιώτιδος και Φωκίδος.

Αν νομίζετε ότι δεν έκαμε καλά η Κυβέρνησίς μας ν' αποφυγή επί τρεις μήνας τον πόλεμον, αν θέλετε αμέσως τώρα τον πόλεμον, χωρίς καμμίαν εγγύησιν, αλλά τουναντίον με θυσίαν της Ανατολικής Μακεδονίας, καθώς τον θέλει ο.

⁸² Εφημ. *Αστραπή*, αρ. φ. 5.284, 29.4.1915, σ. 5.

Βενιζέλος, αν θέλετε κοντά εις την εξωτερικής να έχωμεν και εσωτερικήν μεγάλην κρίσιν, τότε να ψηφίσετε τον Βενιζελικόν συνδυασμόν του νομού μας

Αν όμως νομίζετε ότι καλά έκαμεν η Κυβέρνησίν μας ν' αποφύγη τον πόλεμον επί τρεις μήνας, αν νομίζετε ότι και τώρα δεν πρέπει να λάβη μέρος η Ελλάς εις τον πόλεμον, εφ' όσον δεν δίδουν εις την αυτήν τας ζητουμένας εγγυήσεις, αν νομίζετε ότι δεν πρέπει να θυσιάσωμεν ουδέ σπιθαμήν γης της Μακεδονίας προς τους Βουλγάρους, αν νομίζετε ότι πρέπει με κάθε τρόπον ν' αποφύγωμεν τώρα πάσαν εσωτερικήν κρίσιν, τότε ψηφίσατε τον Κυβερνητικόν συνδυασμόν, ο οποίος απαρτίζεται από εμέ και από τους κ.κ. Ι. Ευταξίαν, πρώην Διοικητήν της Εθνικής Τραπέζης, Αριστ. Αναγνωστόπουλον υποστράτηγον, Ν. Χατζίσκον, πρώην πρόεδρον της Βουλής, Ν. Βελέντζαν πρώην βουλευτήν, Ι. Γάτον, Ερμόλ. Βελλόπουλον, Ι. Γκριζαν και Χαρίλ. Ζαρίμπαν, πρώην δημάρχους και Θ. Κουτρούκην και Ευάγ. Ν. Κοντογιάννην δικηγόρους.

Εν Αθήναις τη 23 Μαΐου 1915.

ΑΘ. ΕΥΤΑΞΙΑΣ»⁸³

Σε αυτήν την εκλογική αναμέτρηση από τον Νομό Φθιώτιδας-Φωκίδας εξελέγησαν οι Ι. Τσιριμώκος, Ν. Βελέντζας, Αθ. Ευταξίας, Σπ. Τράκας, Μ. Κολώνιας, Θ. Παπαϊωάννου, Ν. Ξηρός, Ι. Γκριζας, Κ. Λιδωρίκης, Ν. Χατζίσκος και Ι. Ξηρός. Η ορκωμοσία του Αθανασίου Ευταξία στη Βουλή έλαβε χώρα την 3^η Αυγούστου 1915⁸⁴.

Στις 6 Δεκεμβρίου 1915 έγιναν εκλογές, τις οποίες κέρδισε με το Κόμμα Εθνικοφρόνων ο Δημήτριος Γούναρης με 256 έδρες έναντι των θεοτοκικών με 21 έδρες, των ραλλικών με 18 έδρες, του Εθνικού Συντηρητικού Κόμματος με 7 έδρες, των μαυρομιχαλικών με 6 έδρες, της Μακεδονικής Ομάδας με 5 έδρες και του Προοδευτικού Κόμματος με 3 έδρες⁸⁵.

Από τον Νομό Φθιώτιδας-Φωκίδας εξελέγη ολόκληρος ο κυβερνητικός συνδυασμός και ψήφισαν συνολικά 15.000 εκλογείς. Κατά σειρά εκλέχθησαν οι Ν. Βελέντζας, Ι. Γκριζας, Αθ. Ευταξίας, Αρ. Αναγνωστόπουλος, Θ. Κουτρούκης, Δ. Κρεμέζης, Ε. Κοντογιάννης, Ι. Νάτος, Ν. Χατζίσκος, Ε. Βελόπουλος και Χαρ.

⁸³ Εφημ. *Αστραπή*, αρ. φ. 5.308, 24.5.1915, σ. 4.

⁸⁴ Εφημ. *Εφημερίς*, αρ. φ. 1267 (11.378), 2.6.1915 και Βουλή των Ελλήνων, *Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής της Α΄ Συνόδου της Κ΄ Βουλευτικής Περιόδου*, Αθήνα 1916, Πρακτικών Ενάρξεως, Συνεδρίασις Α΄ της 3^{ης} Αυγούστου 1915, σ. 1-4.

⁸⁵ Βουλή των Ελλήνων, *Μητρώο Πληρεξούσιων, Γερουσιαστών και Βουλευτών 1822-1935*, Αθήνα 1986, σ. 302.

Ζαρίμπας. Επιλαχόντες ήταν οι Μεлт. Λιδωρίκης, Ρήγας Χατζηρήγας και Μιχ. Κολώνιας⁸⁶.

Την 1^η Νοεμβρίου 1920 διεξήχθησαν εκλογές, τις οποίες κέρδισε η Ηνωμένη Αντιπολίτευση, καταλαμβάνοντας 251 έδρες έναντι των 118 του κόμματος των Φιλελευθέρων⁸⁷. Από τον Νομό Φθιώτιδας-Φωκίδας εκλέχθηκαν και οι 11 βουλευτές της αντιπολίτευσης. Αυτοί ήταν οι Αλ. Ανδρίτσος, Ιω. Αχιλλέως Παπαλουκάς, Ερμ. Βελλόπουλος, Χαρ. Σαρίμπας, Αλ. Παπαθανασίου, Αθ. Ευταξίας, Νικ. Κρίτσας, Γεώργ. Χλωρός, Σταυρ. Γάτος, Ιω. Κούσουλας, Δημ. Χατζίσκος⁸⁸.

Στον τύπο της εποχής δημοσιεύθηκε το πολιτικό πρόγραμμα του Αθανασίου Ευταξία, το οποίο απευθυνόταν προς τους εκλογείς του Νομού Φθιώτιδας και Φωκίδας. Μεταξύ άλλων περιείχε τα κάτωθι: «Μετά τεσσαρακονταετή δημόσιον βίον, πλήρη δημοσιογραφικών και κοινοβουλευτικών αγώνων, είχαν αποφασίσει προτινος ν' αποσυρθώ εκ της πολιτικής κονίστρας. Υπέικων όμως εις τας επιμόνους παρορμήσεις πολλών φίλων, αξιούντων να μη φανώ ρίψασπις, καθ' ον χρόνον η Πατρίς χρήζει, ως αυτοί νομίζουσι, εϊπέρ ποτε και άλλοτε, των φώτων και της πείρας μου, μετέβαλον γνώμην και απεφάσισα, συνεχίζων την πολιτικήν μου σταδιοδρομίαν, να κατέλθω εις τας επικειμένας βουλευτικάς εκλογάς, ως αντιπολιτευόμενος προς τον κ. Βενιζέλον, οποίος υπήρξα πάντοτε, αφ' ης ημέρας αυτός μετεκλήθη ενταύθα εκ Κρήτης μέχρι σήμερον.

Είμαι δε αντιπολιτευόμενος ανεξαρτήτως του εθνικού ζητήματος, περί ου εξέφερα ήδη την γνώμην μου από του βήματος της Βουλής' διότι ευρίσκομαι εν άκρα αντιθέσει προς τον κ. Βενιζέλον, ως προς την εσωτερικήν πολιτικήν της Κυβερνήσεώς του, ήτις εδημιούργησε παρ' ημίν κατάστασιν όλως αφόρητον, κατάστασιν εγκυμονούσαν διά την χώραν ημών μεγάλους πολιτικούς, οικονομικούς και κοινωνικούς κινδύνους. (...)

Εκλογείς του νομού Φθιώτιδος και Φωκίδος!

Εγώ θεωρώ δι' υμάς το να φαντασθή κανείς ότι είνε δυνατόν ποτέ να επηρεασθήτε εκ των ανωτέρω διαδόσεων και υποσχέσεων, υπεράνω των οποίων έσταται η τιμή σας και η τιμή ολοκλήρου του νομού μας, η οποία επιβάλλει εις υμάς να καταψηφίσετε τον κυβερνητικόν συνδυασμόν, διότι ούτω πως μόνον θ'

⁸⁶ Εφημ. *Αθήνα*, αρ. φ. 51, 8.12.1915.

⁸⁷ Βουλή των Ελλήνων, *Μητρώο Πληρεξούσιων, Γερουσιαστών και Βουλευτών 1822-1935*, Αθήνα 1986, σ. 303.

⁸⁸ Εφημ. *Εμπρός*, αρ. φ. 8641, 3.11.1920, σ. 1 και 4, Εφημ. *Πολιτεία Αθηνών*, αρ. φ. 435, 3.11.1920, σ. 3 και Εφημ. *Σκριπ*, αρ. φ. 8566, 3.11.1920.

αποδοκιμάσητε στιγματίζοντες όλα τα αδικήματα και όργια, τα διαπραχθέντα εν τω ημετέρω νόμω υπό την παρούσαν Κυβέρνησιν, όλας τας απελάσεις, φυλακίσεις και αποτάξεις και όλους τους τυφεκισμούς και εμπρησμούς!

Εν Αθήναις τη 8 Οκτωβρίου 1920

Ο υποψήφιος βουλευτής Φθιώτιδος και Φωκίδος

ΑΘ. ΕΥΤΑΞΙΑΣ»⁸⁹.

Η ορκωμοσία της νέας κυβέρνησης έλαβε χώρα στις 18 Ιανουαρίου 1921 και σε αυτήν την κυβέρνηση ο Αθανάσιος Ευταξίας εξελέγη στην Επιτροπή «Επί των Θρησκευμάτων» και στην Επιτροπή «Επί της Δημοσίας Εκπαιδύσεως, των Αρχαιοτήτων και Διδακτηρίων»⁹⁰.

2.2. Ο Αθανάσιος Ευταξίας ως γερουσιαστής

Διά των άρθρων 3 και 39 του Συντάγματος της 3^{ης} Ιουνίου 1927 καθιερώθηκε ο θεσμός του σώματος της Γερουσίας⁹¹ και οι λεπτομέρειες για τη συγκρότηση του σώματος αυτού καθορίστηκαν με τον Νόμο 3786 από 14 Ιανουαρίου 1929 «Περί συγκροτήσεως της Γερουσίας»⁹². Σύμφωνα με το άρθρο 1 του Νόμου αυτού η Γερουσία απαρτιζόταν από 120 γερουσιαστές και είχε την ακόλουθη σύνθεση:

- α) 92 γερουσιαστές, εκλεγμένους από το λαό,
- β) 18 γερουσιαστές, εκλεγμένους από τις επαγγελματικές οργανώσεις και
- γ) 10 γερουσιαστές, εκλεγμένους αριστίνδην στην αρχή κάθε βουλευτικής περιόδου από τη Βουλή και τη Γερουσία⁹³.

Η θητεία των γερουσιαστών, αυτών που εκλέγονταν από τον λαό ήταν τα 9 έτη με ανανέωση αυτών κάθε τρία χρόνια κατά το 1/3, αυτών που εκλέγονταν από τις επαγγελματικές οργανώσεις ήταν τα 3 έτη και αυτών που εκλέγονταν από τη Βουλή

⁸⁹ Εφημ. *Πρωινή*, αρ. φ. 711, 10.10.1920.

⁹⁰ Βουλή των Ελλήνων, *Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Γ' Εν Αθήναις Συνατακτικής των Ελλήνων Συνελεύσεως*, Αθήνα 1921, Συνεδρίασις Β' της 18^{ης} Ιανουαρίου 1921, σ. 7-15 και Συνεδρίασις Γ' της 19^{ης} Ιανουαρίου 1921, σ. 15-20.

⁹¹ Βουλή των Ελλήνων, *Μητρώο Γερουσιαστών και Βουλευτών 1929-1974*, Αθήνα 1977, σ. 15.

⁹² Νόμος 3786 «Περί συγκροτήσεως της Γερουσίας», στην: *ΕτΚ*, τχ. Α', αρ. φ. 11, 16.1.1929, σ. 104-106.

⁹³ Νόμος 3786 «Περί συγκροτήσεως της Γερουσίας», Άρθρο 2, στην: *ΕτΚ*, τχ. Α', αρ. φ. 11, 16.1.1929, σ. 104, Βουλή των Ελλήνων, *Μητρώο Γερουσιαστών και Βουλευτών 1929-1974*, Αθήνα 1977, σ. 15-17 και Αντ. Μακροδημήτρης - Γ. Κωστής - Κ. Παπαδημητρίου - Μ. Η Πραβίτα - Π. Σαβοριανάκης, *Πρόεδροι της Βουλής, Γερουσίας και Εθνοσυνελεύσεων 1821-2008*, Αθήνα 2009, σ. 350-352.

και τη Γερουσία η θητεία τους διαρκούσε όσο διάστημα διαρκούσε η βουλευτική περίοδος⁹⁴.

Σύμφωνα με το από 26 Φεβρουαρίου 1929 Διάταγμα «Περί ορισμού ημέρας προς εκλογήν γερουσιαστών της 21^{ης} Απριλίου 1929» οι εκλογές για την ανάδειξη της Γερουσίας ορίσθηκαν για την 21^η Απριλίου 1929, αντί της 3^{ης} Μαρτίου 1929, όπως είχε ορισθεί αρχικά⁹⁵. Σε αυτές τις εκλογές εκλέχθηκαν οι γερουσιαστές οι εκλεγμένοι από το λαό και από τις επαγγελματικές οργανώσεις, ενώ οι γερουσιαστές οι εκλεγμένοι από τη Βουλή και τη Γερουσία εκλέχθηκαν από την κοινή συνεδρίασή τους την 20^ή Μαΐου 1929⁹⁶.

Ο Αθανάσιος Ευταξίας, επειδή δεν επιθυμούσε την εκλογή του ως γερουσιαστής μέσα από κομματικά ψηφοδέλτια, δεν συμμετείχε στις εκλογές του Απριλίου. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, όμως, είχε κρίνει απαραίτητη τη συμμετοχή του στη Γερουσία και του είχε προτείνει να τον συμπεριλάβει στο ψηφοδέλτιο του κόμματός του στο Νομό Φθιώτιδας και Φωκίδας, κάτι το οποίο δεν δέχθηκε ο Αθανάσιος Ευταξίας⁹⁷.

Στις 18 Φεβρουαρίου 1929 ο Αθανάσιος Ευταξίας απέστειλε στον Ελευθέριο Βενιζέλο μία επιστολή, στην οποία έκανε λόγο για τις δηλώσεις του προς τους εκλογείς Φθιώτιδας και Φωκίδας. Οι δηλώσεις τους αυτές περί αποχής του από τις γερουσιαστικές εκλογές περιέχονταν στο φύλλο της εφημερίδας *Ο Ρουμελιώτης*⁹⁸. Στην επιστολή αυτή ο Αθανάσιος Ευταξίας έγραφε τα εξής:

«Αθήναι τη 18-2-29.

Κύριε Πρόεδρε,

Εγκλείστως λαμβάνετε το φύλλον του “Ρουμελιώτου”, εις το οποίον εδημοσιεύθησαν αι δηλώσεις μου προς τους εκλογείς Φθιώτιδος και Φωκίδος εξ αφορμής των επικειμένων γερουσιαστικών εκλογών.

Εις τους ενταύθα συμπολίτας μου έκαμαν αυτά, ως με διαβεβαίωσαν πολλοί αγαθήν εντύπωσιν. Ελπίζω την αυτήν εντύπωσιν να κάμουν και εις τον νομόν, όπου μόνον πολεμική, οποία η των δηλώσεών μου δύναται να είνε αποτελεσματική κατά των αντιπολιτευομένων.

⁹⁴ Βουλή των Ελλήνων, *Μητρώο Γερουσιαστών και Βουλευτών 1929-1974*, Αθήνα 1977, σ. 16-17.

⁹⁵ Διάταγμα «Περί ορισμού ημέρας προς εκλογήν γερουσιαστών της 21 Απριλίου 1929», στην: *ΕτΚ*, τχ. Α', αρ. φ. 73, 27.2.1929, σ. 751.

⁹⁶ Βουλή των Ελλήνων, *Μητρώο Γερουσιαστών και Βουλευτών 1929-1974*, Αθήνα 1977, σ. 16.

⁹⁷ Δ. Ι. Βασιλείου – Ε. Ε. Πανουργιά, *ό. π.*, σ. 246, 248.

⁹⁸ Εφημ. *Ο Ρουμελιώτης*, αρ. φ. 181, 16.2.1929, σ. 1.

Προσεχώς θα μεταβώσι εις τον νόμον ο ιδιαίτερός μου, δικηγόρος κ. Δημήτριος Δημακίδης μετά του ανεψιού μου κ. Θ. Ι. Τσιριμώκου προς άμεσον εκλογικήν ενέργειαν.

Διατελώ μετά πάσης τιμή

Ολοπρόθυμος

Αθ. Ευταξίας»⁹⁹.

Ο Αθανάσιος Ευταξίας ήθελε να τον συμπεριλάβει ο Ελευθέριος Βενιζέλος στους αριστίνδην γερουσιαστές και για αυτόν τον λόγο του έστειλε μία επιστολή, στην οποία εξέφραζε τη διαμαρτυρία του για τον αποκλεισμό του από την εκλογή των αριστίνδην γερουσιαστών¹⁰⁰.

Ξεχωριστός λόγος, όμως, πρέπει να γίνει στο γεγονός ότι, όταν ο Ελευθέριος Βενιζέλος ανακοίνωσε το όνομα του Αθανασίου Ευταξία ανάμεσα σε εκείνους που επιθυμούσε να εκλεγούν ως γερουσιαστές από τη Βουλή και τη Γερουσία, απευθείας προκλήθηκαν πολλές αντιρρήσεις, αλλά ο Ελευθέριος Βενιζέλος παρέμεινε πιστός στην αρχική του απόφαση. Για αυτό το περιστατικό η εφημερίδα *Ακρόπολις* ανέφερε:

«Αντιρρήσεις προεκάλεσε πολλά, είπεν είτε ο κ. Βενιζέλος, η υπόδειξις ως γερουσιαστού του τρίτου εκ των περιών πρόκειται τέως Πρωθυπουργών, του κ. Αθανασίου Ευταξία ως διατελέσαντος Πρωθυπουργού της δικτατορίας.

Δεν δύναμαι να αποδεχθώ την γνώμην αυτήν, εσυνέχισεν ο κ. Βενιζέλος, διότι εφόσον η ιδική μας Κυβέρνησις παρέσχεν αμνηστειάν εις τα πολιτικά αδικήματα της δικτατορίας, έχω την αντίληψιν, ότι δεν πρέπει να εξαιρεθή της απονεμομένης εις τους τέως Πρωθυπουργούς τιμής ο κ. Ευταξίας. Άλλως τε, το κόμμα των Φιλελευθέρων περιέλαβε τόσον εις τας βουλευτικάς όσον και εις τας γερουσιαστικάς εκλογάς εις τους συνδυασμούς του άλλους τέως υπουργούς της Παγκαλικής δικτατορίας, ως π.χ. τον επί της Δικαιοσύνης υπουργόν της, ο οποίος είναι ίσως περισσότερον αξιοκατάκριτος του κ. Ευταξία, αφού και δημοσία εξεδήλωσε την συμπάθειαν του υπέρ του δικτατορικού συστήματος.

Εκτός τούτου προσέθεσεν ο κ. Πρωθυπουργός, ο κ. Ευταξία είναι διαπρεπής οικονομολόγος, γνωρίζει δε ίσως καλλίτερον παντός άλλου εν Ελλάδι το Κανονικόν

⁹⁹ Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Βενιζέλος, «Επιστολή του Α. Ευταξία προς τον Ε. Βενιζέλο σχετικά με τις δηλώσεις του προς τους εκλογείς Φθιώτιδος και Φωκίδος». Διαθέσιμη στο: <http://www.venizelosarchives.gr/rec.asp?id=30505>, Πρόσβαση στις 14.2.2020.

¹⁰⁰ Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Βενιζέλος, «Επιστολή του Α. Ευταξία προς τον Ε. Βενιζέλο, με την οποία διαμαρτύρεται για τον αποκλεισμό του από την “αριστίνδην” εκλογή του στη Γερουσία». Διαθέσιμη στο: <http://www.venizelosarchives.gr/rec.asp?id=47019>, Πρόσβαση στις 14.2.2020.

Δίκαιον. Δι' αυτό και αι διάφοροι Κυβερνήσεις κατέφυγον πολλάκις εις τα φώτα του, οσάκις επρόκειτο να λύσουν ζητήματα, σχέσιν έχοντα με το Κανονικόν Δίκαιον»¹⁰¹.

Έτσι η ψηφοφορία περί εκλογής των 10 αριστίνδην γερουσιαστών από τη Βουλή και τη Γερουσία έλαβε χώρα στις 20 Μαΐου 1929 και τα αποτελέσματα ανακοινώθηκαν από τον πρόεδρο κατά τη 1 μ.μ., αφού τελείωσε η διαδικασία της διαλογής. Συνολικά ψήφισαν 269 άτομα και συγκεκριμένα 192 βουλευτές και 77 γερουσιαστές. Οι 10 αριστίνδην γερουσιαστές που εκλέχθηκαν από το κυβερνητικό ψηφοδέλτιο κατά σειρά ήταν οι εξής: Γ. Φιλάρετος, Αλ. Ζαΐμης, Νικ. Τριανταφυλλάκος, Λεων. Παρασκευόπουλος, Αθ. Ρωμάνος, Αλ. Μυλωνάς, Π. Πιερράκος Μαυρομιχάλης, Αλέξ. Αναστασιάδης, Γεώργ. Ανδρεάδης και Αθ. Ευταξίας.

Κρίνεται απαραίτητο στο σημείο αυτό να υπογραμμισθεί ότι ο Αθανάσιος Ευταξίας δήλωσε ότι ήταν ευχαριστημένος από το αποτέλεσμα και δεν του προξένησαν καμία εντύπωση οι αντιδράσεις που είχαν δημιουργηθεί προς το πρόσωπό του, καθώς τις θεωρούσε αναμενόμενες¹⁰².

Η πρώτη τακτική Συνεδρίαση της Γερουσίας έλαβε χώρα στο μέγαρο της Βουλής την 21^η Μαΐου 1929 κατά τις 10:30 π. μ. και τότε πραγματοποιήθηκε και η ορκωμοσία του Αθ. Ευταξίας ως αριστίνδην γερουσιαστή¹⁰³.

Μία ημέρα πριν την εκλογή του ο Αθανάσιος Ευταξίας απέστειλε στην εφημερίδα *Έθνος* την κάτωθι επιστολή, στην οποία απαντούσε στον Κ. Ι. Μαζαράκη Αιινιάν, ο οποίος υποστήριξε ότι ο Αθανάσιος Ευταξίας δεν συγκαταλεγόταν μεταξύ των πολεμιστών του έτους 1905 στη Μακεδονία:

«Φίλε κύριε Διευθυντά,

Ο στρατηγός κ. Κ. Ι. Μαζαράκης Αιινιάν, ο “σχων της τιμής να ηγηθή του Μακεδονικού αγώνος ενόπλως”, ως γράφει εν χθεσινή εφημερίδι, ηθέλησε να διαψεύση τον κ. Πρωθυπουργόν, ειπόντα ότι ηγωνίσθη και εγώ υπέρ της Μακεδονίας, ισχυριζόμενος αυτός ότι εγώ δεν κατελεγόμην μεταξύ των συμπολεμιστών του εν έτει 1905.

Ο αγαθός εφαντάσθη ότι δυνατόν ποτέ να ισχυρισθί ο κ. Βενιζέλος, ότι εγώ, ο τότε εξηκοντούτης περίπου, ο επί εικοσαετιάν βουλευτής και τρις μέχρι της εποχής εκείνης γενόμενος υπουργός, εφιλοδόξησα την αίγλη του μακεδονομάχου υπό την

¹⁰¹ Εφημ. *Ακρόπολις*, αρ. φ. 112, 21.5.1929, σ. 5.

¹⁰² Εφημ. *Ακρόπολις*, αρ. φ. 112, 21.5.1929, σ. 7, Εφημ. *Έθνος*, αρ. φ. 5368, 20.5.1929, σ. 6 και Εφημ. *Η Βραδυνή*, αρ. φ. 2741, 20.5.1929, σ. 6.

¹⁰³ Εφημ. *Ακρόπολις*, αρ. φ. 113, 22.5.1929, σ. 7 και Εφημ. *Η Βραδυνή*, αρ. φ. 2742, 21.5.1929, σ. 6.

ηγεσίαν του κ. Μαζαράκη-Αινιάνος. Αλλ' ο κ. Πρωθυπουργός ειπών ό,τι είπε περί εμού, εν σχέσει προς την Μακεδονίαν, ενόει βεβαίως την εν αυτή δράσιν μου από του 1877 μέχρι του 1883, καθ' ην ηγωνίσθη παρά το πλευρόν των τότε εν Θεσσαλονίκη μητροπολιτών Ιωακείμ, του μετά ταύτα Οικουμενικού Πατριάρχου, και Καλλινίκου, του ύστερον Μητροπολίτου Δερκών, και των εκεί προξένων της Ελλάδος Βατικιώτου και Λογοθέτου.

Αγωνισθείς δε τότε κατά των εν Μακεδονία ξενικών προπαγάνδων και διαβληθείς υπ' αυτών εις τας τουρκικάς αρχάς, ήλθον εις σύγκρουσιν προς ταύτας, καθ' ην μόλις εσώθη εκ της θανατικής ποινής ο νεώτερος αδελφός μου, ηναγκάσθη δε τότε να επιστρέψω εις Αθήνας.

Εν έτει 1880 εδημοσίευσα την πραγματείαν μου, “Το έργον του Ελληνισμού εν Μακεδονία”, εις το οποίον από του 1883 επηκολούθησαν σειραί άρθρων μου, καταχωρισθέντων εις τον “Αιώνά”, την “Ακρόπολιν” και την “Εφημερίδα”. Εκλεγείς δε αντιπρόσωπος του έθνους πάσης ευκαιρίας εδραττόμην, ίνα συνηγορήσω υπέρ της Μακεδονίας, έως ου γενόμενος υπουργός των Οικονομικών υπό την Επανάστασιν του 1909, κατώρθωσα το τότε έλλειμμα του προϋπολογισμού του Κράτους να μεταβάλω εις περίσσειμα, καταστήσαν την Ελλάδα ικανήν να μεγαλουργήση κατά τους πολέμους του 1912-13 και ν' απελευθερώση μέγα μέρος της Μακεδονίας.

Αυτούς τους αγώνας εννοεί ο κ. Πρωθυπουργός, τους οποίους αγνοών ο κ. Κ. Ι. Μαζαράκης, υπέπεσεν εις την χθεσινήν σκιαμαχίαν του. Και δυνάμεθα να μη έχωμεν την αξίωσιν, ίνα προσφύγη αυτός εις τας εφημερίδας και τα πρακτικά της Βουλής από του 1883 μέχρι του 1910, πράγμα δύσκολον ίσως εις αυτόν. Αντί τούτου όμως παραπέμπω αυτόν εις την “Εστία”, αναδημοσιεύσασαν την 26ην Ιουλίου 1926 μακρόν άρθρον της εν Θεσσαλονίκη “Νέας Αληθείας”, αναφερόμενον εις την εν Μακεδονία δράσιν μου, και εις το “Έμπρός” της 21ης Ιουλίου ίδιου έτους, εις το οποίον ο σύγχρονός μου δημοσιογράφος και βουλευτής κ. Θ. Βελλιανίτης εδημοσίευσεν άρθρον μακρόν περί εμού, αρχόμενον ως εξής:

“Τον κ. Αθ. Ευταξίαν εγνώρισα από των πρώτων δημοσιογραφικών μου αγώνων. Είχε τότε επιστρέψη εκ Μακεδονίας, ένθα διαβληθείς εις τας τουρκικάς αρχάς, ως υπονομεύων το καθεστώς, και ελθών εις σύγκρουσιν προς αυτάς, ηναγκάσθη να επιστρέψη εις Αθήνας”.

Εν τέλει παρατηρώ, ότι την περί ης ο λόγος σκιαμαχίαν του ο κ. Μαζαράκης-Αινιάν αρτύει με διαφόρους υπαινιγμούς, οχυρούμενος όπισθεν του νυν εν ισχύϊ

νόμου, όστις δεν μοι επιτρέπει να δώσω εις αυτόν την μόνην αρμόζουσαν απάντησιν εις ένα στρατηγόν και πρώην υπουργόν των Στρατιωτικών.

Μετά πάσης τιμής
ΑΘ. ΕΥΤΑΞΙΑΣ»¹⁰⁴.

Όταν εκλέχθηκε αριστίνδην γερουσιαστής ο Αθανάσιος Ευταξίας έστειλε στον Ελευθέριο Βενιζέλο την παρακάτω επιστολή, εκφράζοντας τη συγκίνησή του για την εκλογή του:

«Αθήναι τη 20η Μαΐου 1929.

Κύριε Πρόεδρε,

Είμαι βαθύτατα συγκεκινημένος τόσον εκ της θερμής υποστηρίξεως σας διά την αριστίνδην εκλογήν μου ως γερουσιαστού, επί τη βάσει των μακρών υπηρεσιών μου προς την πατρίδα, όσον και εκ του αποτελέσματος της επακολουθησάσης εις αυτήν ψηφοφορίας.

Έλαβον κατ' αυτήν ψήφους 161 επί 269 ψηφοφορησάντων βουλευτών και γερουσιαστών, αι δε ψήφοι αυταί δοθείσαι εις εμέ μόνον επί τη βάσει των προς την πατρίδα μακρών υπηρεσιών μου, ως ετονίσατε Υμείς προς τους φίλους σας, είνε δι' εμέ τιμητικώτατον και με υποχρεούν να αποδεχθώ ευγνωμόνως την εκλογήν μου και να συνεχίσω και κατά τας υπολοίπους ημέρας του βίου μου την εξυπηρέτησιν της πατρίδος μου.

Όμολογώ δε ότι δι' αυτάς τας ψήφους 161 αντιπροσώπων του Έθνους, μεταξύ των οποίων καταλέγεσθε και Υμείς, κ. Πρόεδρε, ο απολαύων της μεγάλης πλειοψηφίας του Ελληνικού λαού, θεωρώ εμαυτόν τόσω μάλλον ικανοποιημένον, όσω δι' αυτών απεδοκιμάσθη και η προσγενομένη εις εμέ αδικία υπό της προκατόχου Βουλής, καθ' ήν αυθαιρέτως όλως και παρά παν δίκαιον απεκλείσθην εξ αυτής.

Η δε αποδοκιμασία αυτή επήλθε μεθ' όλην την απεγνωσμένην αντίδρασιν των πρωτουργών της αδικίας εκείνης, οίτινες ήλπισαν ούτω πως ν' αποφύγουν τον έλεγχόν μου διά το κατόντημα, εις το οποίον περιήγαγον αυτοί την Ελλάδα και υπό πάσαν άλλην έποψιν, μάλιστα δε υπό οικονομικήν, αφ' ότου ανέλαβον αυτοί την Κυβέρνησιν της μετά την επανάστασιν του 1922, αναβιβάσαντες έκτοτε τον προϋπολογισμόν του Κράτους εκ 3 1/2 εις 11 δισεκατομμύρια και υπερδιπλασιάσαντες το δημόσιον χρέος της.

Διατελώ μετ' απείρου ευγνωμοσύνης και πάσης τιμής

¹⁰⁴ Εφημ. Έθνος, αρ. φ. 5367, 19.5.1929, σ. 8.

Ολοπρόθυμος
Αθ. Ευταξίας»¹⁰⁵.

Ο Αθανάσιος Ευταξίας παρέμεινε σε αυτό το αξίωμα μέχρι το θάνατό του, την 5^η Φεβρουαρίου 1931¹⁰⁶. Μετά το θάνατό του τέθηκε το ζήτημα της διαδοχής του. Έτσι, η Βουλή και η Γερουσία θα προέβαιναν σε κοινή Συνεδρίαση, προκειμένου να εκλέξουν αριστίνδην γερουσιαστή στη χηρεύουσα θέση¹⁰⁷. Η Γερουσία καταργήθηκε από την Κυβέρνηση Παναγή Τσαλδάρη την 1^η Απριλίου 1935¹⁰⁸.

2.3. Ο Αθανάσιος Ευταξίας ως υπουργός

Η πρώτη θητεία του Αθανασίου Ευταξία ως υπουργού ξεκίνησε το 1893, όταν διορίστηκε υπουργός των Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως στην Κυβέρνηση Σωτηρίου Σωτηρόπουλου. Η Κυβέρνηση αυτή σχηματίστηκε στις 3 Μαΐου 1893 με πρωθυπουργό τον Σωτήριο Σωτηρόπουλο, ηλικιωμένο πολιτευτή από την Τριφυλία, ο οποίος την εποχή εκείνη δεν ήταν ούτε βουλευτής αλλά ήταν εκπρόσωπος του μικρού Τρίτου Κόμματος και σε συνεργασία με τον Δ. Ράλλη. Η συγκεκριμένη Κυβέρνηση συστάθηκε ύστερα από πρωτοβουλία του βασιλιά Γεωργίου, ο οποίος ήθελε να αναδείξει ένα τρίτο κόμμα μετά την πρόωρη παραίτηση του Χαριλάου Τρικούπη, εξαιτίας της κακής οικονομικής κατάστασης στην οποία είχε περιέλθει η χώρα και της αδιαφορίας του Βασιλιά να επικυρώσει το μεγάλο δάνειο από το εξωτερικό.

Είναι αξιοσημείωτο εδώ να επισημανθεί ότι στην Κυβέρνηση αυτή κλήθηκαν να συμμετάσχουν και κάποια άτομα, όπως ήταν οι Αθ. Ευταξίας, Ε. Κριέζης, Κορπάς κ.ά., οι οποίοι δεν ανήκαν στις παρατάξεις των τότε δύο μεγάλων πολιτικών κομμάτων και πολλοί ήταν εκείνοι, οι οποίοι εξέφρασαν έντονες και αυστηρές κριτικές στην απόφαση του Βασιλιά να δώσει εντολή στον Σωτήριο

¹⁰⁵ Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Βενιζέλος, «Επιστολή του Α. Ευταξία προς τον Ε. Βενιζέλο, με την οποία εκφράζει τη συγκίνησή του για την αριστίνδην εκλογή του ως γερουσιαστού». Διαθέσιμη στο: <http://www.venizelosarchives.gr/rec.asp?id=47029>, Πρόσβαση στις 14.2.2020, Εφημ. *Η Βραδυνή*, αρ. φ. 2742, 21.5.1929, σ. 5 και Εφημ. *Έθνος*, αρ. φ. 5369, 21.5.1929, σ. 5.

¹⁰⁶ Βουλή των Ελλήνων, *Μητρώο Γερουσιαστών και Βουλευτών 1929-1974*, Αθήνα 1977, σ. 24-25.

¹⁰⁷ Εφημ. *Η Ελληνική*, αρ. φ. 2140, 6.2.1931, σ. 1.

¹⁰⁸ *ΕτΚ*, τχ. Α', αρ. φ. 113, 1.4.1935 και Αντ. Μακροδημήτρης - Γ. Κωστής - Κ. Παπαδημητρίου - Μ. Η Πραβίτα.- Π. Σαβοριανάκης, *ό. π.*, σ. 352.

Σωτηρόπουλο να σχηματίσει Κυβέρνηση ενώ θεωρούσαν δεδομένη την πτώχευση της χώρας¹⁰⁹.

Ο Σωτήριος Σωτηρόπουλος, όμως, έχοντας εμπειρία σε πολιτικά και οικονομικά θέματα, σε συνεργασία με τον Αθανάσιο Ευταξία προσπάθησε να επιρρίψει την ευθύνη της πτώχευσης στους διαδόχους του. Κατά τη διακυβέρνησή του, επειδή η Κυβέρνηση αδυνατούσε να πληρώσει τα τοκομερίδια στους δανειστές, κατόρθωσε να έρθει σε συμφωνία με τον Τραπεζικό οίκο του Λονδίνου «Κ. Ι. Χάμβρο και υίος» και να πάρει ένα δάνειο αξίας 4.000.000 λιρών, προκειμένου να ξεπληρώσει την κεφαλαιοποίηση των καθυστερουμένων τόκων. Αυτό το «δάνειο κεφαλοποιήσεως» (founding) έδινε τη δυνατότητα στην Κυβέρνηση να μετατρέψει τα καθυστερούμενα τοκομερίδια των δανείων 1881, 1884, 1889 και 1890 σε τίτλους νέων δανείων¹¹⁰.

Στις 28 Οκτώβριου του 1893, όταν συνήλθε η Βουλή για την ανάδειξη προέδρου, καταψηφίστηκε ο υποψήφιος της Κυβέρνησης Σωτηρίου Σωτηρόπουλου βουλευτής Ηλείας Γ. Κρεστινίτης, λαμβάνοντας μόνο 50 ψήφους και κέρδισε ο τρικουπικός βουλευτής Χαλκίδας Β. Βουδούρης με μεγάλη διαφορά, με 102 ψήφους, με απότοκο ο Τρικούπης να έχει την πλειοψηφία στο Κοινοβούλιο. Έπειτα από αυτό το γεγονός η Κυβέρνηση Σωτηρίου Σωτηρόπουλου υπέβαλε την παραίτησή της στις 30 Οκτωβρίου 1893 και τα ηνία της διακυβέρνησης της χώρας ανέλαβε και πάλι ο Χαρίλαος Τρικούπης, ο οποίος από την πρώτη στιγμή της ανάληψης των καθηκόντων του θέλησε να ακυρώσει το «δάνειο κεφαλοποιήσεως», που είχε πάρει η Κυβέρνηση Σωτηρίου Σωτηρόπουλου και στις 10 Δεκεμβρίου 1893 κήρυξε την πτώχευση της χώρας¹¹¹.

Η Κυβέρνηση Σωτηρίου Σωτηρόπουλου είχε την ακόλουθη σύνθεση¹¹²:

Σωτήριος Σωτηρόπουλος: Πρωθυπουργός και Υπουργός των Οικονομικών και της Δικαιοσύνης

¹⁰⁹ Γ. Κ. Ασπρέας, *Πολιτική ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος, 1821-1921*, Αθήνα χ. χ., τ. 2, σ. 198 επ., Κ. Βεργόπουλος, «Οι κυβερνήσεις Δηλιγιάννη, Κωνσταντόπουλου, Τρικούπη, Σωτηρόπουλου (1890-1893)», στην: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 14 (1977), σ. 35 επ., στο εξής βλ. *ΙΕΕ*, Αντ. Μακρυδημήτρης, *Οι Πρωθυπουργοί της Ελλάδος 1828-1997*, Αθήνα 1997, σ. 105-106 και G. Hering, *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821-1936 (Μτφ. Θ. Παρασκευόπουλος)*, Αθήνα 2004, τ. 1, σ. 531-532 και 623-624.

¹¹⁰ Γ. Κ. Ασπρέας, *ό. π.*, τ. 2, σ. 198 επ., Κ. Βεργόπουλος, «Οι κυβερνήσεις Δηλιγιάννη, Κωνσταντόπουλου, Τρικούπη, Σωτηρόπουλου (1890-1893)», στην: *ΙΕΕ*, τ. 14 (1977), σ. 35.

¹¹¹ Βουλή των Ελλήνων, *Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής της Γ΄ Συνόδου της ΙΓ΄ Βουλευτικής Περιόδου*, Αθήνα 1894, Συνεδρίασις Α΄ της 28^{ης} Οκτωβρίου 1893, σ. 6-8, Γ. Κ. Ασπρέας, *ό. π.*, τ. 2, σ. 199, Κ. Βεργόπουλος, «Η τελευταία κυβέρνηση Τρικούπη και η πτώχευση», στην: *ΙΕΕ*, τ. 14 (1977), σ. 35 επ. και G. Hering, *ό. π.*, τ. 1, σ. 624.

¹¹² *ΕτΚ*, τχ. Α΄, αρ. φ. 80, 3.5.189 και Εφημ. *Το Άστυ*, αρ. φ. 873, 2-3.5.1893, σ. 1.

Αλέξανδρος Κοντόσταυλος: Υπουργός των Εξωτερικών

Δημήτριος Ράλλης: Υπουργός των Εσωτερικών

Αθανάσιος Ευταξίας: Υπουργός των Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως

Επαμεινώνδας Κριεζής: Υπουργός των Ναυτικών

Γεώργιος Κόρπας: Υπουργός των Στρατιωτικών

Όταν ο Σωτήριος Σωτηρόπουλος έλαβε από τον Βασιλιά την εντολή σχηματισμού της Κυβέρνησης υπέβαλε, όπως συνηθιζόταν, στον Βασιλιά ένα κατάλογο με τα ονόματα των υπουργών, που επρόκειτο να ορκισθούν, στον οποίον κατάλογο περιεχόταν και το όνομα του Αθανασίου Ευταξία. Μόλις ανέγνωσε η Βασίλισσα το όνομα του Αθανασίου Ευταξία, θέλησε να τον διαγράψει από τον κατάλογο, αλλά ο Σωτήριος Σωτηρόπουλος δεν το δέχθηκε αυτό και επέστρεψε τον κατάλογο στα ανάκτορα, επιμένοντας στην αρχική του επιλογή. Έτσι, τα ανάκτορα υποχώρησαν έπειτα από την επιμονή του Σωτηρίου Σωτηρόπουλου και έκαναν δεκτή την επιλογή του.

Ο λόγος για τον οποίο η Βασίλισσα θέλησε να διαγράψει τον Αθανάσιο Ευταξία από τον κατάλογο των υπουργών ήταν, διότι εκείνη θεωρούσε ότι ένα ανώνυμο άρθρο, το οποίο είχε δημοσιευθεί σε μία αθηναϊκή εφημερίδα και σχολίαζε αρνητικά τον Βασιλιά ήταν δημιούργημά του. Ακόμη, σε κάποια συνάντησή τους η Βασίλισσα αρνήθηκε να ανταλλάξει χειραψία με εκείνον και δεν ήταν λίγες οι φορές, που ανέβαλε συνεχώς να ορίσει την ημερομηνία συνάντησής τους. Εν τέλει, η Βασίλισσα όρισε την ημερομηνία και αναφέρθηκε σε εκείνο το άρθρο.

Τότε, ο Αθανάσιος Ευταξίας, ο οποίος αγνοούσε πρότινος τους λόγους για τους οποίους του συμπεριφερόταν έτσι η Βασίλισσα και τον απέφευγε, κατάλαβε ότι εκείνη θεωρούσε το άρθρο δικό του και απευθυνόμενος προς αυτήν της είπε: «Εγώ μεγαλειοτάτη, εκφέρω πάντοτε τας γνώμας μου ενυπογράφως». Κατόπιν εκείνος της έκανε γνωστό ότι πριν λίγα χρόνια η ίδια η Βασίλισσα του είχε χορηγήσει υποτροφία για να πάει για σπουδές στο εξωτερικό. Μετά από την εξιστόρησή του η Βασίλισσα κατάλαβε περί τίνος ανθρώπου επρόκειτο, άλλαξε τη γνώμη που είχε σχηματίσει για αυτόν και συνέχισαν να συνεργάζονται αρμονικά για πολλά χρόνια¹¹³.

Για αυτό το περιστατικό έκανε λόγο και ο Ιωάννης Μ. Δαμβέργης, ο οποίος σημείωσε τα εξής: «Και το διάταγμα του διορισμού του ως υπουργού τρεις φορές

¹¹³ Κ. Βοβολίνης – Σπ. Βοβολίνης (Επιμ.), Λήμμα: «Ευταξίας Αθανάσιος», στο: *ΜΕΒΑ*, τ. 3 (1962), σ. 129 επ.

επεστράφη από τα ανάκτορα, διότι του είχε αποδοθή αδίκως κάποιο αντιβασιλικόν άρθρον. Επεισμάτωσεν όμως ο πρωθυπουργός Ράλλης¹¹⁴ μέχρι παραιτήσεως και ο διορισμός υπεγράφη. Κατά την ημέραν του όρκου του, η βασίλισσα εισελθούσα εις την αίθουσαν, τον παρετήρει μετ' εξαιρετικής περιεργείας με τα φασαμέν της. Ο Ευταξίας εις τα τυπικά συγχαρητήριά της απήντησεν ευλαβώς:

-Αναγνωρίζει άρά γε η Μεγαλειότης σας τον παλαιόν της ψάλτην, ο οποίος με την γενναιοφροσύνην της εσπούδασε και έγινεν υπουργός της; Αλλά πως θα ήτο δυνατόν να πιστευθή, ότι θα επλήρωνα την ευγνωμοσύνην μου με τοιαύτην αχαριστίαν;

Η Όλγα εις την οποίαν πραγματικώς είχε διαβληθή ο Ευταξίας, τον ανεγνώρισε τότε και τον συνεχάρη θερμότατα. Και έκτοτε τον ηυνόει εξαιρετικώς και τον συνεβουλεύετο κάποτε ιδιαιτέρως»¹¹⁵.

Όταν επιλέχθηκε ο Αθανάσιος Ευταξίας από τον Σωτήριο Σωτηρόπουλο για να αναλάβει το υπουργείο αθηναϊκή εφημερίδα έκανε αναφορά σε αυτόν, γράφοντας τα εξής: «Τεσσαρακοντούτης περίπου, υψηλός, ψαρόθριξ, με φυσιογνωμίαν πρωτότυπος εκφραστικήν και οφθαλμούς ευφυείς, γνήσιος ρουμελιώτης και κατά την προφορά και κατά την έκφρασιν. Εσπούδασεν εν Γερμανία και προσεκολλήθη μετά σθένους και αφοσιώσεως εις το κόμμα του κυρίου Ράλλη, παρ' ω κατέλαβε τιμητικήν θέσιν. Κατά την τελευταίαν σύνοδον της Βουλής ωμίλησε πολλάκις με πολλήν επιμέλειαν, με θάρρος ουκ ευκαταφρόνητον, και μετά σθένους αναπτύσσων τας ιδέας του κ. Ράλλη και το οικονομικόν αυτού πρόγραμμα»¹¹⁶.

Άλλη εφημερίδα εκείνη την εποχή δημοσίευσε: «Ο Selfmademan των Άγγλων. Ο αυτοχειροποίητος δηλαδή άνθρωπος. Φυσιογνωμία, η οποία δεν υπέστη τας εκλεπτύνσεις του πολιτισμού. Βαρεία, αδρά, θεληματική. Μίσταξ παχύς, πάγων πυκνός. Ολίγαι ψαράι τρίχες. Υψηλός, στιβαρός, γυμναστικός. Προφορά γνησιώς ρουμελιώτικη, και όταν ομιλή ακόμη γερμανικά, τα οποία ομιλεί και γράφει όπως δύο ή τρεις ακόμη Έλληνες ίσως. Όλα του εκφράζουν τον άνθρωπο της φατρίας, του κομματισμού, της φιλοδοξίας, η οποία δεν βλέπει τίποτε εμπρός της. Εμαθήτευσε εις την Ριζάρειον σχολήν. Επρόκειτο να γείνη παπάς. Εσπούδασε θεολογίαν εις την Γερμανίαν. Είχε κτήματα εν Μακεδονία. Εδημοσιογράφησεν εν Αθήναις. Κοντίζει μέχρι μανίας *Το να ποιήσεται και να διαπράξεται τα έχει ψωμί και τυρί.*

¹¹⁴ Πρωθυπουργός τότε ήταν ο Σωτήριος Σωτηρόπουλος και όχι ο Δημήτριος Ράλλης.

¹¹⁵ Ι. Μ. Δαμβέργης, «Ο Ευταξίας», στην: *Εστία*, αρ. φ. 14029, 20.5.1935.

¹¹⁶ Εφημ. *Ακρόπολις*, αρ. φ. 4039, 3.5.1893.

Ανταποκριτής της *Εφημερίδος της Κολωνίας*, συντάκτης της *Εφημερίδος*. Μέχρι της χθες ημπορούσατε να τον συναντήσετε παίζοντα πρέφαν και καπνίζοντα ναργιλέν εις το καφενείον του Σταδίου. Δραστηριώτατος, επιτηδειότατος, υπό φλοιόν ακατέργαστον *φίνος*, όσον ολίγοι Ρωμηοί. Ο τύπος του Έλληνοσ politician, με πολλήν φιλοπονίαν όμως και με πολύν έρωτα προς το επάγγελμα. Ο Selfmademan των Άγγλων. Αν δεν έγεινε καλλίτερος δεν πταίει αυτός. Πταίουν οι χείρες του»¹¹⁷.

Ακόμη, άλλη εφημερίδα κατά την άφιξή του στα ανάκτορα έγραψε τα ακόλουθα: «Έπειτα κατά σειράν είδομεν τον κ. Κοντόσταυλον και τον κ. Ευταξίαν. Απαθέστατος ο πρώτος. Εγνώριζε τας τοιούτου είδους τελετάς και δεν των έκαμνον εντύπωσιν. Ήτο ο à son, όπως λέγουν. Αλλ' ο εκ Λοκρίδος βουλευτής κατείχετο υπό ελαφράς συγκινήσεως. Ύστερα από τόσους αγώνας κοινοβουλευτικούς, από πολυτάραχον δημοσιογραφικήν πάλην διέβλεπε τα όνειρά του πραγματοποιούμενα, τους πόθους του εκπληρουμένους και η ελαφρά συγκίνησις, ήτις τον εκράτει κατά την ώραν εκείνην, ήτο φυσικώτατη».

Επίσης, κατά τη μετάβασή του από τα ανάκτορα στο υπουργείο η ίδια εφημερίδα ανέφερε: «Και ο νέος επί της Παιδείας υπουργός κύριος Ευταξίας από των ανακτόρων μετέβη εις την οικίαν του, και εκείθεν απεκδυθείς την στολήν της παρουσιάσεως μετέβη εις το υπουργείον του, ένθα εκάλεσε τον γενικόν γραμματέα και τους διαφόρους τμηματάρχας παρ' ων εδέχθη τα συγχαρητήρια»¹¹⁸.

Στη σατυρική εφημερίδα *Σκριπ* υπάρχουν πολλά σατυρικά δημοσιεύματα τόσο για την Κυβέρνηση του Σωτηρίου Σωτηρόπουλου όσο και για τον Αθανάσιο Ευταξία. Ειδικότερα, σε φύλλο της σατυρίζοντας το υπουργικό συμβούλιο έχει γραφθεί το εξής: «Έν τω υπουργικώ συμβουλίω επικρατεί άκρα συμφωνία. Μόνον ο Ράλλης έδειρε τον Ευταξίαν, ο Σωτηρόπουλος ήλθεν εις λόγους μετά του Κοντοσταύλου και ο Κόρπας εφιλνείκησε μετά του Σαχτούρη. Εάν δεν εγένοντο περισσότερα, τούτο συνέβη, διότι δεν υπάρχει και υπουργός της Δικαιοσύνης»¹¹⁹.

Επιπρόσθετα, σε άλλο φύλλο της έχουν δημοσιευθεί τα ακόλουθα επιγράμματα για τον Αθανάσιο Ευταξία:

«Εις τον Ευταξίαν

Από ψάλτης, ριζαρίτης και υπάλληλος αργός

Ήτανε γραφτό να γίνης στην Ελλάδα υπουργό!

¹¹⁷ Εφημ. *Το Άστυ*, αρ. φ. 875, 4-5.5.1893, σ. 1.

¹¹⁸ Εφημ. *Ακρόπολις*, αρ. φ. 4040, 4.5.1893.

¹¹⁹ Εφημ. *Σκριπ*, αρ. φ. 6, 26.9.1893, σ. 2.

Τι εξέλιξες μεγάλη!
 Όμως γρήγορα νομίζω, πως θα γίνης ψάλτης πάλι.
 ΔΑΣΚΑΛΟΣ»¹²⁰.

«Εις τον Ευταξίαν.
 Αλλά είπες στη Βουλή κι' άλλα, κυρ Θανάχη, κάνεις,
 Με τα διδασκαλικά βάλθηκες να μας τρελλάνης.
 Σαν Ατύλλας έχεις κάνει εις τους διδασκάλους θραύσι,
 Μα εγκαίρως θα ιδούμε και την ιδική σου παύσι»¹²¹.

Επιπλέον, κατά τη θητεία του ως υπουργός η ίδια εφημερίδα έγραψε: «Διά να φωτισθή η Ελλάς, έπρεπε να γίνη Υπουργός της Παιδείας από το Δαδί. Όρα και Πρωϊαν»¹²².

Πρέπει στο σημείο αυτό να υπογραμμισθεί ότι κατά την πρώτη του αυτή θητεία ως υπουργός των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως ο Αθανάσιος Ευταξίας συνέταξε τον οργανισμό της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής, ο οποίος δεν εφαρμόστηκε. Βασιζόμενος σε αυτόν και με πολλές διορθώσεις ξανασυντάχθηκε νέος το 1897 κατά τη δεύτερη θητεία του ως υπουργός των Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως¹²³.

Η δεύτερη θητεία του Αθανασίου Ευταξία ως υπουργού άρχισε το 1897, όταν διορίστηκε υπουργός των Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως στην Κυβέρνηση Δημητρίου Ράλλη. Η Κυβέρνηση Δημητρίου Ράλλη, αποτελούμενη και από σημαντικά πρόσωπα του τρικουπικού κόμματος, αντικατέστησε στις 18 Απριλίου 1897, έπειτα από πρωτοβουλία του βασιλιά Γεωργίου, την Κυβέρνηση Θεόδωρου Δεληγιάννη, η οποία ανετράπη μετά την έκβαση του Ελληνοτουρκικού Πολέμου και παρέμεινε στην εξουσία μέχρι την 21^η Σεπτεμβρίου του 1897, όταν την διαδέχθηκε η Κυβέρνηση Αλεξάνδρου Ζαΐμη¹²⁴.

¹²⁰ Εφημ. *Σκριπ*, αρ. φ. 3, 5.9.1893, σ. 2.

¹²¹ Εφημ. *Σκριπ*, αρ. φ. 4, 12.9.1893, σ. 3.

¹²² Εφημ. *Σκριπ*, αρ. φ. 9, 18.10.1893, σ. 4.

¹²³ Κ. Βοβολίνης – Σπ. Βοβολίνης (Επιμ.), Λήμμα: «Ευταξίας Αθανάσιος», στο: *ΜΕΒΑ*, τ. 3 (1962), σ. 120, Δ. Αντωνίου, *Τα προγράμματα της Μέσης Εκπαίδευσης (1833-1929)*, Αθήνα 1987, τ. 1, σ. 44 και Δ. Αντωνίου, *Τα προγράμματα της Μέσης Εκπαίδευσης (1833-1929)*, Αθήνα 1989, τ. 3, σ. 305-306.

¹²⁴ Ι. Πικρός, «Οι πολεμικές επιχειρήσεις στο θεσσαλικό μέτωπο», στην: *ΙΕΕ*, τ. 14 (1977), σ. 143, Αντ. Μακρυδημήτρης, *ό. π.*, σ. 109, Γ. Κ. Ασπρέας, *ό. π.*, τ. 2, σ. 261 επ., Σπ. Β. Μαρκεζίνης, *Πολιτική ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος 1828-1964*, Αθήνα 1966, τ. 2, σ. 325 επ. και Ε. Χουρμούζη, «Η Κυβέρνηση Αλ. Ζαΐμη», στην: *ΙΕΕ*, τ. 14 (1977), σ. 160.

Στην Κυβέρνηση Δημητρίου Ράλλη συμμετείχαν οι¹²⁵:

Δημήτριος Ράλλης: Πρωθυπουργός και Υπουργός των Ναυτικών

Στέφανος Σκουλούδης: Υπουργός των Εξωτερικών

Νικόλαος Τριανταφυλλάκος: Υπουργός της Δικαιοσύνης

Γεώργιος Θεοτόκης: Υπουργός των Εσωτερικών

Αθανάσιος Ευταξίας: Υπουργός των Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως

Ανάργυρος Σιμόπουλος: Υπουργός των Οικονομικών

Νικόλαος Τσαμαδός: Υπουργός των Στρατιωτικών

Τον Σεπτέμβριο του 1897 είχε κυκλοφορήσει η φήμη ότι ο Αθανάσιος Ευταξίας ήθελε να υποβάλει την παραίτησή του, όπως πληροφορούμασθε από την εφημερίδα *Ακρόπολις*, η οποία δημοσίευσε τα εξής:

«Επί τη διαδόση της χθες εσπέρας ότι ο επί της Παιδείας υπουργός κ. Αθ. Ευταξίας υπέβαλε την παραίτησή του, εξητήσαμεν να μάθωμεν από στόματος του ιδίου εάν η είδησις αυτή έχεται αληθείας.

Δεν υπέβαλα παραίτησιν μας είπεν ο κ. υπουργός, αλλά απεφάσισα να παραιτηθώ είτε τύχει είτε όχι η Κυβέρνησις αύριον της ψήφου της εμπιστοσύνης παρά της Βουλής, διότι φρονώ ότι έληξεν η αποστολή της παρούσης Κυβερνήσεως. Η Κυβέρνησις θα προτείνη εις την Βουλήν την έγκρισιν των όρων της ειρήνης, και την όσον τάχιστα εξεύρεσιν του δανείου ως και την συνομολόγησιν του συμβιβασμού διά να απαλλάξη το ταχύτερον την Θεσσαλίαν του εχθρού αναπτύσσουσα και τους λόγους δι' ους η παραδοχή της ειρήνης κρίνεται αναπόφευκτος.

Ούτως εκ των λόγων του κ. Ευταξία φαίνεται καθαρά και η στάσις ην θα τηρήση η Κυβέρνησις. Δεν θα δηλώση ότι θεωρεί την εντολήν της λήξασαν(!). Αλλά θα εξαρτήση την τύχην της εκ της ψήφου της Βουλής.

Επί τη ερωτήσει μας δε αν την παραίτησίν του θα παρακολουθήση και η παραίτησις ετέρου συναδέλφου του μας απήντησε:

-Εγώ θεωρώ τον εαυτόν μου παρητημένον ήδη εάν την παραίτησίν μου παρακολουθήσει και τις έτερος υπουργός, η αν η Κυβέρνησις σκέπτεται να περαιτηθή, δεν γνωρίζω, τούτο μόνον σας παρακαλώ να δηλώσετε, ότι ουδεμία διαφωνία εξεδηλώθη μεταξύ του υπουργικού συμβουλίου.

¹²⁵ *ΕτΚ*, τχ. Α', αρ. φ. 67, 18.4.1897, Βουλή των Ελλήνων, *Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής της Εκτάκτου Συνόδου της ΙΔ' Βουλευτικής Περιόδου*, Αθήνα 1896, Συνεδρίασις ΞΔ' της 19^{ης} Απριλίου 1897, σ. 408-409 και Εφημ. *Εμπρός*, αρ. φ. 159, 19.4.1897, σ. 3.

Τελευτών ο κ. υπουργός μας διεβεβαίωσε ότι εάν επανέλθη εις την αρχήν ο κ. Δηλιγιάννης ο κ. Ευταξίας θα παραιτηθή καθ' ολοκληρίαν του πολιτικού του σταδίου, θεωρών πλέον αδύνατον πάσαν πάλιν προς σωτηρίαν του τόπου αυτού, όστις θα ανεχθή να κυβερνηθή πάλιν υπό του ολετήρός του, ον παρωμοίασεν ο κ. υπουργός ως κακόηθες νεόπλασμα.

-Ο Ολιβιέ, εν Γαλλία, μας είπεν, δεν έκαμε ούτε το πολλοστημόριον των όσα έκαμε ο κ. Δηλιγιάννης, και όμως εξώφλησε διά παντός!»¹²⁶.

Μετά από δήλωση του Αθανασίου Ευταξία ότι θα προβεί στην παραίτησή του, ο πρωθυπουργός Δημήτριος Ράλλης ερωτήθηκε για το εάν αληθεύει η δήλωση του υπουργού και αυτός απάντησε ότι δεν γνώριζε κάτι περί του θέματος. Για αυτό το περιστατικό η εφημερίδα *Ακρόπολις* έγραψε:

«Χθες την μεσημβριάν εις το γραφείον του γενικού γραμματεώς του Υπουργείου της Παιδείας ο επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως Υπουργός κ. Ευταξίας εις κύκλον πολλών εδήλωσεν, ότι θα παραιτηθή επισήμως πλέον μη εννοών να εξακολουθή ων Υπουργός.

Η είδησις αυτή ηκούσθη μετ' εκπλήξεως, διότι δεν ανεμένετο τοιαύτη απόφασις εκ μέρους του κ. Ευταξία. Εις εκ των παρόντων μεταβάς εις την οικίαν του κ. Πρωθυπουργού ηρώτησεν εάν τούτο είνε αληθές. Ο κ. Πρωθυπουργός μη δείξας ουδεμίαν έκπληξιν είπεν αγνοεί, εάν ο κ. Ευταξίας προέβη εις τοιαύτην απόφασιν, η οποία άλλως τε δεν εδηλώθη εις αυτόν, δύναται όμως απολύτως να βεβαιώση, ότι η Κυβέρνησις ουδ' ελάχιστον σήμερον σκέπτεται να εγκαταλίπη την αρχήν.

Ο κ. Πρωθυπουργός ερωτηθείς και χθες εσπέρας υπό των δημοσιογράφων, εάν αληθεύη η είδησις της παραίτησεως του κ. Ευταξία απήντησε, ότι τοιαύτη πρόθεσις εκ μέρους του κ. Υπουργού δεν εξεδηλώθη μέχρι τούδε. Προ ολίγου, είπεν ο κ. Πρωθυπουργός κατά την διάρκειαν του Υπουργικού Συμβουλίου τον είδον. Αλλά ο κ. Ευταξίας δεν μοι είπε τίποτε και μοι εφάνη ότι δεν είχε πρόθεσις να μονάση εις την επαρχίαν του ως απλούς ιδιώτης καθώς εγράφη»¹²⁷.

Ακόμη, η εφημερίδα *Το Άστυ* δημοσίευσε την είδηση ότι ο Αθανάσιος Ευταξίας σε αντίθεση με τις διαβεβαιώσεις του πρωθυπουργού Δημητρίου Ράλλη, θα προχωρούσε στην παραίτησή του και οι δηλώσεις του Αθανασίου Ευταξία, αναφορικά με την παραίτησή του, ήταν οι ακόλουθες:

¹²⁶ Εφημ. *Ακρόπολις*, αρ. φ. 5578, 18.9.1897.

¹²⁷ Εφημ. *Ακρόπολις*, αρ. φ. 5578, 18.9.1897.

«Από τούδε – έλεγε - θεωρούμε παρητημένος, αργότερον δε, εάν ιδω επανερχόμενος εις την εξουσίαν τον κ. Δηλιγιάννην, θ' αποσυρθώ ολοσχερώς εκ του πολιτικού σταδίου. Αλλ' η παραίτησις η ιδική μου δεν σχετίζεται προς την στάσιν της Κυβερνήσεως, ήτις δύναται να παραμένη εις την εξουσίαν.

Πολιτικοί και άλλης χώρας με το πολλοστημόριον των καταστροφών του κ. Δηλιγιάννη εξώφλησαν το πολιτικόν των στάδιον»¹²⁸.

Στις 18 Σεπτεμβρίου 1897 η Κυβέρνηση ζήτησε ψήφο εμπιστοσύνης από τη Βουλή. Από το αποτέλεσμα που προέκυψε η Κυβέρνηση έχασε την εμπιστοσύνης της Βουλής και απομακρύνθηκε από την εξουσία στις 21 Σεπτεμβρίου 1897¹²⁹. Μετά από την παραίτηση της Κυβέρνησης ξέσπασε μία αντιπαράθεση μεταξύ του Αθανασίου Ευταξία και του Δημητρίου Ράλλη, όπως πληροφορούμασθε από μία συνέντευξη, που παραχώρησε ο Αθανάσιος Ευταξίας στην εφημερίδα *Εφημερίς*, όπου μεταξύ άλλων η εφημερίδα δημοσίευσε τα εξής:

« - Είνε αληθές ότι διέστητε προς τον κ. Ράλλην;

- Μάλιστα. Η διάστασις μου χρονολογείται από μηνών ήδη, αν δε παρέμεινα έκτοτε εν τω υπ' αυτόν υπουργείω, τούτο έπραξα, διότι ήμην της γνώμης ότι το υπουργείον εκείνο είχεν ωρισμένην εντολήν, την αποκατάστασιν της ειρήνης, προ της πληρώσεως δε της εντολής ταύτης θα ήτο αληθής λιποταξία, εάν παρητούμην εκ της αρχής.

- Και επιτρέπεται να μάθη τις τους λόγους της τοιαύτης διαστάσεώς σας;

- Ουδένα λόγον έχω ν' αποκρύψω αυτούς, αφού κυρία αιτία της διαστάσεώς μας υπήρξαν ζητήματα πραγματικά. Εν όσω διετελούμεν εν τη αντιπολιτεύσει, πλήρης ομοφωνία επεκράτει μεταξύ μας ου μόνον ως προς την στάσιν, την οποίαν οφείλομεν να τηρώμεν απέναντι του υπουργείου Τρικούπη και του υπουργείου Δηλιγιάννην ελέγχοντες την πολιτείαν τούτων και αποκρούοντες παν νομοσχεδίων των, όπερ εθεωρούμεν ασύμφορον εις το Κράτος και την Χώραν, αλλά και ως προς τας γενικάς γραμμάς της διοικήσεως, ην ημείς καλούμενοι εις την αρχήν θα εφηρμόζομεν. Διαφωνία τις παρετηρείτο και τότε, μόνον ως προς την ανάγκην ειζικωτέρων μεταρρυθμίσεων (...)»¹³⁰.

¹²⁸ Εφημ. *Το Άστυ*, αρ. φ. 2457, 18.9.1897, σ. 3.

¹²⁹ Βουλή των Ελλήνων, *Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής της Εκτάκτου Συνόδου της ΙΔ' Βουλευτικής Περιόδου*, Αθήνα 1896, Συνεδριάσις ΞΗ' της 18^{ης} Σεπτεμβρίου 1897, σ. 431-435.

¹³⁰ Εφημ. *Εφημερίς*, αρ. φ. 268, 24.9.1897, σ. 1.

Αξιοσημείωτο είναι να αναφερθεί ότι κατά τη δεύτερη αυτή θητεία του ως υπουργός ο Αθανάσιος Ευταξίας κατήρτισε το νέο πρόγραμμα των ελληνικών σχολείων και γυμνασίων, το οποίο ίσχυσε από τότε και για πολλά χρόνια¹³¹.

Η τρίτη θητεία του Αθανασίου Ευταξία ως υπουργού των Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως ξεκίνησε το 1899 επί Κυβερνήσεως Γεωργίου Θεοτόκη. Η Κυβέρνηση αυτή προέκυψε από τις εκλογές της 7^{ης} Φεβρουαρίου 1899 και σχηματίστηκε στις 2 Απριλίου 1899.

Το Υπουργικό Συμβούλιο είχε την ακόλουθη σύνθεση¹³²:

Γεώργιος Θεοτόκης: Πρωθυπουργός, Υπουργός των Εσωτερικών

Ανάργυρος Σιμόπουλος: Υπουργός των Οικονομικών

Αθανάσιος Ευταξίας: Υπουργός των Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως

Κωνσταντίνος Κουμουνδούρος: Υπουργός των Στρατιωτικών

Άθως Ρωμάνος: Υπουργός των Εξωτερικών

Βασίλης Βουδούρης: Υπουργός των Ναυτικών

Νικόλαος Καράπαυλος: Υπουργός της Δικαιοσύνης

Η Κυβέρνηση Γεωργίου Θεοτόκη, παρά το γεγονός ότι είχε την πλειοψηφία της Βουλής αλλά και την υποστήριξη του στέμματος, υπέβαλε πρόωρα την παραίτησή της, στις αρχές Νοεμβρίου 1901, εξαιτίας των «Ευαγγελικών»¹³³. Είχε ήδη προηγηθεί η παραίτησή του Αθανασίου Ευταξία στις 14 Μαρτίου 1900¹³⁴.

Κατά τη θητεία του αυτή ο Αθανάσιος Ευταξίας κατέθεσε στη Βουλή προς ψήφιση συνολικά πέντε Εκπαιδευτικά Νομοσχέδια σχετικά με τη δημοτική, τη μέση και την ανωτάτη εκπαίδευση, τα διδασκαλία και τη γυμναστική¹³⁵.

¹³¹ Κ. Βοβολίνης – Σπ. Βοβολίνης (Επιμ.), Λήμμα: «Ευταξίας Αθανάσιος», στο: *ΜΕΒΑ*, τ. 3 (1962), σ. 134.

¹³² *ΕτΚ*, τχ. Α', αρ. φ. 66, 2.4.1899, Βουλή των Ελλήνων, *Πρακτικά των Συνεδρίων της Βουλής της Α' Συνόδου της ΙΕ' Βουλευτικής Περιόδου*, Αθήνα 1899, Συνεδρίασις ΙΘ' της 2^{ης} Απριλίου 1899, σ. 37-44, Γ. Κ. Ασπρέας, *ό. π.*, τ. 2, σ. 286 επ., Σπ. Β. Μαρκεζίνης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 355-356 και Ε. Χουρμούζη, «Ο Γεώργιος Θεοτόκης», στην: *ΙΕΕ*, τ. 14 (1977), σ. 167.

¹³³ Γ. Κ. Ασπρέας, *Πολιτική ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος, 1821-1921*, Αθήνα 1930, τ. 3, σ. 3 επ. και Αντ. Μακρυδημήτρης, *ό. π.*, σ. 110.

¹³⁴ Βασιλικό Διάταγμα «Περί αποδοχής της παραίτησεως του επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως Υπουργού κυρίου Αθαν. Ευταξίας» και Βασιλικό Διάταγμα «Περί αναθέσεως της διευθύνσεως του επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως Υπουργείου του Προέδρου του Υπουργικού Συμβουλίου και Υπουργώ επί των Εσωτερικών κυρίου Γ. Ν. Θεοτόκη», στην: *ΕτΚ*, τχ. Α', αρ. φ. 56, 14.3.1900 και Εφημ. *Σκριπ*, αρ. φ. 1641, 15.3.1900, σ. 1.

¹³⁵ Περισσότερα για τα Νομοσχέδια Ευταξία του 1899 βλ. Αθ. Π. Ευταξίας, *Τα Νομοσχέδια του Υπουργείου της Παιδείας*, Αθήνα 1900, Αλ. Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, Αθήνα 2017, 2 τ., Αν. Φραγκουδάκη, *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι: Αγνοί αγώνες και ιδεολογικά αδιέξοδα στο μεσοπόλεμο*, Αθήνα 1983, Στρ. Μπουρνάζος, «Η εκπαίδευση στο ελληνικό κράτος: Η ελληνική εκπαίδευση στην καμπή του αιώνα», στην: *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*:

Τα Νομοσχέδια «Περί δημοτικής εκπαιδευσεως» και «Περί διδασκαλείων των αρρένων» τα παρουσίασε ενώπιον της Βουλής ένα μήνα σχεδόν μετά την ανάληψη των καθηκόντων του και συγκεκριμένα στις 15 Μαΐου 1899, τονίζοντας τις ελλείψεις του τότε εκπαιδευτικού συστήματος και την ανάγκη της επείγουσας μεταρρύθμισης αυτού και ζήτησε τη ψήφο της Βουλής, προκειμένου αυτά να εφαρμοσθούν από την αρχή του νέου σχολικού έτους¹³⁶.

Ακολούθως, στις 14 Ιουλίου 1899 υπέβαλε στη Βουλή τα Νομοσχέδια «Περί μέσης εκπαιδευσεως» και «Περί Πανεπιστημίου» και ζήτησε να καταρτισθεί ειδική επιτροπή, προκειμένου να μελετήσει και να επεξεργασθεί τα Νομοσχέδια¹³⁷. Και τα τέσσερα παραπάνω Νομοσχέδια, όπως είναι γνωστό, δεν ψηφίσθηκαν γεγονός που οδήγησε το Μάρτιο του 1900 τον Αθανάσιο Ευταξία στη παραίτησή του. Διάδοχός του ήταν ο Σπυρίδων Στάης¹³⁸.

Το μόνο Νομοσχέδιο, που ψηφίσθηκε, ήταν το αυτό σχετικά με τη γυμναστική σε σχολικό και αθλητικό επίπεδο, το οποίο κατατέθηκε από τον Αθανάσιο Ευταξία στη Βουλή στις 3 Ιουλίου 1899. Αυτό το νομοσχέδιο ψηφίσθηκε στη Βουλή και έγινε ο Νόμος ΒΚΧΑ΄ «Περί γυμναστικής και γυμναστικών και αθλητικών αγώνων»¹³⁹, ένας νόμος σταθμός για την αναβάθμιση της γυμναστικής στην Ελλάδα¹⁴⁰. Ακόμη κατά τη θητεία του αυτή ψηφίσθηκε και το Νομοσχέδιο «Περί Αρχαιοτήτων»¹⁴¹.

Οι Απαρχές 1900-1922, τ. 1β (χ. χ.), σ. 189-208, Θ. Δ. Χατζηστεφανίδης, *Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης (1821-1986)*, Αθήνα 2005, Χρ. Κάτσικας - Κ. Ν. Θεριανός, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης. Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, Αθήνα 2007, Σ. Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα. Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Γενική και Τεχνικοεπαγγελματική εκπαίδευση*, Αθήνα 1994, τ. 1 και Σ. Μπουζάκης, *Νεοελληνική εκπαίδευση (1821-1998)*, Αθήνα 2006.

¹³⁶ Βουλή των Ελλήνων, *Πρακτικά των Συνεδρίων της Βουλής της Α΄ Συνόδου της ΙΕ΄ Βουλευτικής Περιόδου*, Αθήνα 1899, Συνεδρίασις ΚΖ΄ της 15^{ης} Μαΐου 1899, σ. 105-107.

¹³⁷ Βουλή των Ελλήνων, *Πρακτικά των Συνεδρίων της Βουλής της Α΄ Συνόδου της ΙΕ΄ Βουλευτικής Περιόδου*, Αθήνα 1899, Συνεδρίασις ΘΖ΄ της 14^{ης} Ιουλίου 1899, σ. 898-899.

¹³⁸ Θ. Χρήστου, «Το Εκπαιδευτικό Σύστημα (1881-1910). Αιτήματα, μεταρρυθμίσεις και ελλείμματα», στην: *Ιστορία των Ελλήνων, Νεώτερος Ελληνισμός 1881-1910*, τ. 11 (2006), σ. 509.

¹³⁹ Νόμος ΒΧΚΑ΄ «Περί γυμναστικής και γυμναστικών και αθλητικών αγώνων», στην: *ΕτΚ.*, τχ. Α΄, αρ. φ. 141, 12.7.1899. Περισσότερα για το Νόμο ΒΧΚΑ΄ βλ. Χρ. Κουλούρη, *Αθλητισμός και όψεις της αστικής κοινωνικότητας: Γυμναστικά και αθλητικά σωματεία 1870-1922*, Αθήνα 1997, Χ. Αθανασιάδης - Αλ. Πατρικίου, «“Προς την οδόν αρτίας παιδαγωγίας της νεότητος του έθνους”». Οι σχολικοί αγώνες στη δημόσια σφαίρα (1900-1901)», στα: *Θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης*, τχ. 15-16 (2017-2018), σ. 100-123 και Μ.-Μ. Οικονομάκου - Ευαγ. Αλμπανιδής - Αθ. Καραφύλλης, «Ο Νόμος ΒΧΚΑ΄ και η Συμβολή του στην Εξέλιξη της Σχολικής Γυμναστικής», στις: *Αναζητήσεις στη Φυσική Αγωγή & τον Αθλητισμό*, τ. 11 (Νοέμβριος 2013), σ. 36-47.

¹⁴⁰ Βουλή των Ελλήνων, *Πρακτικά των Συνεδρίων της Βουλής της Α΄ Συνόδου της ΙΕ΄ Βουλευτικής Περιόδου*, Αθήνα 1899, Συνεδρίασις ΞΗ΄ της 3^{ης} Ιουλίου 1899, σ. 740-753 και Αλ. Δημαράς, «Η Εκπαίδευση 1871-1909: Ελληνικές πραγματικότητες και μεταρρυθμίσεις», στην: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1700-2000*, τ. 5 (2003), σ. 164-166.

¹⁴¹ Αλ. Δημαράς, *ό. π.*, τ. 2, σ. κε΄.

Θα ήταν παράληψη να μη γίνει αναφορά στο γεγονός ότι το 1899 συστάθηκε από τον Αθανάσιο Ευταξία έδρα της «Γυμνασιακής Παιδαγωγικής και Μεθοδολογίας» στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και στη νεοϊδρυθείσα αυτή έδρα διορίσθηκε Καθηγητής ο Δημήτριος Ζαγγογιάννης¹⁴².

Η τέταρτη θητεία του Αθανασίου Ευταξία ως υπουργού ξεκίνησε όταν διορίσθηκε υπουργός των Οικονομικών και προσωρινώς της Δικαιοσύνης στην Κυβέρνηση Κυριακούλη Μαυρομιχάλη, η οποία διαδέχθηκε στην εξουσία την Κυβέρνηση του Δημητρίου Ράλλη. Η Κυβέρνηση αυτή ανέλαβε τα καθήκοντά της στις 15 Αυγούστου 1909 και παρέμεινε στην εξουσία μέχρι τις αρχές του επόμενου έτους¹⁴³.

Η Κυβέρνηση Κυριακούλη Μαυρομιχάλη αποτελούνταν από τους ακόλουθους Υπουργούς¹⁴⁴:

Κυριακούλης Μαυρομιχάλης: Πρωθυπουργός, Υπουργός των Εξωτερικών και προσωρινά και των Στρατιωτικών

Ιωάννης Δαμιανός: Υπουργός των Ναυτικών

Νικόλαος Τριανταφυλλάκος: Υπουργός των Εσωτερικών

Αθανάσιος Ευταξίας: Υπουργός των Οικονομικών και από 14 Δεκεμβρίου 1909 και Υπουργός των Εσωτερικών

Αλέξανδρος Ρώμας: Υπουργός της Δικαιοσύνης

Παναγιώτης Ζαΐμης: Υπουργός των Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως

Λεωνίδας Λαπαθιώτης: Υπουργός των Στρατιωτικών. Αντικαταστάθηκε το Δεκέμβριο του 1909 από τον Ιωάννη Κωνσταντινίδη

Η ορκωμοσία του Αθανασίου Ευταξίας και άλλων δύο υπουργών, του Ρώμα και του Ζαΐμη, έλαβε χώρα τη 17^η Αυγούστου και ώρα 11:30 π. μ. Μετά την ορκωμοσία ο Αθανάσιος Ευταξία μετέβη στο Υπουργείο, όπου τον συνάντησε συντάκτης της εφημερίδας *Ακρόπολις* και σε ερώτηση, που απηύθυνε προς τον Αθανάσιο Ευταξία σχετικά με το οικονομικό πρόγραμμα, εκείνος απάντησε τα εξής:

«-Μάλιστα, έχω μελετήσει τέλειον οικονομολογικόν σύστημα το οποίον εφαρμοζόμενον δύναται να επιφέρη περισσεύματα άνω των είκοσιν εκατομμυρίων

¹⁴² Αλ. Δημαράς, *ό. π.*, τ. 2, σ. κδ'-κε', Β. Α. Φούκας, *Η παιδαγωγική κατάρτιση των εκπαιδευτικών Μέσης Εκπαίδευσης στην Ελλάδα (1837-1910): Αναζητήσεις, θέσεις, προοπτικές*, Θεσσαλονίκη χ. χ., σ. 183 επ. και Σπ. Ευαγγελόπουλος, *Ελληνική Εκπαίδευση*, Αθήνα 1998, τ. 1, σ. 166.

¹⁴³ Γ. Κ. Ασπρέας, *ό. π.*, τ. 3, σ. 112 επ. και Αντ. Μακρυδημήτρης, *ό. π.*, σ. 115-116.

¹⁴⁴ *ΕτΚ*, τχ. Α', αρ. φ. 178, 15.8.1909.

δραχμών, οπότε λύεται καθολοκληρίαν και το αναφυνέν στρατιωτικόν ζήτημα αναδιοργανουμένου τελείως του στρατού και όλου του οργανισμού του πολιτικού συστήματος μας.

-Η θα ανορθώσωμεν την Ελλάδας ή θα πέσωμεν, διά τελευταίαν πλέον φοράν»¹⁴⁵.

Μόλις ανέλαβε τα καθήκοντά του, ο Αθανάσιος Ευταξίας έκανε κάποιες περικοπές σε περιττές δαπάνες, προκειμένου να καλυφθεί το έλλειμμα που υπήρχε. Κατόρθωσε να σημειώσει σημαντική επιτυχία στα οικονομικά θέματα και δεν είναι λίγες οι φορές που ο Κυριακούλης Μαυρομιχάλης τον επαινούσε, θεωρώντας τον ειδήμονα στα οικονομικά θέματα. Επίσης, η ακαταπρόνοητη εργατικότητα του είχε προκαλέσει το θαυμασμό ακόμη και των αντιπάλων του και όλοι τον χαρακτήριζαν ως «τω όντι χαλκέντερος»¹⁴⁶.

Λίγες μέρες πριν την πτώση της Κυβέρνησης Κυριακούλη Μαυρομιχάλη ιδρύθηκε από τον Αθανάσιο Ευταξία το όγδοο υπουργείο με την επωνυμία «Υπουργείο Γεωργίας, Δασών και Εμπορίου»¹⁴⁷.

Κατά την περίοδο αυτή είχαν δημοσιευθεί στη σατυρική εφημερίδα *Ο Ρωμηός* πλείστα στιχουργήματα, αναφερόμενα στον Αθανάσιο Ευταξία και στην υπουργική του θητεία. Πιο συγκεκριμένα, σε ένα φύλλο της η εφημερίδα έγραψε τους παρακάτω στίχους:

«Κι' ερώτησα περιέργως: ποιος έφερε την τάξι,
κι' είναι τα Μοναστήρια μας μη βρέξι και μη στάξι;
Και μούπαν: ο Θανάσης μας, πούναι παππά παιδί...
μπράβο... του πρέπει του Λοκρού θεόπνευστος ωδή»¹⁴⁸.

Σε άλλο φύλλο της η ίδια εφημερίδα έγραψε τους ακόλουθους στίχους:

«Ο κυρ Θανάσης ο Λοκρός παραπολύ μας σκάνει.
με της οικονομίας του κι' αυτός το παρακάνει.

Κι αν μέτρα περισυλλογής
λαμβάνωνται δρακόντεια,
μα πρέπει, τέκνα τέτοιας γης,
να ρίχωμεν ακόντια»¹⁴⁹.

¹⁴⁵ Εφημ. *Ακρόπολις*, αρ. φ. 6593, 18.8.1909.

¹⁴⁶ Δ. Ι. Βασιλείου – Ε. Ε. Πανουργιά, *ό. π.*, σ. 146-147.

¹⁴⁷ Κ. Βοβολίνης – Σπ. Βοβολίνης (Επιμ.), Λήμμα: «Ευταξίας Αθανάσιος», στο: *ΜΕΒΛ*, τ. 3 (1962), σ. 159 και Δ. Ι. Βασιλείου – Ε. Ε. Πανουργιά, *ό. π.*, σ. 146.

¹⁴⁸ Εφημ. *Ο Ρωμηός*, τχ. 1093, έτος 25, 17.10.1909, σ. 3.

Η προτελευταία υπουργική περίοδος του Αθανασίου Ευταξία ξεκίνησε το 1915, όταν ανέλαβε το Υπουργείο της Εθνικής Οικονομίας, επί Κυβερνήσεως του Δημητρίου Γούναρη. Η Κυβέρνηση Δημητρίου Γούναρη διαδέχθηκε την Κυβέρνηση Ελευθερίου Βενιζέλου και ανέλαβε τα καθήκοντά της στις 25 Φεβρουαρίου 1915 και παρέμεινε στην εξουσία μέχρι τα μέσα Αυγούστου του ίδιου έτους¹⁵⁰.

Τα περισσότερα μέλη της Κυβέρνησης Δημητρίου Γούναρη ήταν ουδετερόφιλα, αντιβενιζελικά και σύμφωνα με τη γερμανόφιλη στάση του Βασιλιά¹⁵¹.

Η Κυβέρνηση είχε σχηματισθεί ως εξής¹⁵²:

Δημήτριος Γούναρης: Πρωθυπουργός και Υπουργός των Στρατιωτικών

Γεώργιος Χρηστάκης-Ζωγράφος: Υπουργός των Εξωτερικών

Παναγιώτης Τσαλδάρης: Υπουργός της Δικαιοσύνης

Πέτρος Πρωτοπαπαδάκης: Υπουργός των Οικονομικών

Αθανάσιος Ευταξίας: Υπουργός Εθνικής Οικονομίας

Νικόλαος Τριανταφυλλάκος: Υπουργός των Εσωτερικών

Νικόλαος Στράτος: Υπουργός των Ναυτικών

Γεώργιος Μπαλατζής: Υπουργός της Συγκοινωνίας

Χαράλαμπος Βοζίκης: Υπουργός των Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως

Μόλις ανέλαβε τα καθήκοντά του ο Αθανάσιος Ευταξίας, η εφημερίδα *Εμπρός*, κάνοντας αναφορά σε αυτόν, μεταξύ άλλων, δημοσίευσε τα ακόλουθα:

(...) «Ο κ. Αθαν. Ευταξίας είνε δύναμις και μία αξία και μία ικανότης. Πολιτικός δε γενικωτάτης μορφώσεως. Εν τω Υπουργείω της Εθνικής Οικονομίας εισέρχεται με πολύτιμα εφόδια, ουχί απλώς θεωρητικής μελέτης, αλλά και πείρας, αλλά και πραγματικής γνώσεως των γεωργικών αναγκών της χώρας, ως αύτη μετά τους δύο πολέμους επιπλασιάσθη. Γνώστης παντός ό,τι αναφέρεται εις την δημοσίαν και την καθόλου εθνικήν οικονομίαν και γνώστης παντός ό,τι συνδέεται με την πρόοδον της χώρας, δεν υπάρχει καμμία αμφιβολία ότι θα δώσει κατεύθυνσιν γεωργικής πολιτικής, ανταποκρινόμενης εις την σοβαρότητα και των περιστάσεων και των ζητημάτων.

¹⁴⁹ Εφημ. *Ο Ρωμηός*, τχ. 1095, έτος 25, 31.10.1909, σ. 4.

¹⁵⁰ Αντ. Μακρυδημήτρης, *ό. π.*, σ. 127-128.

¹⁵¹ Γ. Λεονταρίτης, «Η εξωτερική πολιτική του Γούναρη», στην: *ΙΕΕ*, τ. 15 (1978), σ. 23.

¹⁵² *ΕτΚ*, τχ. Α', αρ. φ. 82, 25.2.1915.

Ιδιαίτερον χαρακτηριστικόν: -Ο κ. Ευταξίας είνε ο μόνος εκ των πολιτικών ανδρών, όστις χωρίς να αισθανθή καμμίαν κόπωσιν δύνατα ινά αγρυπνήση νύκτας ολοκλήρους εργαζόμενος και το πρωϊ να ευρίσκεται ενωρίτερον και των υπαλλήλων εις το υπουργείόν του»¹⁵³.

Η τελευταία υπουργική περίοδος του Αθανασίου Ευταξία ως υπουργού των Οικονομικών ξεκίνησε το 1922 επί Κυβερνήσεως Νικολάου Τριανταφυλλάκου. Η Κυβέρνηση Νικολάου Τριανταφυλλάκου σχηματίσθηκε στις 28 Αυγούστου 1922 και παρέμεινε στην εξουσία μέχρι τις 16 Σεπτεμβρίου 1922¹⁵⁴.

Η Κυβέρνηση Νικολάου Τριανταφυλλάκου είχε την παρακάτω σύνθεση¹⁵⁵:

Νικόλαος Τριανταφυλλάκος: Πρωθυπουργός, Υπουργός Στρατιωτικών και προσωρινά Ναυτικών

Νικόλαος Καλογερόπουλος: Υπουργός των Εξωτερικών

Σπυρίδων Γιαννόπουλος: Υπουργός της Δικαιοσύνης και προσωρινά Υπουργός Περιθάλψεως

Γεώργιος Μπούσιος: Υπουργός των Εσωτερικών και προσωρινά Υπουργός Επισιτισμού

Θεόδωρος Σκούφος: Υπουργός των Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως και προσωρινά Υπουργός της Γεωργίας

Αθανάσιος Ευταξίας: Υπουργός των Οικονομικών και προσωρινά Υπουργός Θησαυρού

Κλέαρχος Μανέας: Υπουργός Εθνικής Οικονομίας

Αντώνιος Μάτσας: Υπουργός της Συγκοινωνίας και προσωρινά Ταχυδρομείων, Τηλεγράφων και Τηλεφώνων

Αμέσως μόλις διορίσθηκε υπουργός ο Αθανάσιος Ευταξίας προέβη σε δηλώσεις σχετικά με την οικονομική κατάσταση της χώρας. Έτσι, σε δήλωσή του προς τον συντάκτη της εφημερίδας *Σκριπ* ανέφερε:

«- Βεβαίως η οικονομική κατάσταση της χώρας ευρίσκεται εις πολύ δυσάρεστον σημείον. Δεν δυνάμεθα εν τούτοις να είπωμεν ότι είνε και απελπιστική. Αρκεί να επικρατήση εις την χώραν γαλήνη και τάξις. Διά τούτο μέλημα της κυβερνήσεως είνε η διατήρησις αυτής, άνευ της οποίας ομολογώ ότι η χώρα θα ευρεθή εις αδιέξοδον. Διά να βελτιώσωμεν την δύσκολον οικονομικήν κατάστασιν

¹⁵³ Εφημ. *Εμπρός*, αρ. φ. 6593, 25.2.1915, σ. 2.

¹⁵⁴ Αντ. Μακρυδημήτρης, *ό. π.*, σ. 138.

¹⁵⁵ *ΕτΚ*, τχ. Α', αρ. φ. 159, 28.8.1922.

προ παντός πρέπει μετά τον περιορισμόν των πολεμικών δαπανών να περιστείλωμεν και γενικώς όλας τας λοιπάς δαπάνας. Οφείλομεν Κράτος και ιδιώται να εφαρμόσωμεν όλας τας δυνατάς οικονομίας. Από σήμερον κηρύσσομεν την νηστεϊάν διά να φθάσωμεν ασφαλώς και το ταχύτερον εις το Πάσχα, εις την ανόρθωσιν και ανασυγκρότησιν δηλαδή της πατρίδος.

Διά την βελτίωσιν των οικονομικών μας δεν παρίσταται-συνέχισεν ο κ. Ευταξίας-ανάγκη επιβολής νέων φόρων. Αρκεί να εφαρμόσωμεν με ακρίβειαν και αυστηρότητα τους κειμένους φορολογικούς νόμους. Ομού με τον περιορισμόν των δαπανών του Δημοσίου θα καταβάλωμεν πάσαν προσπάθειαν διά την εφαρμογήν των φορολογικών νόμων. Εστέ βέβαιοι, κατέληξε ο κ. υπουργός, ότι εάν τούτο επιτευχθή ταχέως, η πατρίς μας θα εξέλθη εκ του αδιεξόδου εις το οποίον σήμερον έχει περιπέσει»¹⁵⁶.

Στα μέσα Σεπτεμβρίου του 1922 και ειδικότερα στις 12 Σεπτεμβρίου 1922 ο Αθανάσιος Ευταξίας υπέβαλε την παραίτησή του, λόγω της διαφωνίας που δημιουργήθηκε με το Υπουργικό Συμβούλιο όσον αφορά τον τρόπο αντιμετώπισης των προβλημάτων. Τότε, ο Αθανάσιος Ευταξίας δήλωσε ότι «επ' ουδενί λόγω θα εδέχτο να παραμείνη ως υπουργός Κυβερνήσεως, ήτις θα ελάμβανε αποφάσεις αντιστάσεως και αδελφοκτόνου αιματοχυσίας»¹⁵⁷.

Για την παραίτηση του Αθανασίου Ευταξία η εφημερίδα *Εμπρός* δημοσίευσε τα ακόλουθα:

«Ο κ. Ευταξίας, όστις από της προηγουμένης νυκτός είχε δηλώσει παραίτησιν δι' ουσιαστικούς λόγους, λαβών την πρωϊαν γνώσιν εκ των εφημερίδων της τριώρου ιδιαίτερας συναντήσεως του Βασιλέως μετά του κ. Μεταξά, και θεωρήσας ταύτην ένδειξιν δυσπιστίας του Στέμματος προς την Κυβέρνησιν, συνηντήθη μετά του κ. Τριανταφυλλάκου εις το Υπουργείον των Στρατιωτικών, προς ον είπεν ότι εις τους ουσιαστικούς λόγους της παραιτήσεώς του προστίθενται ήδη και λόγοι τυπικοί, και επανέλαβε την ανάγκη της παραιτήσεως της Κυβερνήσεως και την εμμονήν εις την ιδίαν του παραίτησιν. Παρεκάλεσε σε δε τον κ. Τριανταφυλλάκον ν' ανακοινώση την παραίτησίν του προς τον Βασιλέα. Ο κ. Πρωθυπουργόν μετά ματαίας προσπαθείας όπως μεταπεισει τον κ. Ευταξίαν, ανήλθε εις τα Ανάκτορα, όπου εισαχθείας παρά τω Βασιλεί εξέθεσε την κατάστασιν- είχαν ήδη κυκλοφορήσει αι διά του αεροπλάνου ριφθείσαι προκηρύξεις. Σημειωτέον ότι συνεχίζοντες την

¹⁵⁶ Εφημ. *Σκριπ*, αρ. φ. 7411, 30.8.1922, σ. 2.

¹⁵⁷ Εφημ. *Εμπρός*, αρ. φ. 9310, 14.9.1922, σ. 2.

συνομιλιάν των και επί των προκηρύξεων οι κ.κ. Τριανταφυλλάκος και Ευταξίας επί του αυτοκινήτου του πρώτου, έφθασαν μέχρι των Ανακτόρων, όπου ο κ. Ευταξίας επέβη του ιδίου του αυτοκινήτου, δι' ου επανήλθε εις την οικίαν του¹⁵⁸.

2.4. Ο Αθανάσιος Ευταξίας ως πρωθυπουργός

Στα μέσα Ιουλίου του 1926 ο Θεόδωρος Πάγκαλος, ως Πρόεδρος της Δημοκρατίας, θέλησε να εγκαταλείψει τη θέση του πρωθυπουργού και να διορίσει στις 19 Ιουλίου 1926 πρωθυπουργό τον Αθανάσιο Ευταξία.

Η Κυβέρνηση Αθανασίου Ευταξία είχε την παρακάτω σύνθεση¹⁵⁹:

Αθανάσιος Ευταξίας: Πρωθυπουργός και Υπουργός Άνευ Χαρτοφυλακίου

Λουκάς Κανακάρης Ρούφος: Υπουργός των Εξωτερικών

Αντώνιος Δαμιανός: Υπουργός της Δικαιοσύνης

Γεώργιος Σπυρίδωνος: Υπουργός των Εσωτερικών (Παραιτήθηκε στις 20 Ιουλίου 1926 και στη θέση του διορίστηκε ο Παναγιώτης Αραβαντινός)

Εμμανουήλ Λαδόπουλος: Υπουργός των Οικονομικών

Γεώργιος Πωπ: Υπουργός Παιδείας και Θρησκευμάτων

Γεώργιος Χαριτάκης: Υπουργός της Γεωργίας, Εμπορίου και Βιομηχανίας

Περικλής Αργυρόπουλος: Υπουργός Συγκοινωνίας

Χαράλαμπος Τσερούλης: Υπουργός των Στρατιωτικών

Ιωάννης Λεωνίδα: Υπουργός των Ναυτικών.

Δύο ημέρες πριν από την ανάληψη των καθηκόντων του και ειδικότερα στις 17 Ιουλίου 1926 ο Αθανάσιος Ευταξίας συναντήθηκε με τον Θεόδωρο Πάγκαλο. Για την συνάντησή τους αυτή η εφημερίδα *Εμπρός* έγραψε:

«Χθες τη 8ην εσπερινήν ο κ. Ευταξίας συνηντήθη με τον κ. Πάγκαλον και έσχε μακράν μετ' αυτού συνομιλιάν περί της πολιτικής καταστάσεως. Καθ' α σχετικώς πληροφορούμεθα ο κ. Ευταξίας ανεκοίνωσεν εις τον κ. Πάγκαλον τα πορίσματα των μέχρι τούδε συνομιλιών του και ότι ελπίζει εντός την πρωΐας της σήμερον να τερματίση αυτάς.

Κατόπιν τούτου θα συναντηθή και πάλιν την 11^{ην} πρωϊνήν της σήμερον. Κατά την συνάντησιν ταύτην θα ρυθμισθή τελικώς το ζήτημα της συμμετοχής του κ.

¹⁵⁸ Εφημ. *Εμπρός*, αρ. φ. 9310, 14.9.1922, σ. 2 και 4.

¹⁵⁹ Εφημ. *Σκριπ*, αρ. φ. 8336, 20.7.1926, σ. 4 και *Γενική Γραμματεία Νομικών και Κοινοβουλευτικών Θεμάτων*, «Κυβερνήσεις από το 1909 έως σήμερα: Κυβέρνησις Αθανασίου Ευταξία», Διαθέσιμο στο: <https://gslegal.gov.gr/?p=958>, Πρόσβαση στις 9.3.2020.

Ευταξία εις την Κυβέρνησιν διά της αναλήψεως της Πρωθυπουργίας. Κατά τας αυτάς πληροφορίας εάν κατά την σημερινήν συνάντησιν επέλθη ταυτότης αντιλήψεων μεταξύ του κ. Παγκάλου και του κ. Ευταξία, ούτος θα υποβάλη και τον κατάλογον των νέων υπουργών, εις τρόπον ώστε η νέα Κυβέρνησις να καταστή δυνατόν να ορκισθή εντός της σήμερον (...))»¹⁶⁰.

Η ορκωμοσία της Κυβέρνησης Αθανασίου Ευταξία έλαβε χώρα στο Κυβερνείο στις 19 Αυγούστου 1926 και ώρα 11:30 π. μ. παρουσία του Αρχιεπισκόπου Αθηνών και του Προέδρου της Δημοκρατίας, Θεόδωρου Πάγκαλου. Σε δηλώσεις του προς τους δημοσιογράφους ο Αθανάσιος Ευταξίας ανακοίνωσε ότι «η υπ' αυτόν Κυβέρνησις θα είνε καθαρώς πολιτική, με πλήρη ευθύνην ως προς την νομοθετικήν και εκτελεστικήν εξουσίαν, με δικτατορικήν δε εξουσία προκειμένου περί της διαχειρίσεως των οικονομικών του Κράτους»¹⁶¹.

Η Κυβέρνηση του Αθανασίου Ευταξία παρέμεινε στην εξουσία μέχρι την Κυριακή 22 Αυγούστου 1926, όπου απομακρύνθηκε από την εξουσία με το Στρατιωτικό Κίνημα του Γεωργίου Κονδύλη. Τότε ανετράπη η παγκαλική δικτατορία και την Κυβέρνηση Αθανασίου Ευταξία διαδέχθηκε η Κυβέρνηση Γεωργίου Κονδύλη¹⁶².

Μετά την ανατροπή της Κυβέρνησης του Αθανασίου Ευταξία αντιπρόσωποι του Τύπου της εποχής επισκέφθηκαν τον Αθανάσιο Ευταξία και αυτός τους δήλωσε ότι μέχρι το βράδυ του Σαββάτου της 21^{ης} Αυγούστου δεν υπήρχε καμία ανησυχητική πληροφορία για το κίνημα που ξέσπασε.

Ακόμη, όσον αφορά την ανάληψη της Κυβέρνησής του δήλωσε τα ακόλουθα:

«-Ανέλαβον να παράσχω μίαν υπηρεσίαν προς την Πατρίδα μου διά της περισυλλογής και ανορθώσεως ιδίως των οικονομικών ως έπραξα και κατά το 1909. Με όλας δε τας διαδόσεις, καθ' ας από στιγμής εις στιγμήν επέκειτο η έκρηξις επαναστάσεως και αίτινες ηδύναντο να συντελέσουν εις πλήρη εξευτελισμόν του εθνικού μας νομίματος. Κατόρθωσα να συγκρατήσω αυτό επί εβδομάδας ήδη εις ωρισμένην τιμήν, άνευ διακυμάνσεως. Με όλους δε τους περιορισμούς, τους οποίους

¹⁶⁰ Εφημ. *Εμπρός*, αρ. φ. 10667, 18.7.1926, σ. 6.

¹⁶¹ Εφημ. *Σκριπ*, αρ. φ. 8336, 20.7.1926.

¹⁶² Αντ. Μακροδημήτρης, *ό. π.*, σ. 150 και *Γενική Γραμματεία Νομικών και Κοινοβουλευτικών Θεμάτων*, «Κυβερνήσεις από το 1909 έως σήμερα: Κυβέρνησις Αθανασίου Ευταξία», Διαθέσιμο στο: <https://gslegal.gov.gr/?p=958>, Πρόσβαση στις 9.3.2020.

είχομεν ημέραν και νύκτα ηργίσαμεν να παρασκευάζωμεν την ανασύνταξιν του προϋπολογισμού επί τη βάσει πραγματικού ισοζυγίου.

Το έργον ημών διακόπτεται. Εύχομεθα άλλοι να συνεχίσουν αυτό επ' αγαθώ της Πατρίδος»¹⁶³.

Τέλος, ας υπογραμμισθεί στο σημείο αυτό ότι λίγο αργότερα σε φύλλο της εφημερίδας *Εμπρός* δημοσιεύθηκε η λογοδοσία της Κυβέρνησης των 34 ημερών του Αθανασίου Ευταξία με τον τίτλο «Λογοδοσία της Κυβερνήσεώς μου» καθώς αυτός θεώρησε καθήκον του, ελλείψει εθνικής αντιπροσωπείας, να λογοδοτήσει απευθείας προς τον ελληνικό λαό τόσο για τον σχηματισμό της Κυβέρνησής του, όσο και για το έργο της¹⁶⁴.

¹⁶³ Εφημ. *Σκριπ*, αρ. φ. 8369, 23.8.1926, σ. 4.

¹⁶⁴ Εφημ. *Εμπρός*, αρ. φ. 10715, 5.9.1926, σ. 1-2.

Γ' Κεφάλαιο

Ο ρόλος και η δράση του Αθανασίου Ευταξία ως προέδρου της Επιτροπής Οικονομικών και της Επιτροπής της Αεροπορικής Άμυνας

3.1. Ο Αθανάσιος Ευταξίας ως πρόεδρος της Επιτροπής Οικονομικών

Επί πρωθυπουργίας του Αλεξάνδρου Παπαναστασίου στην Δ' των Ελλήνων Συντακτική Συνέλευση σε συνεδρίασή της στις 20 Μαΐου 1924, προκειμένου να ρυθμισθούν οι οικονομικές υποθέσεις τους κράτους ο υπουργός των Οικονομικών, Εμμανουήλ Τσουδερός, προέβη στο κάτωθι «κατεπείγον» ψήφισμα περί συστάσεως Επιτροπής Οικονομικών¹⁶⁵, κατά το οποίο θα δινόταν η δυνατότητα στον υπουργό των Οικονομικών να συγκροτήσει Επιτροπή Οικονομικών, αποτελούμενη από 12 μέλη, η οποία θα συντελούσε στην αντιμετώπιση των οικονομικών προβλημάτων του κράτους:

«Περί καταρτισμού Επιτροπής Οικονομικών».

Η Δ' των Ελλήνων Συντακτική Συνέλευσις έχουσα υπ' όψιν το συμφέρον του Κράτους όπως περιορισθώσιν αι δαπάναι του προϋπολογισμού, η ισοσκελίσις του οποίου έσται η πραγματική αφετηρία της εξυγιάνσεως της οικονομικής καταστάσεως της χώρας, αποβλέπουσα δε εις τον εκ της Μικρασιατικής καταστροφής περιορισμόν των ορίων και των εσόδων του Κράτους, μη δυναμένου πλέον να διατηρή οργανισμούς και στελέχη ανταποκρινόμενα προς τας ανάγκας της Μεγάλης Ελλάδος.

Ψηφίζει

Ανατίθησιν εις τον επί των Οικονομικών Υπουργόν να καταρτίση Επιτροπήν Οικονομικών δωδεκαμελή κατ' ανώτατον όριον, ήτις να μελετήση και αποφασίση τας δυνατάς και επιβεβλημένας οικονομίας εν τω προϋπολογισμώ των εξόδων του Κράτους, ιδία διά της περικοπής θέσεων συμπύξεως η καταργήσεως υπηρεσιών και οργανώσεως των προμηθευτικών τοιούτων. Η Κυβέρνησις υποχρεούται να υποβάλη τας φάσεις ταύτας εις την ψήφον της λαϊκής Αντιπροσωπίας.

Διά Διαταγμάτων θα κανονισθώσιν αι λεπτομέρειαι αι αφορώσαι εις τον οργανισμόν και την λειτουργίαν της Επιτροπής ταύτης, της οποίας αι εργασίαι δεν δύνανται να παραταθώσι πέραν του τριμήνου»¹⁶⁶.

¹⁶⁵ Εφημ. *Μακεδονία*, αρ. φ. 4369. 21.5.1924, σ. 4.

¹⁶⁶ Βουλή των Ελλήνων, *Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Δ' Εν Αθήναις Συντακτικής των Ελλήνων Συνελεύσεως*, Αθήνα 1924, τ. 2, Συνεδρίασις Μ' της 20^{ης} Μαΐου 1924, σ. 26-27.

Η απόφαση για τη σύσταση της προαναφερθείσας Επιτροπής υπεγράφη από τον υπουργό των Οικονομικών στις 3 Ιουνίου 1924¹⁶⁷. Πρόεδρος της Επιτροπής ορίστηκε ο Αθανάσιος Ευταξίας και μέλη της οι Αντώνιος Πρέκας, Ανδρέας Ανδρεάδης, Αλέξανδρος Σβώλος, Σπυρίδων Κορώνης, Επαμεινώνδας Χαριλάου, Γεώργιος Στρίγκος, Δημήτριος Καλλιτσουνάκης, Βασίλειος Δεληγιάννης, Θαλής Κουτούπης, Λεωνίδα Θεοχάρης και Σπυρίδων Αντωνιάδης¹⁶⁸. Ακόμη, στην Επιτροπή, έπειτα από αίτησή τους, απασπάσθηκαν και οι υπάλληλοι του Ελεγκτικού Συνεδρίου Ιωάν. Δημακίδης και Κ. Σταματόπουλος.

Η πρώτη Συνεδρίαση της Επιτροπής Οικονομικών έλαβε χώρα στο Υπουργείο Οικονομικών στις 8 Ιουνίου 1924, όπου το παρόν έδωσαν τα μέλη της και από τη μεριά της Κυβέρνησης ο πρωθυπουργός Αλέξανδρος Παπαναστασίου και ο υπουργός Οικονομικών Εμμανουήλ Τσουδερός. Πρώτος το λόγο πήρε ο υπουργός των Οικονομικών, ο οποίος, απευθυνόμενος προς τους παρευρεθέντες, είπε τα ακόλουθα:

«Κύριοι. Δεν σας εκάλεσα με το σύννηθες δικαίωμα υπουργού, συγκαλούντος τας επιτροπάς, αι οποίαι καταρτίζονται διά γνωμοδοτήσεις μη υποχρεωτικές. Υμείς αποτελείτε Επιτροπήν, της οποίας η αποστολή έχει υψίστη σημασία, μη διαφεύγουσα ουδένα - και της οποίας η δικαιοδοσία έχει ευρύτητα ασυνήθη. Δεν είμαι ούτε πρόεδρος υμών, ούτε ρυθμιστής του έργου σας. Σας παρεκάλεσα να έλθετε εδώ διά να διευκολύνω την πρώτην συνάντησίν σας.

Τα οικονομικά μας έχουν ανάγκη περισυλλογής. Εξερχόμεθα εκ της κρίσεως του παγκοσμίου πολέμου και της τραγικής πολεμικής περιπέτειας, η οποία δεν ηδύνατο παρά ν' αποτυπώσει επί της καθόλου καταστάσεως ημών βαθύτατα τα ίχνη της καταστρεπτικής φύσεως αυτής. Ήτο φυσικόν, εφ' όσον κατά την περίοδον ταύτην κατεβλήθη όλη η προσπάθεια διά την νίκην, εφ' όσον μάλιστα μέχρις ωρισμένης στιγμής εστέφθη αύτη υπό λαμπράς επιτυχίας διά της επεκτάσεως των ορίων του Κράτους, και δαπάναι πολλάί να γίνουν μετά σπουδής και ανεξέλεκτως και ο αριθμός του προσωπικού του κράτους επεκταθή και νέαι υπηρεσίαι να δημιουργηθούν.

Ήδη η σκληρά ανάγκη εις ην περιέστημεν εκ της μεταστροφής της τύχης του πολέμου και γενικώς η υπερτέρα υποχρέωσις της περισυλλογής των οικονομικών μας

¹⁶⁷ Εφημ. *Εστία*, αρ. φ. 10653, 3.6.1924.

¹⁶⁸ Κ. Βοβολίνης – Σπ. Βοβολίνης (Επιμ.), Λήμμα: «Ευταξίας Αθανάσιος», στο: *ΜΕΒΑ*, τ. 3 (1962), σ. 168 και Δ. Ι. Βασιλείου – Ε. Ε. Πανουργιά, *ό. π.*, σ. 273.

διά του περιορισμού της σπατάλης, εις ην ο πόλεμος ώθησεν όλα τα Κράτη, προσδίδει εις το έργον ημών εξαιρετικήν όλως σημασίαν.

Γνωρίζετε ποίον είνε το καθήκον παντός του Κράτους, να χρησιμοποιή προσηκόντως μετά φειδούς το χρήμα των πολιτών. Το καθήκον τούτο καθίσταται ήδη και υποχρέωσις προς επιτυχίαν της ισοσκελίσεως του προϋπολογισμού, εκ της οποίας και τα δημόσια οικονομικά και η Εθνική οικονομία πρόκειται να προαχθούν.

Ιδού το έργον, εις ο καλείσθε σήμεραν υπό της Πατρίδος.

Υποδεικνύοντες την περικοπήν θέσεων, την σύμπτυξιν υπηρεσιών, την κατάργησιν υπηρεσιών, την διαγραφήν περιττών δαπανών, θέλετε επιτελέση το μέγιστον μέρος της αποστολής σας.

Επί πλέον, εκ του ψηφίσματος της Συνελεύσεως έχετε δικαίωμα να υπεισέλθετε και εις την έρευναν άλλης ασθενείας των οικονομικών μας, η οποία εδράζει εις τας προμηθείας, αίτινες εκ των πολεμικών της αναγκών όχι μόνον έκτασιν είχαν λάβει, αλλά και εγένοντο άνευ της απαιτουμένης συντηρητικότητος και του απαραίτητου ελέγχου. Έχετε όλην την άδειαν να υποδείξητε την έκτασιν του κακού τούτου και τα μέτρα της θεραπείας.

Η Κυβέρνησις θα σας παρακολουθήση και θα σας ενισχύση. Αποδιδούσα μεγίστη σημασίαν εις τας οικονομίας, δεν διστάζει ν' αποδεχθή όλα εκείνα τα μέτρα, τα οποία επιβάλλονται σήμεραν. Εις τας σκέψεις της μάλιστα υπέρ της επιτυχίας του έργου, όπερ σας ανετέθη, έχει προχωρήσει. Φρονεί ότι πρέπει να έχη το δικαίωμα, όπως διά Διαταγμάτων κυρώση τας μάλλον επειγούσας και περισσότερον επιτακτικώς υποδείξεις και αποφάσεις υμών.

Επίσης, ότι διά να διευκολυνθή το έργον σας του ελέγχου επιβάλλεται να ενισχυθήτε δι' ωρισμένου αριθμού εκτάκτων επιθεωρητών, οι οποίοι να ερευνήσουν και αυτήν την ποιότητα του προσωπικού. Δεν αρκεί να κριθή μόνον ο αριθμός, αλλά και η ποιότης, όπως, μετά τον περιορισμόν των θέσεων, γνωρίζωμεν εγκύρως ποίοι εάν παραμείνουν εις τας διατηρουμένας θέσεις, θα συγκροτήσουν τον αντάξιον του προορισμού του υπαλληλικόν στρατόν, από τον οποίον το Κράτος αναμένει την εκτέλεσιν των υποχρεώσεών του απέναντι των πολιτών και απέναντι του πολιτισμού.

Προς κύρωσιν των τελευταίων τούτων σκέψεών μας θα υποβληθή σχετικόν νομοθέτημα εις την ψήφον της Βουλής.

Κύριοι, σας εύχομαι επιτυχία εις το έργον σας, προς το οποίον εναγωνίως και μετ' ενδιαφέροντος αποβλέπει σήμερον η Ελλάς»¹⁶⁹.

Στη συνέχεια εκ μέρους της Επιτροπής το λόγο πήρε ο Αθανάσιος Ευταξίας, λέγοντας ότι η Επιτροπή είναι έτοιμη να αναλάβει το έργο που της ανατέθηκε. Επίσης, διατύπωσε την άποψη ότι θα μπορούσε η Επιτροπή να διαχειρίζεται και γενικότερα ζητήματα του κράτους, δηλαδή να είναι αρμόδια για ζητήματα σχετικά με την αύξηση των εσόδων του κράτους, την παραγωγή, τη φορολογία της σταφίδας, του καπνού κ.ά. Εξάλλου, η Κυβέρνηση είχε δηλώσει ότι ήταν διατεθειμένη να ακούσει με μεγάλη προσοχή, όποια γνώμη και υπόδειξη για τέτοιου είδους ζητήματα προέρχονταν από την Επιτροπή.

Παράλληλα, έγινε λόγος για διάφορα θέματα στρατιωτικά, ναυτικά και θέματα προμηθειών, για τα οποία διατυπώθηκαν διάφορες απόψεις και αποφασίσθηκε η Επιτροπή να ξεκινήσει το έργο της από τη μελέτη του ζητήματος των προμηθειών. Επιπλέον, στη συνέχεια έγινε αναφορά στη μη συμπλήρωση των κενών θέσεων, οι οποίες αφορούσαν την εκπαίδευση, τη δικαιοσύνη και τα δημόσια έργα.

Ακολούθως, αποφασίσθηκε η Επιτροπή, ξεκινώντας τις εργασίες της κανονικά, να συνεδριάσει την επόμενη ημέρα, ήτοι 9 Ιουνίου 1924 στο Πολιτικό γραφείο, στο οποίο της παραχωρήθηκαν κάποια διαμερίσματα. Πρόεδρος αυτής εκλέχθηκε, όπως αναφέρθηκε, ο Αθανάσιος Ευταξίας και Γενικός Γραμματέας ο Σπυρίδων Κορώνης. Ακόμη, ο υπουργός των Οικονομικών Τσουδερός είχε καθήκον διά εγκυκλίου να ανακοινώσει στα υπόλοιπα υπουργεία τη σύσταση της Επιτροπής Οικονομικών και να υπογραμμίσει ότι «αυτή θα υπέχει τρόπον τινά θέσιν Αρείου Πάγου επί των ζητημάτων εξόδων»¹⁷⁰.

Η Δ' Συντακτική των Ελλήνων Συνέλευσις σε συνεδρίασή της στις 17 Ιουλίου 1924 προέβη στο κάτωθι Ψήφισμα περί συμπληρώσεως του Ψηφίσματος της 25 Μαΐου 1924 περί καταρτισμού της Επιτροπής Οικονομικών:

«ΨΗΦΙΣΜΑ

“Περί συμπληρώσεως του από 24 Μαΐου 1924 ψηφίσματος περί καταρτισμού Επιτροπής Οικονομικών” έχον ούτως:

Η Δ' Συντακτική των Ελλήνων Συνέλευσις, επιθυμούσα ίνα το από 24 Μαΐου 1924 ψήφισμά της “περί καταρτισμού Επιτροπής Οικονομικών” επιφέρει το τααχύτερον το σκοπούμενον αποτέλεσμα συμπληρούσα τούτο

¹⁶⁹ Εφημ. *Εστία*, αρ. φ. 10658, 8.6.1924.

¹⁷⁰ Εφημ. *Εστία*, αρ. φ. 10658, 8.6.1924.

Ψηφίζει

Εκτός της καταργήσεως θέσεων, η Επιτροπή των Οικονομικών δικαιούται να γνωμοδοτή και διά την σύμπτυξιν των διαφόρων υπηρεσιών, την μεταρρύθμισιν των οργανισμών των, καθώς και διά την ενιαίαν διαρρύθμισιν των περί πολιτικών υπαλλήλων διατάξεων, ιδίως των περί διορισμού, προαγωγής, αδειών και αποδοχών αυτών, εφόσον τα μέτρα ταύτα είνε αναγκαία διά την πραγμάτωσιν οικονομιών.

Εφόσον προς απλοποίησιν των υπηρεσιών και επίτευξιν οικονομιών απαιτείται μεταρρύθμισις των κειμένων νόμων, εξουσιοδοτείται το Υπουργικόν Συμβούλιον, όπως εντός τριών μηνών από της δημοσιεύσεως του παρόντος ψηφίσματος κατόπιν των σχετικών γνωμοδοτήσεων της Επιτροπής των Οικονομικών εκδίδη τα σχετικά Νομοθετικά Διατάγματα, άτινα ανακοινούνται εις την Εθνικήν Συνέλευσιν εντός τριών μηνών από της δημοσιεύσεως αυτών. Η αυτή εξουσιοδότησις και υπό τους αυτούς ως ανωτέρω όρους παρέχεται εις το Υπουργικόν Συμβούλιον προς ενοποίησιν των περί των πολιτικών υπαλλήλων διατάξεων.

Επί τριμήνου ουδεμία κενή θέσις δύναται να πληρωθή, εξαιρέσει των θέσεων των λειτουργών της Μέσης και Κατωτέρας Εκπαιδεύσεως, των τεχνικών υπαλλήλων των Δημοσίων Έργων, των δικαστικών και των υπηρεσιών των ασχολουμένων με την εγκατάστασιν των προσφύγων. Εις την απαγόρευσιν ταύτην δεν υπάγεται το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Εν περιπτώσει επειγούσης ανάγκης, δύναται να γίνουν περαιτέρω εξαιρέσεις μόνον κατόπιν συμφώνου γνωμοδοτήσεως της Επιτροπής των Οικονομικών.

Διαρκούσης της αυτής προθεσμίας ουδεμία προαγωγή υπαλλήλων γίνεται.

Πάσαι πράξις παρά την απαγόρευσιν των διατάξεων της παραγράφου ταύτης ως και της προηγουμένης, είνε αυτοδικαίως άκυρος.

Η απόλυσις των πλεοναζόντων υπαλλήλων εκτελείται υπό του Υπουργικού Συμβουλίου, μετά γνωμοδότησιν της Επιτροπής, εντός μηνός από της υποβολής της γνωμοδοτήσεως. Εν τη γνωμοδοτήσει ταύτη, επί μεν υπαλλήλων των κεντρικών υπηρεσιών από βαθμού τμηματάρχου ή νομομηχανικού και άνω κατονομάζονται οι απολυτέοι, διά δε τους λοιπούς καθορίζεται μόνον ο αριθμός των απολυτέων. Διά τους τελευταίους τούτους η απόλυσις γίνεται επί τη βάσει αποφάσεως της Επιτροπής καθορισούσης κατά ωρισμένους γενικούς κανόνας την σειράν καθ' ην αι απολύσεις δέον να εκτελεσθώσιν επί τη βάσει προσόντων, αρχαιότητος ή άλλων στοιχείων.

Εν περιπτώσει προτάσεως της Επιτροπής περί καταργήσεως ολοκλήρου υπηρεσίας, η πρότασις εκτελείται υπό του Υπουργικού Συμβουλίου, οι δε υπάλληλοι ταύτης θεωρούνται αυτοδικαίως απολυθέντες άμα τη καταργήσει της υπηρεσίας.

Δεν εξαιρούνται των διατάξεων των ψηφισμάτων τούτων τα ισόβια μέλη του Ελεγκτικού Συνεδρίου.

Προτάσει της Επιτροπής περί περικοπής δαπανών άλλης φύσεως, μη σχετιζομένων με το προσωπικόν των διαφόρων υπηρεσιών, εκτελούνται αποφάσει του αρμοδίου Υπουργού.

Τα μέλη της Επιτροπής χαίρουν ατελείας εις τους Σιδηροδρόμους και τας Ατμοπλοϊκάς Εταιρείας, ης απολαμβάνουν οι Βουλευταί.

Η κατά το ψήφισμα της 21 Μαΐου 1924 προθεσμία παρετείνεται επί εξάμηνον»¹⁷¹.

Η Επιτροπή Οικονομικών είχε υποδιαιρεθεί σε πέντε υποεπιτροπές, την προεδρία των οποίων είχε αναλάβει ο Αθανάσιος Ευταξίας και αυτές ήταν: η επί των Οικονομικών και των Ειδικών Ταμείων, η επί των Στρατιωτικών και Ναυτικών, η επί των Εξωτερικών, της Παιδείας και Δικαιοσύνης, η επί των Εσωτερικών, Εννόμου Τάξεως και Συγκοινωνίας και τέλος η επί των της Εθνικής Οικονομίας, Γεωργίας και Υγιεινής¹⁷².

Μετά την ολοκλήρωση των εργασιών της ο Αθανάσιος Ευταξίας χρημάτισε πρόεδρος και σε άλλες επιτροπές, όπως ήταν η Επιτροπή επί του Κατασταστικού Χάρτου του Αγίου Όρους, η Επιτροπή της Εκκλησίας της Ελλάδος και η Επιτροπή του Εκκλησιαστικού Ταμείου κ.ά¹⁷³.

3.2. Ο Αθανάσιος Ευταξίας ως πρόεδρος της Επιτροπής της Αεροπορικής Αμυνας

Επί πρωθυπουργίας του Θεόδωρου Πάγκαλου το καλοκαίρι του 1925 και συγκεκριμένα με το από 26 Αυγούστου 1925 Νομοθετικό Διάταγμα «Περί συστάσεως Αεροπορικής Αμύνης»¹⁷⁴, συστάθηκε ένας αυτόνομος κρατικός

¹⁷¹ Βουλή των Ελλήνων, *Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Δ' Εν Αθήναις Συντακτικής των Ελλήνων Συνελεύσεως*, Αθήνα 1924, τ. 2, Συνεδριάσις ΙΙΔ' της 17^{ης} Ιουλίου 1924, σ. 988-989.

¹⁷² Κ. Βοβολίνης – Σπ. Βοβολίνης (Επιμ.), Λήμμα: «Ευταξίας Αθανάσιος», στο: *ΜΕΒΑ*, τ. 3 (1962), σ. 169-170 και Δ. Ι. Βασιλείου – Ε. Ε. Πανουργιά, *ό. π.*, σ. 274.

¹⁷³ Β. Α. Φούκας, *Η παιδαγωγική κατάρτιση των εκπαιδευτικών Μέσης Εκπαίδευσης στην Ελλάδα (1837-1910): Αναζητήσεις, θέσεις, προοπτικές*, Θεσσαλονίκη χ. χ., σ. 190.

¹⁷⁴ Νομοθετικό Διάταγμα «Περί συστάσεως Αεροπορικής Αμύνης», στην: *ΕτΚ*, τχ. Α', αρ. φ. 228, 31.8.1925, σ. 1486-1487.

οργανισμός, ο οποίος θα λειτουργούσε ως Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου με το όνομα «Αεροπορική Άμυνα» και με έδρα την Αθήνα, προκειμένου να ενισχυθεί και να ανασυγκροτηθεί η Στρατιωτική Αεροπορία. Το παραπάνω Νομοθετικό Διάταγμα συμπληρώθηκε με το από 22 Απριλίου 1926 Νομοθετικό Διάταγμα «Περί διοικητικής αποβολής από των κτημάτων της Αεροπορικής Αμύνης περί απαγορεύσεως λήψεως προσωρινών μέτρων κατά του Δημοσίου και της Αεροπορικής Αμύνης κλπ»¹⁷⁵.

Σε αυτόν τον αυτόνομο κρατικό οργανισμό ανατέθηκε η διοίκηση και η διαχείριση των δημοσίων κτημάτων, τα οποία μέχρι τότε ήταν υπό την κυριαρχία του Υπουργείου της Γεωργίας, καθώς και η απόλυτη κυριότητα των αστικών κτημάτων του κράτους και των απαλλοτριωθέντων κτημάτων, είτε Δημοσίων, είτε Δημοτικών, είτε Μοναστηριακών από διαφόρους Οικοδομικούς Συνεταιρισμούς, με εξαίρεση τα κτήματα που απαλλοτριώθηκαν για χάρη των προσφύγων¹⁷⁶.

Όσον αφορά τους πόρους της, η Αεροπορική Άμυνα διέθετε δικό της προϋπολογισμό εσόδων και εξόδων. Είχε στη διάθεσή της διάφορα κτήματα του δημοσίου και περιλαμβάνονταν στα έσοδα της έρανοι, κληρονομίες, κληροδοτήματα και κάθε είδους άλλα έσοδα υπέρ αυτής. Τέλος, στην Αεροπορική Άμυνα ανήκε και το «Ταμείο Εθνικής Αμύνης», το οποίο είχε καταργηθεί¹⁷⁷.

Η πρώτη γενική συνεδρίαση του 40 μελούς συμβουλίου της Αεροπορικής Άμυνας έλαβε χώρα την 30^ή Σεπτεμβρίου 1925 και ώρα 6 μ. μ. στο Πολιτικό Γραφείο, στην οποία το παρόν έδωσαν και τα μέλη της Κυβέρνησης. Τότε, το λόγο πήρε ο Αθανάσιος Ευταξίας και ενώπιον του συμβουλίου αναφέρθηκε στο μέχρι τότε έργο του λέγοντας, μεταξύ άλλων, τα ακόλουθα:

«Εάν θέλης ειρήνην, παρασκευάζου προς πόλεμον», έλεγαν οι πάλοι Ρωμαίοι. Είναι αυτή αλήθεια, επιβεβαιουμένη υπό της ιστορίας, καθ' ην τα Κράτη τα έτοιμα, ίνα υπεραμυνθώσιν ενόπλως των δικαίων των, αυτά, εμπνέοντα εκτίμησιν και εμπιστοσύνην εις τους φίλους και επιβάλλοντα τον σεβασμόν εις τους εχθρούς των, ηδυνήθησαν να εξασφαλίσουν εις εαυτά αποτελεσματικώτερον την ειρήνην ή τα απaráσκευα προς τον πόλεμον.

¹⁷⁵ Νομοθετικό Διάταγμα «Περί διοικητικής αποβολής από των κτημάτων της Αεροπορικής Αμύνης περί απαγορεύσεως λήψεως προσωρινών μέτρων κατά του Δημοσίου και της Αεροπορικής Αμύνης κλπ», στην: *ΕτΚ*, τχ. Α', αρ. φ. 155, 16.5.1926, σ. 1161-1164.

¹⁷⁶ Νομοθετικό Διάταγμα «Περί συστάσεως Αεροπορικής Αμύνης», αρθρο 2, στην: *ΕτΚ*, τχ. Α', αρ. φ. 228, 31.8.1925, σ. 1486 και Γενικό Επιτελείο Αεροπορίας/Διεύθυνση Ιστορίας Αεροπορίας, *Ιστορίας της Ελληνικής Αεροπορίας*, Αθήνα 1998, τ. 2, σ. 249-250, στο εξής βλ. ΓΕΑ/ΔΙΑ.

¹⁷⁷ Νομοθετικό Διάταγμα «Περί συστάσεως Αεροπορικής Αμύνης», αρθρο 3, στην: *ΕτΚ*, τχ. Α', αρ. φ. 228, 31.8.1925, σ. 1486 και ΓΕΑ/ΔΙΑ, ό. π., τ. 2, σ. 249.

Εάν δε τούτο ήτο αληθές πρότερον, ότε οι πόλεμοι διεξήγοντο με όπλα αγχέμαχα και τηλεβόλα, ουδεμία αμφιβολία εγχωρεί τώρα περί αυτού με τα νέα πολεμικά μηχανήματα, τα οποία από του μεγάλου ευρωπαϊκού πολέμου και εντεύθεν επενοήθησαν και ετέθησαν εις εφαρμογήν, προ πάντων δε με τα αεροπλάνα, ως ταύτα ετελειοποιήθησαν έκτοτε και εξακολουθούν οσημέραι τελειοποιούμενα»¹⁷⁸.

Επιπρόσθετα, κατά την πρώτη του αυτή αγόρευση ενώπιον του συμβουλίου της Αεροπορικής Άμυνας ο Αθανάσιος Ευταξίας διατύπωσε τα εξής:

«Σήμερον μεγάλον ρόλον παίζει ως πολεμικόν μηχανήμα το αεροπλάνον και πάντα τα κράτη καταβάλλουν προσπάθειας όπως αποκτήσουν αξιόμαχους εναέριους στόλους. Η Τουρκία οσονούπω θα έχη 160 και βραδύτερον περί τα 600 αεροπλάνα με τακτικά έξοδα 90 εκατομμύρια, η Σερβία 200 και βραδύτερον 800, η Ρουμανία 300 με έξοδα 150 εκατομμύρια. Κατόπιν τούτου εις την Ελλάδα δεν επιτέεται να καθυστερήση εν τη αποκτήσει εναερίου στόλου και είνε ανάγκη μάλιστα να υπερτερήσωμεν των γειτόνων μας. Προς τούτο εκτός της αγοράς των αεροπλάνων απαιτείται και η εγκατάστασις πλήρων εργοστασίων εν Ελλάδι. Προς επίτευξιν αυτών συνεστήθι ο αυτόνομος οργανισμός της Αεροπορικής Αμύνης επί τω σκοπώ εκκλήσεως προς το πανελλήνιον διά την συλλογήν εράνων.

Εκτός των εράνων θα έχωμεν και ετέρους πόρους, ως τα δημόσια κτήματα πλείστα των οποίων θα εκποιηθούν διότι το Κράτος αντί εσόδων έχει έξοδα δι' αυτά

Έτεροι πόροι θα είνε τα δημόσια γήπεδα και οι μοναί»¹⁷⁹.

Μετά από τον Αθανάσιο Ευταξία το λόγο πήρε ο Πρωθυπουργός, τονίζοντας την επιτακτική ανάγκη του σχηματισμού ισχυρού πολεμικού στόλου για την άμυνα της χώρας. Επιπροσθέτως, κατά την πρώτη αυτή συνεδρίαση εξελέγη πρόεδρος του συμβουλίου ο Αθανάσιος Ευταξίας, αντιπρόεδρος ο Επαμ. Χαρίλαος και γενικός γραμματέας ο Μ. Γεωργαντάς. Εκτός των ανωτέρω την εκτελεστική επιτροπή αποτελούσαν οι Νικολόπουλος, Μαντζαβίνος, Σβώλος και Χρηστομάνος. Έπειτα, οι παριστάμενοι προέβησαν σε δωρεές υπέρ της αεροπορικής ατμοπλοΐας, οι οποίες αποτέλεσαν και την αρχή των εράνων, που διενεργήθηκαν¹⁸⁰.

Για τη σύσταση του οργανισμού της Αεροπορικής Άμυνας, η εφημερίδα *Η Απογευματινή* έγραψε:

¹⁷⁸ Εφημ. *Αθήναι*, αρ. φ. 303, 1.10.1925, σ. 2.

¹⁷⁹ Εφημ. *Εμπρός*, αρ. φ. 10382, 1.10.1925, σ. 4.

¹⁸⁰ Εφημ. *Αθήναι*, αρ. φ. 303, 1.10.1925, σ. 2, Εφημ. *Δημοκρατία*, αρ. φ. 687, 1.10.1925, σ. 4, Εφημ. *Ελεύθερος Τύπος*, αρ. φ. 3.107, 1.10.1925, σ. 4 και Εφημ. *Η Ελληνική*, αρ. φ. 178, 1.10.1925, σ. 4.

«Η Κυβέρνησις μετά την διάλυσιν της Συνελεύσεως εστράφη προς τα φλέγοντα εσωτερικά προβλήματα και εγένετο χθες η πρώτη συνεδρίασις του Συμβουλίου της Αεροπορικής Αμύνης. Κατ' αυτήν διεγράφη το έργον αυτού και διεπιστώθη επείγουσα η ανάγκη ίνα η χώρα αποβλέψη ταχέως και αποτελεσματικώς εις την άμυνάν της.

Μεταπολεμικώς όλα τα κράτη, τα γειτονικά βαλκανικά και τα ευρωπαϊκά, απέβλεψαν πρώτιστα εις την ανάπτυξιν της αεροπορίας. Ο πόλεμος του μέλλοντος θα στραφή κυρίως επί το νέον αυτό όπλον. Η Ελλάς, διαπνεόμενη πάντοτε από τα φιλειρηνικότερα αισθήματα, δεν δύναται να αδιαφορήση προς την μεταπολεμικήν αυτήν προσπάθειαν διά τον απλούστατον λόγον ότι θέλει να ασφαλίση την άμυνα αυτής. Εκτιθεμένη εις την διάθεσιν παντός αντιπάλου, κάκιστα εξυπηρετεί την ιδέαν της ειρήνης, διότι δεν αποτρέπει και δεν ματαιώνει αρπακτικάς διαθέσεις, οθενδήποτε προερχομένας. (...)

Αλλά παρά πάντα ταύτα δυστυχώς τα σημερινά κράτη ευρίσκονται εις την ανάγκην να τονώσουν τας πολεμικάς δυνάμεις των. Η Ελλάς, μη δυναμένη άλλως να πράξη, εφ' όσον όλοι οι γείτονές της άλλως τε προηγήθησαν εις σοβαράς τοιαύτας ενεργείας, αποφασίζει ήδη να λάβη όλα τα μέτρα εκείνα, τα οποία θα αποφέρουν τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα. Η συγκρότησις του Συμβουλίου της Αεροπορικής Αμύνης με επί κεφαλής τον κ. Αθ. Ευταξίαν παρέχει σπουδαιοτάτην την εγγύησιν της λαμπράς σταδιοδρομίας του. Ο κ. Ευταξίας μετά το γιγάντιον έργον της οικονομικής εκκαθαρίσεως των κρατικών υπηρεσιών αναλαμβάνει την διεξαγωγήν ενός κατ' εξοχήν εθνικού έργου, έχων πολυτίμους συνεργάτας όλους τους αποτελέσαντας το συμβούλιον. Η αρωγή του κράτους είνε το πρώτιστον στοιχείον, το οποίον απαιτείται διά το έργον αυτό. (...) Το πατριωτικό αίσθημα βεβαίως ουδέποτε απέλιπε τους Έλληνας και αι δοκιμασίαι εις την ιστορίαν δεν συντελούν εις άλλο παρά να εξάπτουν αυτό και να χαλυβδώνουν το φρόνημα. Διά τούτο είμεθα απολύτως βέβαιοι ότι το έργον του συμβουλίου της αεροπορικής αμύνης θα σημειώση περιφανή επιτυχίαν, η οποίαν θα αποδώση το μέγιστον αγαθόν της εξασφαλίσεως της αμύνης της χώρας. (...) Πρέπει να σημειωθεί-και έχει βεβαίως τον λόγον του-και να τονισθή ιδιαιτέρως η απόλυτος πεποίθησις επί την σκόπιμον και πρέπουσαν διαχείρισιν του έργου αυτού από μέρους του Συμβουλίου. Εννοούμεν διαχείρισιν από πάσης απόψεως και είνε ανάγκη να λεχθή τούτο, διότι δυστυχώς κατά τα τελευταία έτη αντίθετα συμβαντά εμάραναν τον πατριωτικόν ζήλον και ενεστάλαξαν τον ίόν της απογοητεύσεως. Αλλά και εις τούτο το έργον του Συμβουλίου θα έχη θαυματουργόν

επίδρασιν· θα εξαλείψη τας απογοητεύσεις του περελθόντος και θα αναζωηρώση το εθνικόν αίσθημα»¹⁸¹.

Μετά τη σύστασή του ο οργανισμός επεκτάθηκε, καθώς πέρασαν στην κατοχή του όλα τα δημόσια κτήματα, παρέχοντας έτσι προστασία στη δημόσια ακίνητη περιουσία, της οποίας πολλές εκτάσεις της είχαν καταπατηθεί. Εξαιρετικά μεγάλη ήταν και η αύξηση των εσόδων από το πρώτο ήδη έτος σύστασης του οργανισμού (1925-1926), καθώς τα έσοδά του ανήλθαν στο πόσο των 310.000.000 δρχ. Έτσι, από το 1926 και εξής, ο οργανισμός διέθετε κάθε χρόνο το ποσό των 100 εκατομμυρίων δρχ. στα δύο πολεμικά υπουργεία, σε ποσοστό 70% για τη Στρατιωτική Αεροπορία και 30% για τη Ναυτική Αεροπορία¹⁸².

Την 1^η Ιανουαρίου 1926 ο Αθανάσιος Ευταξίας απέστειλε την παρακάτω επιστολή στον Ελευθέριο Βενιζέλου σχετικά με την Αεροπορική Άμυνα, κάνοντας αναφορά στους κινδύνους από τους οποίους απειλούνταν η Ελλάδα και ζητώντας τη συνδρομή προς τον οργανισμό:

«ΑΕΡΟΠΟΡΙΚΗ ΑΜΥΝΑ

ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΠΡΟΕΔΡΟΥ

Αθήναι τη 1 Ιανουαρίου 1926

Κύριε Πρόεδρε, ευχόμενος υμίν υγιές και αίσιον εν πάσι το νέον έτος 1926, δράττομαι της ευκαιρίας ταύτης, ίνα εφελκύσω την προσοχήν σας εις μέγαν κίνδυνον, επαπειλούμενον την σήμερον εις την Ελλάδα, και επικαλεσθώ την υμετέραν συνδρομήν εις αποσόβησίν του.

Μετά την Μ. Ασίαν και την Α. Θράκην διατρέχομεν τώρα τον κίνδυνον ν' απολέσωμεν και παν ό,τι εναπέμεινεν εις ημάς εκ του μεγαλουργήματος των έτων 1912-1913, ούτινος υμείς υπήρξατε πρωταγωνιστής, -εφ' όσον οι μεν γείτονές μας, οι εποφθαλμιώντες τας νέας ημών χώρας, καταβάλλουν υπερανθρώπους προσπαθείας εις ενίσχυσιν των αεροπορικών των στόλων, ημείς δε υπό την έποψιν ταύτην επεδείξαμεν μέχρις εσχάτων ασύγγνωστον ακηδείαν.

Τι δε σημαίνει τούτο;

Ως υμείς γινώσκετε κάλλιον παντός άλλου, ο κεκτημένος την σήμερον την εναέριον υπεροπλίαν δύναται, άμα τη διακοπή των σχέσεων, να παραλύση τον αντίπαλον και να τον εξαναγκάση εις αποδοχήν των όρων της ειρήνης, τους οποίους αυτός θα υπηγόρευεν. Τοιούτό τι θα συνέβαινε και με ημάς, εάν τις των περι ον ο

¹⁸¹ Εφημ. *Απογευμαινή*, αρ. φ. 621, 1.10.1925, σ. 1.

¹⁸² ΓΕΑ/ΔΙΑ, ό. π., τ. 2, σ. 250-251.

λόγος γειτόνων περιήρχετο εις ρήξιν προς ημάς, αδυνατούντας ν' αντιτάξωμεν προς αυτόν εναέριον άμυναν αξίαν λόγου.

Τούτο κατανοήσαντες προ τινος ημείς, απεφασίσαμεν να συστήσωμεν τον αυτόνομον οργανισμόν της Αεροπορικής Αμύνης προς εξεύρεσιν των αναγκαίων πόρων, δι' ων θα ηδυνάμεθα ν' αποκτήσωμεν και συντηρήσωμεν αξιόμαχον εναέριον στόλον. Του οργανισμού αυτού, όστις με περιέλαβε με την εξαιρετική τιμήν εκλέξας με πρόεδρόν του, μετέσχον πολλοί, αδιακρίτως πολιτικών φρονημάτων, τιθέμενοι υπεράνω παντός κομματικού συμφέροντος των σωτηρίαν της πατρίδος.

Πρόκειται περί δαπάνης πολλών εκατοντάδων εκατομμυρίων, άτινα δε είνε εύκολον να εισπράξωμεν αναγκαστικώς παρά του Ελληνικού λαού, επαυξάνοντες τα φορολογικά του βάρη, υπό τα οποία, ανερχόμενα ήδη εις 7 1/2 δισεκατομμύρια, κύπτει αυτός, αδυνατών ν' ανεχθή νέα τοιαύτα. Διά τούτο εσκεφθημεν αφ' ενός μεν να χρησιμοποιήσωμεν υπέρ της Αεροπορικής Αμύνης τα δημόσια κτήματα διά λυσιτελεστέρας εκμισθώσεις και εν ανάγκη δι' εκποιήσεως αυτών, εφ' όσον δεν έχουν διατεθή ήδη εις αποκατάστασιν των γηγενών ακτημόνων καλλιεργητών, η των προσφύγων, αφ' ετέρου δε εις εράνους, τους οποίους θα κατέβαλλον εκουσίως πάντες οι δυνάμενοι να εισφέρωσιν αυτούς.

Και ελπίζομεν μεν να εισπράξωμεν ικανά ποσά εκ των δημοσίων κτημάτων, αλλ' επειδή αυτά και μόνα δεν εξαρκούν, εδέησε να προσφύγωμεν και την εγνωσμένην φιλοπατρίαν των Ελλήνων, επικαλούμενοι τον έρανόν των υπέρ της Αεροπορικής Αμύνης,- εν τη πεποιθήσει ότι αυτοί δεν θα φανώσι κατώτεροι των Τούρκων, οίτινες υπέρ της ενισχύσεως του αεροπορικού των στόλου, ως βεβαιούται, συνεισέφερον ήδη εκατομμύρια τουρκικών λιρών.

Κύριε Πρόεδρε, η Αεροπορική Άμυνα έχει ήδη εξ εκποιήσεως και εκμισθώσεως δημοσίων κτημάτων και εξ εράνων, μήπω διενεργηθέντων συστηματικώς, ως 70 εκατομμ. Δρχ. και 20 αεροπλάνα. Έχουσα όμως την πεποίθησιν ότι, εάν εγένετο γνωστή εις το πανελλήνιον η ημετέρα συμμετοχή εις αυτούς θα παρώρμα εις απομίμησιν του παραδείγματος σας πλείστους όσους, τηρούντας νυν εφεκτικήν στάσιν, ως δύνασθε να πληροφορηθήτε τούτο και παρά του αυτόθι παρεπιδημούντος Διοικητού της Εθνικής Τραπέζης κ. Αλ. Διομήδους, ανέθεσεν εις εμέ η Αεροπορική Άμυνα, ίνα απευθύνω προς υμάς την παρούσαν έκκλησιν.

Καθ' ον χρόνον εγνώσθη ενταύθα εκ συνεντεύξεώς σας, δημοσιευθείσης εις την αυτόθι εκδιδομένην γαλλόφωνον Ελληνικήν Εφημερίδα, ότι η ερίτιμος κυρία σας απεφάσισε να διαθέση εν Ελλάδι εκατομμύρια υπέρ αγαθοεργών καταστημάτων,

πάντες αναμένουσιν, ίνα μέρος του ποσού τούτου διατεθή υπέρ της Αεροπορικής Αμύνης, διά της οποίας και το έργον αυτής θα εξησφαλιζετο και το μεγαλούργημα των ετών 1912-13 θα εσώζετο εκ του επικραμένου εις ημάς κινδύνου, εφ' όσον δεν έχομεν ν' αντιτάξωμεν αξιόμαχον εναέριον στόλον κατά πάσης εχθρικής επιθέσεως. Διό πάντες απεκδέχονται την υμετέραν δήλωσιν ότι θα προσφέρετε εις την πατρίδαν τουλάχιστον εν αεροπλάνον, φέρον το τετιμημένον όνομά σας.-

Διατελώ μετά πάσης τιμής

Ολοπροθύμος

Ο Πρόεδρος της Αεροπορικής Αμύνης

Αθ. Ευταξίας»¹⁸³.

Πρέπει στη συνάφεια αυτή να σημειωθεί ότι ο Αθανάσιος Ευταξίας κατά τη θητεία του ως πρόεδρος της Αεροπορικής Άμυνας δεν πληρωνόταν για τις υπηρεσίες που προσέφερε και δεν διέθετε υπηρεσιακό αυτοκίνητο, δωρεάν κατοικία, φωτισμό και θέρμανση, όπως συνηθιζόταν να διαθέτουν οι πρόεδροι των άλλων οργανισμών. Το 1926, μετά την ανατροπή της Κυβέρνησης Ευταξία από τον Γεώργιο Κονδύλη, ο Αθανάσιος Ευταξίας αντικαταστάθηκε στην προεδρία της Αεροπορικής Άμυνας από τον Ζ. Παπαθανασίου, παραδίδοντάς του ένα ταμείο με πολλά εισοδήματα και μεγάλη περιουσία¹⁸⁴.

¹⁸³Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Βενιζέλος, «Επιστολή του Αθανασίου Ευταξία προς τον Ελευθέριο Βενιζέλο σχετικά με τη σύσταση του αυτόνομου οργανισμού της Αεροπορικής Άμυνας». Διαθέσιμη στο: <http://www.venizelosarchives.gr/rec.asp?id=91161>, Πρόσβαση στις 14.2.2020.

¹⁸⁴ Δ. Ι. Βασιλείου – Ε. Ε. Πανουργιά, *ό. π.*, σ. 277.

Δ' Κεφάλαιο

Το συγγραφικό έργο του Αθανασίου Ευταξία

Ο Αθανάσιος Ευταξίας πριν ξεκινήσει τη σταδιοδρομία του ως πολιτικός, καταπιάστηκε με τη δημοσιογραφία, την αρθογραφία, τη δημοσίευση άρθρων στον Τύπο της εποχής, όπως ήταν οι ξένες εφημερίδες *Κλειώ* της Τεργέστης και η γερμανική εφημερίδα *Εφημερίς της Κολωνίας (Kölnische Zeitung)* και οι αθηναϊκές εφημερίδες *Αιών*, *Ακρόπολις* και *Εφημερίς* καθώς και με τη συγγραφή και δημοσίευση διαφόρων μελετών και βιβλίων.

Μερικά από τα άρθρα του, τα οποία δημοσιεύθηκαν στον Τύπο της εποχής εκείνης, είναι τα εξής:

«Το Σύνταγμα και η Βασιλεία εν Ελλάδι» στην εφημερίδα *Αιών*¹⁸⁵.

«Το ενεστώς και το μέλλον της Θεσσαλίας, υπό οικονομικήν θεωρούμενης έποψιν» στην εφημερίδα *Αιών*, ένα άρθρο που εκτείνεται σε εννέα φύλλα της εφημερίδας και αναφέρεται στην κατασκευή του σιδηροδρόμου Βόλου-Λαρίσης¹⁸⁶.

«Η εν Ελλάδι βιομηχανία» στην εφημερίδα *Αθήναι*¹⁸⁷.

Στο πλούσιο και αξιόλογο συγγραφικό του έργο συγκαταλέγονται, μεταξύ άλλων, τα ακόλουθα επιστημονικά πονήματα¹⁸⁸:

Ευταξίας Αθ. Π., *Το έργον του Ελληνισμού εν Μακεδονία*, Αθήνα 1880: Το πόνημά του αυτό γράφθηκε το 1880, έτος κατά το οποίο ο Αθανάσιος Ευταξίας βρισκόταν στη Μακεδονία. Σε αυτό το έργο δίνει πληροφορίες για τους λόγους που τον ώθησαν να μεταβεί στην Ιλλυρική Χερσόνησο, να εγκατασταθεί στη Μακεδονία και να γίνει αγροκτηματίας. Υπογραμμίζει από την αρχή την αιτία που τον παρακίνησε να γράψει αυτή την πραγματεία, η οποία αιτία σχετίζεται με την κρίσιμη κατάσταση που επικρατούσε στη Μακεδονία και το πόσο σημαντική ήταν αυτή για

¹⁸⁵ Αθ. Ευταξίας, «Το Σύνταγμα και η Βασιλεία εν Ελλάδι», στην: *Κλειώ*, αρ. φ. 605, 20/1.2.1873 και αρ. φ. 606, 27/8.2.1873.

¹⁸⁶ Αθ. Π. Ευταξίας, «Το ενεστώς και το μέλλον της Θεσσαλίας, υπό οικονομικήν θεωρούμενης έποψιν», στην: *Αιών*, αρ. φ. 4463, 2.5.1884, σ.1-2, αρ. φ. 4464, 3.5.1884, σ. 1, αρ. φ. 4465, 4.5.1884, σ.1-2, αρ. φ. 4466, 5.5.1884, σ. 1, αρ. φ. 4468, 8.5.1884, σ. 1-2, αρ. φ. 4470, 10.5.1884, σ. 1, αρ. φ. 4473, 14.5.1884, σ. 1, αρ. φ. 4476, 17.5.1884, σ. 1-2 και αρ. φ. 4477, 18.5.1884, σ. 1-2.

¹⁸⁷ Αθ. Ευταξίας, «Η εν Ελλάδι βιομηχανία», στην: *Αθήναι*, αρ. φ. 217, 27.5.1907.

¹⁸⁸ Δ. Ι. Βασιλείου – Ε. Ε. Πανουργιά, *Αθανάσιος Ευταξίας: Ο πολιτικός από το Δαδί Δρυμίας*, χ. τ. 2018, σ. 63, Κ. Βοβολίνης – Σπ. Βοβολίνης (Επιμ.), Λήμμα: «Ευταξίας Αθανάσιος», στο: *ΜΕΒΑ*, τ. 3 (1962), σ. 122, 124 επ., 128 επ., 130 επ., 133, 134 επ., 138 επ., 140 επ., 146 επ., 151, 160 επ., 163, 164 επ., 175 επ., Π. Δρανδάκης, Λήμμα: «Ευταξίας Αθανάσιος», στη: *ΜΕΕ*, τ. 11, σ. 820 και βλ. Λήμμα: «Ευταξίας Αθανάσιος», στο: *ΠΒΑ*, τ. 3 (1999), σ. 392. Ακόμη βλ. Ιστοσελίδα Γυμνασίου Αμφίκλειας, «Μαθητική Βιβλιοθήκη και Βιβλιοθήκη Ευταξία: Λίστα ψηφιοποιημένου υλικού από την βιβλιοθήκη του Αθανασίου Ευταξία», Διαθέσιμο στο: <http://gym-amfikl.fth.sch.gr/autosch/joomla15/images/files/bibliothiki/library.pdf>, Πρόσβαση στις 3.5.2020.

την επιβίωση του Ελληνισμού. Ειδικότερα στον Πρόλογό του αναφέρει ότι: «Η Μακεδονία, εν η έγκειται το μέλλον του ελληνισμού, ευρήσκειται νυν εν κρισιμωτάτη θέσει, ης αν αμελήσωσι, τετέλεσται το παν δι' ημάς, ουδέν δε ελληνικόν μεγαλείον έχομεν να προσδοκώμεν πλέον. Ιδού το αίτιον το κινήσαν ημάς να γράψωσιν την παρούσαν πραγματεία. Εν ταύτη εκθέτομεν την νυν κατάστασιν της Μακεδονίας υπό γεωγραφικήν, εθνολογικήν και πολιτικήν έποψιν, υποδεικνύομεν τα διάφορα μέσα, δι' ων ό,τι τάχιστα και κάλλιστα ο ελλητισμός, καθ' ην ημείς έχομεν γνώμην, θα επλήρου το έργον αυτού εν Μακεδονία, και εν τέλει το διά της αγοράς κτημάτων, όπερ καθ' ημάς είναι το σπουδαιότατον, και εν ω θα παρωρμώμεν και άλλους να γένωνται μιμηταί του ημετέρου παραδείγματος». Το παρόν πόνημα τυπώθηκε ως χειρόγραφο για λόγους απορρήτου και στο εξώφυλλό του φέρει γραμμένο το «Τυπούται ως χειρόγραφον», το οποίο επεξηγεί στον Πρόλογό του σημειώνοντας ότι: «Η παρούσα πραγματεία τυπούται ως χειρόγραφον, διότι διά λόγους ευνοήτους εκρίθη επιβλαβής η δημοσίσευσις αυτής. Οι ευάριθμοι ομογενείς, οι μέλλοντες να λάβωσιν αυτήν ανά χείρας, βεβαίως δεν θα ανακοινώσωσιν αυτήν και εις άλλους μη δυναμένους να τηρήσωσι το πράγμα εν απορρήτῳ. Εις τούτο ποιούμεθα έκκλησιν επί την φρόνησιν και την φιλοπατρίαν αυτών. Εν Θεσσαλονίκη, τη 1 Μαρτίου 1880. ΑΘ. ΠΑΠΠΑΛΟΥΚΑ ΕΥΤΑΞΙΑΣ»¹⁸⁹.

Ευταξίας Αθ. Π., *Αγόρευσις εν τη Βουλή κατά τας συνεδρίας της 29 και 30 Μαρτίου 1886, συζητουμένου του Πολιτικού Ζητήματος*, Αθήνα 1886: Αυτό το έργο περιέχει μία αγόρευση του Αθανασίου Ευταξία κατά την οποία διατυπώνει την άποψη ότι ο ελληνικός στρατός δεν είναι οργανωμένος για να πολεμήσει και ότι δεν πρέπει να υποτιμάται η αξία του τουρκικού στρατού, μία άποψη που προκάλεσε τη μονομαχία του ιδίου με τους βουλευτές.

Ευταξίας Αθ. Π., *Αγόρευσις κατά την ι' βουλευτικήν περίοδον, 1885-1886, κατά τα εστενογραφημένα πρακτικά*, Αθήνα 1886: Εδώ συμπεριλαμβάνονται οι πρώτες του αγορεύσεις.

Ευταξίας Αθ. Π., *Υπουργείον των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως. Ο νέος οργανισμός της Εκκλησιαστικής Ριζαρείου Σχολής και η περί αυτού έκθεσις προς την Α.Μ. τον βασιλέαν*, Αθήνα 1893.

Ευταξίας Αθ. Π., *Αγόρευσις εν τη Βουλή κατά τας συνεδριάσεις της 16ης 18ης και 19ης Ιανουαρίου 1893 επί του προϋπολογισμού του κράτους*, Αθήνα 1893.

¹⁸⁹ Αθ. Π. Ευταξίας, *Το έργον του Ελληνισμού εν Μακεδονία*, Αθήνα 1880, σ. ε'-στ'.

Ευταξίας Αθ. Π., *Discours de M. Ath. P. Eutaxias, depute de Locride, sur le budget de 1893*, Αθήνα 1893.

Ευταξίας Αθ. Π., *Το έργον μου και το έργον του Χ. Τρικούπη εν τη παιδεία και τη εκκλησία*, Αθήνα 1894: Σε αυτό το έργο δημοσιεύεται η αγόρευση του Αθανασίου Ευταξία που έγινε στις 20 Δεκεμβρίου 1893, η οποία αφορά έναν απολογισμό κατά την πρώτη του θητεία ως υπουργού Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως.

Ευταξίας Αθ. Π., *Η Ελλάς εν Χρεοκοπία: Αγόρευσεις εν τη Βουλή επί του Οικονομικού Ζητήματος, Κατά τας Συνεδριάσεις της 22, 24 και 26 Φεβρουαρίου και της 6 και 7 Μαρτίου 1894*, Αθήνα 1894

Ευταξίας Αθ. Π., *Απάντησις εις την υπό του πρωθυπουργού Χαρ. Τρικούπη εισήγησιν του προϋπολογισμού του 1895*, Αθήνα 1894: Η μελέτη αυτή περιλαμβάνει την αγόρευση του Αθανασίου Ευταξία στη Βουλή των Ελλήνων την 17^η Νοεμβρίου 1894 σχετικά με τον έλεγχο του κατατεθέντος από τον Χαρίλαο Τρικούπη προϋπολογισμού του έτους 1895.

Ευταξίας Αθ. Π., *Αγόρευσις εν τη Βουλή επί του προϋπολογισμού του κράτους διά το έτος 1895*, Αθήνα 1895: Σε αυτό το έργο συγκαταλέγονται οι αγορεύσεις του Αθανασίου Ευταξία της 12^{ης} και 14^{ης} Δεκεμβρίου 1894, αναφορικά με τον προϋπολογισμό του έτους 1895.

Ευταξίας Αθ. Π., *Εκπαιδευτικάί αγορεύσεις εν τη Βουλή*, Αθήνα 1895.

Ευταξίας Αθ. Π., *Υπουργείον Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως. Πρόγραμμα μαθημάτων ελληνικών σχολείων και γυμνασίων, της 9^{ης} Σεπτεμβρίου 1897*, Αθήνα 1897: Το πόνημα αυτό περιλαμβάνει το πρόγραμμα των μαθημάτων των ελληνικών σχολείων και των γυμνασίων κατά τη δεύτερη θητεία του Αθανασίου Ευταξία ως υπουργού Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως.

Ευταξίας Αθ. Π., *Η Ελλάς εν μεταχμίω ζωής και θανάτου: Πολιτική μελέτη ανατυπωθείσα εκ του Νεολόγου Κωνσταντινουπόλεως*, Αθήνα 1897: Σε αυτή την πολιτική μελέτη ο Αθανάσιος Ευταξίας επισημαίνει την πολιτική και οικονομική κατάσταση της Ελλάδας και κάνει λόγο «περί αναθεωρήσεως του Συντάγματος και των αναθεωρητέων τούτου διατάξεων»¹⁹⁰. Στον επίλογό της γίνεται αναφορά στο καθήκον του ελληνικού λαού και σημειώνει: «Αλλά δεν πρέπει και ο Ελληνικός Λαός να μείνη απαθής προ της παρούσης πολιτικής και εθνικής του καταπτώσεως. Θα ήτο ανάξιος του παρελθόντος του, ανάξιος του ονόματος, όπερ φέρει, ανάξιος των

¹⁹⁰ Εφημ. *Η Ελληνική*, αρ. φ. 2140, 6.2.1931, σ. 2.

συνταγματικών ελευθεριών, ας οι πατέρες του μετά τοσούτος αιματηρούς αγώνας ανέκτησα υπέρ αυτού, εάν έμενε και νυν μ' εσταυρομένας τας χείρας, ως Ανατολίτης μοιρολάτρης, προ της τοιαύτης καταστάσεώς του απεκδεχόμενος αυτόματον την βελτίωσιν αυτής. Η βελτίωσις θα επέλθη μόνον, αν την θελήση αυτός και κινηθή προς τούτο, αν αποδείξη ότι έχει συνείδησιν των κυριαρχικών του δικαιωμάτων και εννοεί να ενασκήση αυτά, ως δει, τουλάχιστον εν τη κρισιμωτάτη ταύτη στιγμή του δημοσίου και εθνικού του βίου»¹⁹¹.

Ευταξίας Αθ. Π., *Αγόρευσις περί του σταφιδικού ζητήματος εν τη συνεδρία της 10 Οκτωβρίου 1898, της Β' Συνόδου του σταφιδικού ζητήματος*, Αθήνα 1898.

Ευταξίας Αθ. Π., *Μεταρρυθμίσεις και Ανόρθωσις: Ανάλυσις πολιτικού προγράμματος*, Αθήνα 1899: Πρόκειται για μία πολιτική πραγματεία σχετικά με τις νομοθετικές μεταρρυθμίσεις, η οποία θεωρήθηκε ως επίσημο πολιτικό πρόγραμμα του συσταθέντος τότε κόμματος του Γεωργίου Θεοτόκη. Ειδικότερα, στη μελέτη αυτή συνοψίζονται όλες οι απόψεις τις οποίες υποστήριζε ο Αθανάσιος Ευταξίας για 15 περίπου χρόνια και παρουσιάζεται με κάθε λεπτομέρεια ο τρόπος με τον οποίον θα επιτυγχανόταν η μεταρρύθμιση και η ανόρθωση κάθε κλάδου του δημοσίου βίου¹⁹². Ακόμη, μέσα από την πραγματεία αυτή γίνεται φανερό το εύρος των γνώσεών του¹⁹³. Ο Αθανάσιος Ευταξίας υπογραμμίζει ότι: «Των μεταρρυθμίσεων τούτων, ως θα αποδειχθή εν τοις εξής, έχουσιν συνείδησιν, είτε τις και άλλος, οι πολιτικοί άνδρες, οι ανασυνταχθέντες νυν εις ιδίαν μερίδα υπό την ηγεσίαν του εν Κερκύρας πολιτευτού. Εις την πραγμάτωσιν δε των περί ων ο λόγος μεταρρυθμίσεων έχουσιν αυτοί απόφασιν αμετάτρεπτον ναφοσιωθώσι μετά ζήλου και ενθουσιασμού, μετά του ψυχικού εκείνου σθένους, οίτινος ενεφορούντο και υπό την ηγεσίαν του αιμνήστου Τρικούπη και όπερ έτι και νυν εμπνέει εις αυτούς η πεποίθησις επί τη ζωτικότητα και το μέλλον του ελληνικού Λαού, η πεποίθησις ότι η Ελλάς θέλει να ζήση και θα ζήση»¹⁹⁴.

Ευταξίας Αθ. Π., *Τα Νομοσχέδια του Υπουργείου της Παιδείας*, Αθήνα 1900.

Ευταξίας Αθ. Π., *Το Υπουργείον της Παιδείας-Πως λειτουργεί σήμερα*, Αθήνα 1900.

¹⁹¹ Αθ. Π. Ευταξίας, *Η Ελλάς εν μεταίχμιω ζωής και θανάτου: Πολιτική μελέτη ανατυπωθείσα εκ του Νεολόγου Κωνσταντινουπόλεως*, Αθήνα 1897, σ. 170.

¹⁹² Εφημ. *Η Ελληνική*, αρ. φ. 2140, 6.2.1931, σ. 2.

¹⁹³ Εφημ. *Νεολόγος Πατρών*, αρ. φ. 37, 7.2.1931, σ. 1.

¹⁹⁴ Αθ. Π. Ευταξίας, *Μεταρρυθμίσεις και Ανόρθωσις: Ανάλυσις πολιτικού προγράμματος*, Αθήνα 1899, σ. ζ'.

Ευταξίας Αθ. Π., *Γεωργικήν Εκπαίδευσιν: Αγροτική και γεωργική πολιτική*, Αθήνα 1901: Εδώ περιλαμβάνονται οι αγορεύσεις της 26^{ης} και της 27^{ης} Απριλίου 1901 από το Γεωργικό Συνέδριο, που έλαβε χώρα στην Αθήνα.

Ευταξίας Αθ. Π., *Το εκκλησιαστικόν ζήτημα της Κύπρου*, Αθήνα 1901.

Ευταξίας Αθ. Π., *Περί εκκλησιαστική μουσικής*, Αθήνα 1902.

Ευταξίας Αθ. Π., *Η εθνική ημών μουσική*, Αθήνα 1907: Η πραγματεία αυτή περιλαμβάνει τη διάλεξη του Αθανασίου Ευταξία που πραγματοποίησε την 6^η Μαΐου 1907 στην μεγάλη αίθουσα του Φιλολογικού Συλλόγου «Παρνασσός». Πιο συγκεκριμένα, γίνεται μνεία στην «εθνική ημών μουσική», στο σκοπό και στο πρόγραμμα του Εθνικού Μουσικού Συλλόγου. Για τη μουσική ο Αθανάσιος Ευταξίας υπογραμμίζει ότι: «Ως η γλώσσα, και η μουσική τυγχάνει σύμφυτος τω ανθρώπω. Ούτος, καθόσον κέκτηται συνείδησιν εαυτού και συναισθάνεται, εκδήλοι διά λέξεων και τόνων, ανάρθρων ή ενάρθρων, φυσικών ή τεχνικών τας παραστάσεις, τα νοήματα και συναισθήματα του. Ουδείς άνθρωπος, ουδείς λαός υπάρχει άνευ γλώσσης και μουσικής της αναπτύξεως και προόδου εν αυταίς, ήτις είνε εκ των πρώτων και κυρίων τεκμηρίων της καθόλου επιδόσεως εις την εξημέρωσιν και τον πολιτισμόν»¹⁹⁵.

Ευταξίας Αθ. Π., *Η θρησκεία των πάλαι Αιγυπτίων*, Αθήνα 1907.

Ευταξίας Αθ. Π., *Η Διαβάθμισις της Γενικής Παιδείας και Η Μέση Εκπαίδευσιν εν Ελλάδι*, Αθήνα 1907.

Ευταξίας Αθ. Π., *Το αμπελουργικόν και οινολογικόν ζήτημα εν Ελλάδι*, Αθήνα 1908.

Ευταξίας Αθ. Π., *Αγόρευσις Αθ. Ευταξίου Υπουργού επί των Οικονομικών Εισάγοντος εις την Βουλήν τον Προϋπολογισμόν του 1910: Κατά την συνεδρίασιν της 3 Δεκεμβρίου 1909*, Αθήνα 1909.

Ευταξίας Αθ. Π., *Η Αναθεώρησις του Συντάγματος*, Αθήνα 1911: Το πόνημα αυτό περιλαμβάνει την αγόρευση της 9^{ης} Οκτωβρίου 1910 του Αθανασίου Ευταξία στη Βουλή των Ελλήνων.

Ευταξίας Αθ. Π., *Τα οικονομικά μας και το εθνικόν ζήτημα*, Αθήνα 1913: Η πραγματεία αυτή περιέχει την αγόρευση της 4^{ης} Μαρτίου 1913 του Αθανασίου Ευταξία στη Βουλή των Ελλήνων.

Ευταξίας Αθ. Π., *Το οικονομικόν πρόβλημα και το εθνικόν μας μέλλον*, Αθήνα 1915: Περιέχονται οι αγορεύσεις της 17^{ης} και της 21^{ης} Δεκεμβρίου 1914 του

¹⁹⁵ Αθ. Π. Ευταξίας, *Η εθνική ημών μουσική*, Αθήνα 1907, σ. 3.

Αθανασίου Ευταξία στη Βουλή των Ελλήνων σχετικά με τον προϋπολογισμό του έτους 1914.

Ευταξίας Αθ. Π., *Το Γενικόν Εκκλησιαστικόν Ταμείον και τα μοναστηριακά κτήματα*, Αθήνα 1920: Περιλαμβάνει την αγόρευση της 23^{ης} Ιανουαρίου του 1920 στη Βουλή των Ελλήνων κατά την οποία ο Αθανάσιος Ευταξία αναφέρεται στο ζήτημα της λειτουργίας του εκκλησιαστικού ταμείου και στα μοναστηριακά κτήματα.

Ευταξίας Αθ. Π., *Ενώπιον του Οικονομικού Αδιεξόδου*, Αθήνα 1922: Περιέχεται η αγόρευση του Αθανασίου Ευταξία επί του προϋπολογισμού του 1921-1922 κατά την πστ' συνεδρίασιν της Γ' εν Αθήναις Συντακτικής των Ελλήνων Συνελεύσεως, στην οποία γίνεται λόγος για την οικονομική πολιτική της Κυβέρνησης Δημητρίου Γούναρη.

Ευταξίας Αθ. Π., *Προσοχή εις το Άγιον Όρος*, Αθήνα 1926.

Ε΄ Κεφάλαιο

Το τέλος του Αθανασίου Ευταξία και η απήχησή του

Ο Αθανάσιος Ευταξίας άφησε την τελευταία του πνοή σε ηλικία 82 ετών ενώ ήταν γερουσιαστής, προσβεβλημένος από γρίπη, την Πέμπτη 5 Φεβρουαρίου 1931 στις 9 π. μ. στην οικία του επί της οδού Πατησίων 97¹⁹⁶. Η εξόδιος ακολουθία τελέσθηκε «μετά πάσης σεμνοπρεπειάς»¹⁹⁷ την Παρασκευή 6 Φεβρουαρίου 1931 στις 3 μ. μ. στον Ιερό Ναό Αγίου Γεωργίου (Καρύτση)¹⁹⁸ και η σορός του ετάφη στο Α΄ Νεκροταφείο Αθηνών¹⁹⁹.

Ο Αθανάσιος Ευταξίας είχε προσβληθεί από γρίπη μία εβδομάδα πριν από την αποδημία του και μία μέρα πριν από αυτήν επιδεινώθηκε η κατάσταση της υγείας του²⁰⁰, όπως μας πληροφορεί η εφημερίδα *Ακρόπολις*, η οποία έγραψε: «Προ εβδομάδος προσεβλήθη εκ γρίπης, προχθές δε συνεκλήθη εις την οικίαν του ιατρικόν συμβούλιον λόγω της επί τα χείρω τροπής της καταστάσεώς του, και όλοι οι μετασχόντες ιατροί συνεφώνησαν ότι ουδεμία ελπίς διασώσεώς του υπήρχε. Πράγματι χθες την πρωΐα επιδεινώθη ακόμη περισσότερον η κατάστασις του και την 9ην π. μ. ο γηραιός πολιτικός εξέπνευσεν»²⁰¹.

Η κατάσταση της υγείας του επιδεινώθηκε, όπως προαναφέρθηκε, το βράδυ της 4^{ης} Φεβρουαρίου 1931 και οι θεράποντες ιατροί του, Πράτσικας και Γκρινιάτσος, οι οποίοι είχαν προαναγγείλει ότι επρόκειτο να συμβεί το μοιραίο γεγονός, βρίσκονταν στο πλάι του. Αμέσως τότε συνεκάλεσαν ιατρικό συμβούλιο, στο οποίο μεταξύ αυτών παρευρέθηκαν ο καθηγητής Αραβαντινός και ο ιατρός Δημ. Πετρόχειλος, οι οποίοι εξέφρασαν την ίδια γνώμη με τους θεράποντες ιατρούς. Δεδομένης της κατάστασης του ασθενούς ο γιατρός του Δημ. Πετρόχειλος μαζί με τον θεράποντα ιατρό Γκρινιάτσο παρέμειναν στο πλάι του μέχρι το πρωί της 5^{ης} Φεβρουαρίου, αγωνιζόμενοι με κάθε επιστημονικό μέσο, προκειμένου να τον σώσουν²⁰². Παρόλες τις προσπάθειες των ιατρών του, ο Αθανάσιος Ευταξίας

¹⁹⁶ Εφημ. *Ακρόπολις*, αρ. φ. 728, 6.2.1931, σ. 5.

¹⁹⁷ Εφημ. *Μακεδονία*, αρ. φ. 6673, 7.2.1931, σ. 4.

¹⁹⁸ Εφημ. *Ακρόπολις*, αρ. φ. 728, 6.2.1931, σ. 7 και αρ. φ. 729, 7.2.1931, σ. 7.

¹⁹⁹ Κ. Βοβολίνης – Σπ. Βοβολίνης (Επιμ.), Λήμμα: «Ευταξίας Αθανάσιος», στο: *ΜΕΒΑ*, τ. 3 (1962), σ. 182.

²⁰⁰ Εφημ. *Η Βραδυνή*, αρ. φ. 3339, 5.2.1931, σ. 6.

²⁰¹ Εφημ. *Ακρόπολις*, αρ. φ. 728, 6.2.1931, σ. 5.

²⁰² Εφημ. *Ημερίσιος Τύπος*, αρ. φ. 791, 6.2.1931, σ. 2.

υπέκυψε, διότι ο πυρετός του ήταν υψηλός, καθώς κυμαινόταν μεταξύ 39 και 40 βαθμών και ο οργανισμός του είχε ήδη εξασθενήσει²⁰³.

Η είδηση του θανάτου του προκάλεσε βαθιά θλίψη σε όλη την χώρα. Για την προαναγγελία της κηδεία του δημοσιεύθηκε στον Τύπο το κάτωθι:

«ΚΗΔΕΙΑΙ

Τον λατρευτόν μας σύζυγον, πατέρα, αδελφόν και πάππον

ΑΘΑΝΑΣΙΟΝ Α. ΕΥΤΑΞΙΑΝ

τέως Πρωθυπουργόν

Γερουσιαστήν

θανόντα χθες την πρωΐα κηδευόμεν σήμερον Παρασκευήν και ώραν 3 μ. μ. εκ της οικίας του οδός Πατησίων 97 εις τον ναόν του Αγίου Γεωργίου Καρύτση.

Παρακαλούμεν τους συγγενείς και φίλους, όπως ευαρεστούμενοι συνοδεύσουν την εκφοράν αυτού.

Η τεθλιμμένη σύζυγος: Αγλαΐα.

Τα τέκνα: Μίνα Δ. Κορκοδείλου, Τάλια Σ. Γεράκη,

Δημήτριος Κορκόδειλος, Σπύρος Γεράκης.

Οι αδελφοί: Χαράλαμπος Ευταξίας, Χαρίκλεια Χαρ. Ευταξία,

Ζηνοβία Ιωάν. Ευταξία, Μαρία Κ. Πράτσικα.

Οι εγγονοί. Οι ανεψιοί.

(Η παρούσα θεωρηθήτω και ως ιδιαίτερα πρόσκλησις)²⁰⁴.

Όταν έγινε γνωστή η θλιβερή είδηση του θανάτου, η Κυβέρνηση θέλησε να εκφράσει τα συλλυπητήριά της στην οικογένεια του εκλιπόντος. Έτσι, ο Πρωθυπουργός, μόλις πληροφορήθηκε για τον θάνατο του Αθανασίου Ευταξία, παρακάλεσε τον Παπαδάτο, υφυπουργό του Πολιτικού Γραφείου, να επισκεφθεί την οικογένεια του εκλιπόντος και να της μεταφέρει τα συλλυπητήρια της Κυβέρνησης. Ακόμη, σκοπός της επίσκεψής του ήταν να ζητήσει από την οικογένειά του τη συγκατάθεσή της να γίνει η κηδεία του δημοσία δαπάνη και να αποδοθούν στο νεκρό στρατιωτικές τιμές²⁰⁵.

Ταυτόχρονα, ο Μητροπολίτης Αθηνών Χρυσόστομος εξέφρασε τα συλλυπητήριά του στην οικογένεια του εκλιπόντος μέσω του βοηθού του Αγ.

²⁰³ Εφημ. *Η Βραδυνή*, αρ. φ. 3339, 5.2.1931, σ. 6.

²⁰⁴ Εφημ. *Η Βραδυνή*, αρ. φ. 3339, 5.2.1931, σ. 6, Εφημ. *Εστία*, αρ. φ. 13072, 5.2.1931, σ. 5, Εφημ. *Ελεύθερος Άνθρωπος*, αρ. φ. 74, 6.2.1931, σ. 2, Εφημ. *Η Πρωΐα*, αρ. φ. 1846, 6.2.1931, σ. 2 και Εφημ. *Πατρίς*, αρ. φ. 1050, 6.2.1931, σ. 2.

²⁰⁵ Εφημ. *Εστία*, αρ. φ. 13072, 5.2.1931, σ. 6, Εφημ. *Ακρόπολις*, αρ. φ. 728, 6.2.1931, σ. 7, Εφημ. *Ελεύθερος Άνθρωπος*, αρ. φ. 74, 6.2.1931, σ. 2 και Εφημ. *Ο Ρουμελιώτης*, αρ. φ. 285, 14.2.1931, σ. 1.

Σταυροπόλεως²⁰⁶. Επίσης, τα συλλυπητήριά τους εξέφρασαν στους συγγενείς του ο αρχηγός του Λαϊκού Κόμματος Τσαλδάρης, ο πρόεδρος της Γερουσίας Παρασκευόπουλος και άλλοι πολιτικοί, οι οποίοι προσήλθαν στην οικία του²⁰⁷. Τέλος, τα συλλυπητήρια της προς την οικογένεια του θανόντος εξέφρασε και η Εταιρεία Ψυχικών Ερευνών, της οποίας ο Αθανάσιος Ευταξίας υπήρξε μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της και ένας από τους ιδρυτές της. Αυτή με ομόφωνο ψήφισμά της αποφάσισε να εκφράσει τα θερμά της συλλυπητήρια στην οικογένειά του και να παραστεί το Διοικητικό Συμβούλιο στην κηδεία του²⁰⁸.

Παράλληλα, τα συλλυπητήρια του εξέφρασε και ο Τύπος της εποχής. Ενδεικτικά παραθέτονται κάποιες σχετικές δημοσιεύσεις εφημερίδων. Η εφημερίδα *Σημαία* δημοσίευσε: «Η Σημαία την οποίαν συνέδεσαν με τον Αθανάσιον Ευταξίαν δεσμοί ειλικρινούς φιλίας και σεβασμού πενθεί διά τον θάνατον του αγνού Έλληνος, του σοφού επιστήμονος, του πολιτικού και του οικονομολόγου. Διότι ο θάνατος του Αθανασίου Ευταξία είνε απώλεια διά την Πατρίδα. Το κενόν το οποίον αφήνει είνε δύσκολον ν' αναπληρωθή»²⁰⁹. Επίσης, η εφημερίδα *Φωκίς* έγραψε: «Την παρ. εβδομάδα εξεμέτρησε το ζην εκλεκτόν τέκνον της Ρούμελης μέγας πολιτικός νους από εκείνους που σπάνια διαφαίνονται στον κόσμον. Έλλην με ακραιφνή πατριωτικά αισθήματα, αφιερώσας ολόκληρον την ζωήν του εις τας επάλξεις της πολιτικής ζωής της χώρας. Η μικρά «Φωκίς» δέεται στον ύψιστον υπέρ αναπαύσεως της ψυχής του και συλλυπείται την Οικογένειάν του εγκαρδίως»²¹⁰.

Η είδηση του θανάτου του προκάλεσε θλίψη και οδύνη στη γενέτειρά του, την Αμφίκλεια (Δαδί) και εκεί οι καμπάνες των εκκλησιών της χτυπούσαν πένθιμα από την εσπέρα της 5^{ης} Φεβρουαρίου 1931. Το Δημοτικό Συμβούλιο της Αμφίκλειας (Δαδιού) συνεδρίασε εκτάκτως, ύστερα από πρόσκληση του Προέδρου του Δ. Οικονόμου, και αποφάσισε να ζητήσει από την οικογένειά του και από την Κυβέρνηση να μεταφερθεί η σορός του Αθανασίου Ευταξία στην γενέτειρά του, να τεθεί σε λαϊκό προσκύνημα και να ενταφιασθεί εκεί. Το αίτημα αυτό, όμως, απέρριψαν οι οικείοι του εκλιπόντος, αφενός διότι είχε καταρτισθεί το πρόγραμμα της κηδείας και οι οικείοι του δεν μπορούσαν να συνοδεύσουν τη σορό του στην Αμφίκλεια (Δαδί) και αφετέρου διότι η σορός του δεν είχε ταριχευθεί. Έτσι,

²⁰⁶ Εφημ. *Ο Ρουμελιώτης*, αρ. φ. 285, 14.2.1931, σ. 1.

²⁰⁷ Εφημ. *Η Ελληνική*, αρ. φ. 2140, 6.2.1931, σ. 1.

²⁰⁸ Εφημ. *Εστία*, αρ. φ. 13073, 6.2.1931, σ. 5.

²⁰⁹ Εφημ. *Σημαία*, αρ. φ. 3372, 6.2.1931, σ. 1.

²¹⁰ Εφημ. *Φωκίς*, αρ. φ. 333, 14.2.1931, σ. 3.

αντιπροσωπεία κατοίκων της Αμφίκλειας (Δαδιού) μετέβη στην Αθήνα για να παρακολουθήσει την εξόδιο ακολουθία, φέρνοντας μαζί της εκτός από τα στεφάνια και χόμα από την πατρική γη του, για να διασκορπισθεί στη σορό του²¹¹. Επιπλέον, το Δημοτικό Συμβούλιο κατά τη συνεδρίασή του αποφάσισε με Ψήφισμα να ονομασθεί εις μνήμη του η κεντρικότερη οδός της Αμφίκλειας (Δαδιού) με το όνομα του²¹².

Η Βουλή των Ελλήνων, θέλοντας να εκφράσει τη θλίψη της προς το πρόσωπο του γερουσιαστή και πρώην πρωθυπουργού, Αθανασίου Ευταξία, διέκοψε τη συνεδρίασή της την 6^η Φεβρουαρίου 1931 εις ένδειξη πένθους²¹³. Έτσι, στη Συνεδρίαση ΛΒ΄ την Παρασκευή 6 Φεβρουαρίου 1931, η οποία ξεκίνησε στις 4:30 μ. μ. επί προεδρίας του Θεμιστοκλή Σοφούλη, έγινε λόγος για τον θάνατο του Αθανασίου Ευταξία και κατά τη διάρκεια της ειπώθηκαν τα κάτωθι:

«Πρόεδρος. Είμαι βέβαιος ότι διερμηνεύω αμέριστον το αίσθημα της Βουλής εκφράζων την βαθειάν και ειλικρινή θλίψιν αυτής επί τω θανάτω του γερουσιαστού Αθανασίου Ευταξία. Μία αληθώς εξέχουσα κοινοβουλευτική φυσιογνωμία, μία ιστορική πολιτική φυσιογνωμία έσβυσε διά του θανάτου του Ευταξία. Η ζωή του όλη ήτο συνυφασμένη στενώτατα με την πολιτικήν ιστορίαν της χώρας, εις την σκέψιν του με την πλουσίαν. Αναλόγος υπήρξε και η πολυσχιδής δράσις αυτού. Επί μακράν σειράν ετών διετέλεσεν εις την πρώτην γραμμίν, προς πάσαν κατεύθυνσιν και πάσαν εξέλιξιν της πολιτικής ζωής ημών, ενστερνιζόμενος όλα τα παρουσιαζόμενα εκάστοτε μεγάλα ζητήματα της χώρας με μίαν αληθώς ακούραστον φιλοπονίαν, με μίαν θεληματικότητα ακατάβλητον και με ορμήν και μαχητικότητα απαραμίλλον. Η μνήμη του θα παραμείνη ζωντανή πάντοτε εις την συνείδησιν του πολιτικού κόσμου.

Α. Μιχαλακάπουλος (Υπουργός των Εξωτερικών). Η Κυβέρνησις συμερίζεται τους λόγους, τους οποίους εξηνέγκατε, κ. Πρόεδρε της Βουλής, και όχι μόνον παρακολούθησε την κηδείαν, αλλ' εξήτησε και την συγκατάθεσιν της οικογενείας όπως η κηδεία αυτού γίνη δημοσία δαπάνη. Διότι υπήρξε αληθώς εις εκ των παλαιμάχων του Κοινοβουλίου, οι δε θόλοι της αιθούσης αυτής πολλάκις αντήχησαν από τους αγώνας τους κραταιούς, τους οποίους συνήψεν.

²¹¹ Εφημ. *Ακρόπολις*, αρ. φ. 728, 6.2.1931, σ. 7, Εφημ. *Ελεύθερος Άνθρωπος*, αρ. φ. 74, 6.2.1931, σ. 2, Εφημ. *Η Ελληνική*, αρ. φ. 2140, 6.2.1931, σ. 1 και Εφημ. *Ο Ρουμελιώτης*, αρ. φ. 285, 14.2.1931, σ. 1.

²¹² Εφημ. *Ο Ρουμελιώτης*, αρ. φ. 285, 14.2.1931, σ. 4.

²¹³ Εφημ. *Ακρόπολις*, αρ. φ. 729, 7.2.1931, σ. 8, Εφημ. *Νέα Αλήθεια*, αρ. φ. (8797) 233, 7.2.1931 και Εφημ. *Πατρίς*, αρ. φ. 1051, 7.2.1931, σ. 8.

Α. Παπαναστασίου. Συμμεριζόμεθα και ημείς την θλίψιν της Βουλής, την οποίαν εξεδήλωσε ο κ. Πρόεδρος διά τον θάνατον του αιμινήστου Αθανασίου Ευταξία. Ο Αθανάσιος Ευταξίας υπήρξε εκ των πλέον ακαμάτων πολιτευτών, έχων ευρυτάτην μόρφωσιν, αφιέρωσεν όλην του την ζωήν εις την εξυπηρέτησιν των κοινών. Θα μείνη αλησμόνητος η όλη δράσις του ιδίως η κατά την ιστορικήν περίοδον του 1910.

Κ. Ζαβιτζιάνος. Η Πολιτική Ένωσις, κ. Πρόεδρε, συμμερίζεται βαθύτατα τους λόγους τόσον του κ. Προέδρου της Βουλής όσον και του προαγορεύσαντος και συμμετέχει εις το πένθος, το οποίον προήλθε εκ της απώλειας του ανδρός, ο οποίος πολυσχιδώς και παντοιοτρόπως και επί μακράν σειράν ετών παρέσχε τας υπηρεσίας του εις την Πατρίδα. Η Προοδευτική Ένωσις προτείνει να λυθή η Συνεδρίασις εις ένδειξιν πένθους.

Π. Τσαλδάρης. Και η πτέρυξ αυτή συμμερίζεται πλήρως το πένθος το ενδεικνυόμενον εκ του θανάτου του διαπρεπούς Αθανασίου Ευταξία. Ο Α. Ευταξίας πολυειδώς και διά της μεγάλης αυτού και πολυσχιδούς μορφώσεώς του εξυπηρέτησε την Πατρίδα και ανεδείχθη αληθώς εις των μεγαλυτέρων πολιτικών του τόπου. Εφ' όσον και άλλαι πτέρυγες ήθελον προς ένδειξιν πένθους να διακοπή η Συνεδρίασις της Βουλής και εγώ θα ήμην επίσης πρόθυμος προς τούτο.

Πρόεδρος. Να διακόψωμεν επί 5 λεπτά εις ένδειξιν ευλαβείας.

Α. Παπαναστασίου. Να λυθή η Συνεδρίασις.

Κ. Ζαβιτζιάνος. Βεβαίως πρέπει να λυθή η Συνεδρίασις.

Πρόεδρος. Σύμφωναι να λυθή η Συνεδρίασις, αλλά να ψηφισθή προηγουμένως ένα σύνολον. (...)

Πρόεδρος. Λύεται η Συνεδρίασις, εις ένδειξιν ευλαβείας προς την μνήμην του Αθανασίου Ευταξία, διά την προσεχή Δευτέραν και ώρα 4.30 μ.μ.

Ο Πρόεδρος

Θ. ΣΟΦΟΥΛΗΣ

Οι Γραμματείς

Ι. Τσονταρίδης

Ι. Κουτσίνας»²¹⁴.

²¹⁴ Βουλή των Ελλήνων, *Επίσημα Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής - Περίοδος Β' - Σύνοδος Γ' - Τόμος 1 (1930-1931)*, Αθήνα 1930, Συνεδρίασις ΑΒ' της 6^{ης} Φεβρουαρίου 1931, σ. 381-382, Εφημ. *Η Ελληνική*, αρ. φ. 2141, 7.2.1931, σ. 6, Εφημ. *Η Πρωΐα*, αρ. φ. 1847, 7.2.1931, σ. 4 και Εφημ. *Ο Ρουμελιώτης*, αρ. φ. 286, 21.2.1931, σ. 1.

Παράλληλα, το Δημοτικό Συμβούλιο Αθηναίων, μόλις αναγγέλθηκε ο θάνατος του Αθανασίου Ευταξία, συνεδρίασε εκτάκτως και εξέδωσε το κάτωθι Ψήφισμα:

«ΨΗΦΙΣΜΑ

Το Δημοτικόν Συμβούλιον Αθηναίων συνελθόν εκτάκτως επί τω αγγέλματι του θανάτου του πολιτευτού Αθανασίου Ευταξία, άκουσαν του κ. Δημάρχου εξάραντος τας προς το Έθνος υπηρεσίας του αιμνήστου πολιτικού ανδρός.

ΨΗΦΙΖΕΙ

Να κατατεθή στέφανος επί της σορού προσφωνούντος του κ. Δημάρχου.

Να παρακολουθήση την εκφοράν η Δημοτική Αρχή.

Να παραχωρηθή τιμής ένεκεν χώρος προς ταφήν.

Να διακοπώσιν αι συνεδριάσεις του Σώματος επί τριήμερον και

Να εκφρασθώσι τα συλλυπητήρια της Δημοτικής Αρχής εις την οικογένειαν του μεταστάντος.

Ο Δήμαρχος

Σπ. Μερκούρης

Ο Πρόεδρος

Γεωργ. Θ. Αγγελόπουλος Αθάνατος»²¹⁵.

Επιπροσθέτως, το Διοικητικό Συμβούλιο της Δωρικής Αδελφότητας προχώρησε στο ακόλουθο Ψήφισμα:

«ΨΗΦΙΣΜΑ ΤΗΣ ΔΩΡΙΚΗΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΟΣ

Το Διοικητικόν Συμβούλιον της Δωρικής Αδελφότητος συνέλθον εκτάκτως επί τω αγγέλματι του θανάτου του συμπατριώτου μας Πολιτευτού Αθανασίου Ευταξία και ακούσαν του προεδρεύοντος Αντιπροέδρου εξάραντος τας προς τον Νομόν Φθ/κίδος και την όλην πατρίδα υπηρεσίας του μεταστάντος

ΨΗΦΙΖΕΙ

1) Να κατατεθή στέφανος εξ ανθέων επί της σορού προσφωνούντος του αντιπροέδρου κ. Δ. Χριστόπουλου δι' ολίγων

2) Να παρακολουθήση την εκφοράν το Διοικητικόν Συμβούλιον

3) Να εκδοθή το παρόν ψήφισμα και να εκφρασθώσι τα συλλυπητήρια εις την οικογένειαν του μεταστάντος και

Να δημοσιευθή το παρόν εις τον Ρουμελιώτη»²¹⁶.

²¹⁵ Εφημ. *Ακρόπολις*, αρ. φ. 728, 6.2.1931, σ. 7, Εφημ. *Η Ελληνική*, αρ. φ. 2140, 6.2.1931, σ. 2, Εφημ. *Η Πρωΐα*, αρ. φ. 1846, 6.2.1931, σ. 2 και Εφημ. *Πατρίς*, αρ. φ. 1050, 6.2.1931, σ. 2.

Επιπλέον, το Ψήφισμα που εξέδωσε το Διοικητικό Συμβούλιο του «Προοδευτικού Συλλόγου Φοιτητών του Δαδίου» ήταν το εξής:

«ΨΗΦΙΣΜΑ

Το Διοικητικόν Συμβούλιον του «Προοδευτικού Συλλόγου Φοιτητών Δαδίου», συνελθόν εκτάκτως επί τω θλιβερώ αγγέλματι του θανάτου του προσφιλοῦς και σεβαστοῦ μας πατριώτου Αθανασίου Ευταξίου, πολλαχῶς εργασθέντος υπέρ της ιδιαιτέρας του πατρίδος Δαδίου.

Ψηφίζει:

α) Να εκφρασθῶσι τα συλλυπητήρια του Συλλόγου εις την οικογένειαν του θανόντος.

β) Να κατατεθῆ στέφανος τιμῆς και ευγνωμοσύνης, προσφωνούντος του προέδρου.

γ) Να παρακολουθήσῃ την κηδείαν εν σώματι το Διοικητικόν Συμβούλιον.

Εν Αθήναις 5 Φεβρουαρίου 1931.

Ο Πρόεδρος

Α. Δ. Καθούλης

Ο Γραμματεὺς Α. Α.

Ε. Ν. Σαγιάς»²¹⁷.

Ακόμη, το Υπουργεῖο Οικονομικῶν συνεδρίασε εκτάκτως και προέβη σε Ψήφισμα:

«ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ

Διοίκησις Δημοσίων Κτημάτων

Ἡ Διοικούσα Επιτροπὴ τῆς Διοικήσεως Δημοσίων Κτημάτων συνελθούσα εις ἑκτακτον συνεδρίσιν ἐπὶ τῷ θανάτῳ του Αθανασίου Ευταξία, ιδρυτοῦ του Οργανισμοῦ, αποφασίζει παμψηφεῖ:

1) Ὅπως αναρτηθῆ μεσίστιος ἡ σημαία του Καταστήματος τῆς Α. Δ. Κτημάτων ἐπὶ τριήμερον.

2) Ὅπως το Συμβούλιον ἐκφράσῃ εν σώματι τα συλλυπητήρια του Οργανισμοῦ εις την οικογένειαν του θανόντος και παρακολουθήσῃ την κηδείαν.

3) Ὅπως κατατεθῆ στέφανος ἐπὶ τῆς σοροῦ.

Α. Οικονόμου»²¹⁸.

²¹⁶ Εφημ. *Ο Ρουμελιώτης*, αρ. φ. 285, 14.2.1931, σ. 4.

²¹⁷ Εφημ. *Ο Ρουμελιώτης*, αρ. φ. 285, 14.2.1931, σ. 4.

²¹⁸ Εφημ. *Η Πρωΐα*, αρ. φ. 1846, 6.2.1931, σ. 2.

Επίσης, η Γερουσία σε συνεδρίασή της την Τρίτη 10 Φεβρουαρίου 1931 έκανε λόγο για τον χαμό του Αθανασίου Ευταξία και όπως πληροφορούμασθε από τον Τύπο της εποχής ειπώθηκαν τα κάτωθι:

«Ο πρόεδρος κ. Παρασκευόπουλος λαμβάνον τον λόγον από της έδρας λέγει τα εξής:

“Μετά βαθείας λύπης αγγέλλω εις την Γερουσίαν τον θάνατον του γερουσιαστού Αθανασίου Ευταξία. Ο μεταστάς υπήρξε μία εξέχουσα πολιτική φυσιογνωμία, έδρασεν επωφελώς επί μακράν σειράν ετών εξυπηρετών να κοινά. (...)

Εν τη Γερουσία ένεκεν της ολιγοετούς συγκροτήσεως δεν έλαβεν πολλάκις τον λόγον, αλλ’ εν των Κοινοβουλιά όπου η φωνή του αντήχει σθεναρώς εις τας κοινοβουλευτικάς συζητήσεις όπου μετά δυνάμεως ηγωνίζετο να επιτύχη το ορθόν, εφαινετο η ψυχική του δύναμις, και εις ημάς η μνήμη του εκλεκτού αποβιώσαντος συναδέλφου μας θα μένη αλησμόνητος.

Γνωρίζω εις την Γερουσίαν ότι επ’ ονόματι της κατέθεσα επί του σορού του στέφανον”.

Οι Ελευθερόφρονες

Θ. ΤΟΥΡΚΟΒΑΣΙΛΗΣ. “Οι λόγοι του κ. Προέδρου της Γερουσίας ευρίσκουν εις την ψυχήν του κόμματος των Ελευθεροφρόνων βαθείαν την απήχησιν. Είναι όντως αληθές ότι ο Αθανάσιος Ευταξίας υπήρξε μία όλως εξαιρετική πολιτική μορφή, υπήρξε ο τύπος του εκλεκτού πολιτικού ανδρός τον οποίον δεν συναντά κανείς συνήθως. Όσοι τον εγνωρίσαμεν εκ του πλησίον και όσοι παρηκολούθησαν το έργον του εν γένει εθαυμάσαμεν το βάθος της μορφώσεως αυτού, το απεριόριστον, το άφθαστον ψυχικόν του σθένος και την μεγάλην του φιλεργίαν. (...) Ο Αθανάσιος Ευταξίας δεν υπήρξε μόνον υπέροχος επιστήμων και υπέροχος πολιτικός, αλλά και υπέροχος πολίτης και υπέροχος οικογενειάρχης. Μία ευγενής ψυχή η οποία επέταξε προς όλα τα ιδανικά της ανθρώπινης δράσεως. Διά τούτο ο θάνατος του αφήνει κενόν και κενόν, δύναμαι να είπω, μέγα όχι μόνον εις την Γερουσίαν αλλά και εις τον πολιτικόν κόσμον της Ελλάδος. Η Βουλή των Ελλήνων εις ένδειξιν τιμής προς τον αείμνηστον άνδρα διέκοψε την συνεδρία αυτής, η οποία συνέπιπτε με την ημέραν τη κηδείας αυτού, διά την επόμενην ημέραν. Φρονώ ότι θα ήτο παράλειψις ημών, μη συγκεχωρημένη, εάν και ημείς δεν διεκόπταμεν την συνεδρίασιν ημών όχι ίσως δι’ αύριον αλλά διά 5 λεπτά της ώρας εις ένδειξιν τιμής και ευλαβείας προς την μνήμην τόσον επιλέκτου μέλους του Σώματος”.

Οι αριστίδην

Α. ΜΥΛΩΝΑΣ. “Συμμερίζομαι λέγει όλους τους συγκινητικούς λόγους του κ. Προέδρου της Γερουσίας και των προλαλησάντων συναδέλφων. Ο Αθανάσιος Ευταξίας ήτο όντως σπάνιον παράδειγμα πολιτικού ανδρός δράσεως και επιστημονικού κύρους. Δεν εκάμφθη εργαζόμενος και συμβάλλον εις την προαγωγήν των κοινών (...)”.

Η Δημοκρατική Ένωσις

Σ. ΚΡΗΤΙΚΑΣ. “Και η Δημοκρατική Ένωσις συμμερίζεται της θλίψεως την οποίαν δοκιμάζει το Σώμα επί τω θανάτω του εκλεκτού μέλους του Αθανασίου Ευταξία.

Κατόπιν των όσων χαρακτηριστικώς και ευγλώττως ανέφερατε υμείς κύριε Πρόεδρε, περί της πολιτικής δράσεως του αποθανόντος πολιτευτού ως και ο προλαλήσας συνάδελφος δεν έχω παρά να συνοψίσω εις δύο λέξεις την εν γένει δράσιν του. Ο Αθανάσιος Ευταξίας υπήρξε καλός πατριώτης και διακεκριμένος πολιτευτής ουδέποτε αρνηθείς υπηρεσίαν εις την Πατρίδα και οσάκις ανελάμβανε τοιαύτην εξεπλήρωνε τα καθήκοντά του, μετά πατριωτισμού και εξαιρετικής ικανότητος”.

Το Λαϊκόν Κόμμα

Ι ΚΙΝΙΑΣ. “Το Λαϊκόν Κόμμα συμμερίζεται πλήρως τας αντιλήψεις υμών κύριε Πρόεδρε, ως και τας αντιλήψεις των προλαλησάντων αξιοτίμων συναδέλφων. Ο Αθανάσιος Ευταξίας υπήρξε μελετηρός, φιλόπονος, αληθές ταμείον γνώσεων. Ως ρήτωρ έθελγε και ως Υπουργός έδιδε ζωήν και πνοήν. Ο Ευταξίας υπήρξε άξιος της ευγνωμοσύνης της Πατρίδος. Δέον ιδίως να εξαρθή η δράσις του Αθανασίου Ευταξία κατά την περίοδον του 1909 όποτε έδωσεν εις το Κράτος τα μέσα της ανασυντάξεως του Στρατού και του Στόλου αυτού και υπήρξεν ούτω οδηγός εις την νίκην των Βαλκανικών πολέμων. Ο Αθανάσιος Ευταξίας θα μείνη εις την μνήμην μας, κατέρχεται δε εις τον τάφον με το μέτωπον λευκόν με την ψυχήν λευκήν, με την συνείδησιν ήσυχον και με την πεποίθηρέτησε πιστώς την Πατρίδα. Μιμούμενοι και ημείς το πρώτον Νομοθετικόν Σώμα προτείνω να διακόψωμεν την συνεδρίασιν όχι 5 λεπτά αλλά δι’ αύριον”.

Ε. ΦΩΤΑΚΗΣ. “Εις όσα ευγλώττως εξετέθησαν έχω να προσθέσω δύο λέξεις μόνον. Ελέχθη ότι η Γερουσία δεν είχε την ευκαιρίαν να γνωρίση τον Αθανάσιον Ευταξίαν εις την περίοδον της δράσεως αυτού. Ο Ευταξίας όμως έδειξεν εις όσους τον παρακολούθησαν εις τας Κοινοβουλευτικάς Επιτροπάς όλην την φιλεργίαν του και όλον τον πλούτον των γνώσεών του. Εξαιρετική ιδίως υπήρξεν η

συμβολή του Αθανασίου Ευταξία κατά την περίοδο της Επιτροπής των Οικονομικών.

Καταλήγων λέγει ότι συμμαρτυρείται τα εκδηλωθέντα υπέρ του Αθανασίου Ευταξία αισθήματα της Γερουσίας”.

Η Κυβέρνησις

Α. ΑΛΕΞΑΝΔΡΑΚΗΣ (Υπουργός της Γεωργίας). “Η Κυβέρνησις συμμαρτυρείται πλήρως τους λόγους του κ. Προέδρου της Γερουσίας και των κ.κ. Γερουσιατών. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο Αθανάσιος Ευταξίας υπήρξε μία μεγάλη πολιτική φυσιογνωμία και θα παραμένη πάντοτε η υποχρέωσις της ευγνωμοσύνης, προς αυτόν δι’ όσας πολυτίμους υπηρεσίας προσέφερεν εις την Πατρίδα, Προς ένδειξιν θλίψεως διά την απώλειαν του ανδρός προτείνω εκ μέρους της Κυβερνήσεως την διακοπήν της συνεδρίασεως”.

Μεθ’ ο αποφάσει της Γερουσίας διακόπτεται η συνεδρίασις διά 5 λεπτά»²¹⁹.

Η κηδεία του έγινε, όπως είχε αποφασίσει η Κυβέρνηση, δημοσία δαπάνη και του αποδόθηκαν οι πρέπουσες τιμές²²⁰. Πολύ πιο πριν από την προγραμματισμένη ώρα της εξόδιου ακολουθίας πλήθος κόσμου είχε συγκεντρωθεί στην οικία του επί της οδού Πατησίων 97, αναμένοντας την εκφορά του νεκρού²²¹. Η πομπή ξεκίνησε την 3^η μ. μ. από την οικία του επί της οδού Πατησίων και μέσω των Χαυτείων εισήλθε επί της οδού Πανεπιστημίου και μέσω των οδών Κοραή και Παπαρρηγόπουλου, κατευθύνθηκε στον Ιερό Ναό του Αγίου Γεωργίου Καρύτση, όπου εψάλη η νεκρώσιμος ακολουθία. Αξίζει στο σημείο αυτό να υπογραμμισθεί ότι όλοι οι δρόμοι από τους οποίους διέβη η πομπή αλλά και οι εξώστες των ξενοδοχείων ήταν ασφυκτικά γεμάτοι από κόσμο, οι οποίοι θρηνούσαν για τον χαμό του Αθανασίου Ευταξία²²².

Της πομπής αυτής προΐστατο τάγμα του πεζικού με τη μουσική της φρουράς, παιανίζοντας πένθιμα εμβατήρια και πληθώρα στεφάνων, αποδίδοντας στον νεκρό τιμές εν ενεργεία αντιστρατήγου. Στη συνέχεια, ακολουθούσε η νεκροφόρα με τη σορό του θανόντος και πίσω από αυτή βρίσκονταν πεζοί ο Δωριεύς οπλαρχηγός Κρίτσας Μπελούλης με το εθνικό ένδυμα της Ρούμελης, οι γαμπροί του Αθανασίου Ευταξία Κορκόδειλος και Γεράκης, ο ανιψιός του Σταύρος Χαρ. Ευταξίας και σε

²¹⁹ Εφημ. *Ο Ρουμελιώτης*, αρ. φ. 286, 21.2.1931, σ. 1 και 4.

²²⁰ Εφημ. *Ελεύθερος Άνθρωπος*, αρ. φ. 74, 6.2.1931, σ. 2.

²²¹ Εφημ. *Ο Ρουμελιώτης*, αρ. φ. 285, 14.2.1931, σ. 1.

²²² Εφημ. *Ημερίσιος Τύπος*, αρ. φ. 792, 7.2.1931, σ. 2 και Εφημ. *Ο Ρουμελιώτης*, αρ. φ. 285, 14.2.1931, σ. 1.

αυτοκίνητο επιβιβασμένες ήταν η σύζυγος του εκλιπόντος μαζί με τις κόρες του και ακολουθούσαν οι συγγενείς του θανόντος. Τέλος, την πομπή αυτή συνόδευε πλήθος ανθρώπων, άλλοι επιβιβασμένοι σε αυτοκίνητα και άλλοι πεζοί.

Με άλλα λόγια ο ιερός ναός του Αγίου Γεωργίου, η πλατεία γύρω από αυτόν και η οδός Εδουάρδου είχαν πλημμυρίσει ασφυκτικά από κόσμο, ο οποίος προερχόταν από διαφορετικές κοινωνικές τάξεις και υπερτερούσε το ρουμελιώτικο στοιχείο. Επίσης, εξαιτίας του μεγάλου αριθμού των παρευρισκομένων, παρούσες ήταν και οι Αστυνομικές Αρχές, προκειμένου να αποφευχθούν τυχόν διενέξεις²²³.

Παρά τις άσχημες καιρικές συνθήκες δεν ήταν λίγος ο κόσμος, ο οποίος θέλησε να συνοδεύσει τον νεκρό μέχρι την τελευταία του κατοικία, στο νεκροταφείο, εκεί όπου ήταν συγκεντρωμένο ένα άλλο πλήθος ανθρώπων. Βαθιά συγκίνηση κατέλαβε τους πάντες, όταν ο Πρόεδρος της Κοινότητας της Αμφίκλειας (Δαδιού) Δ. Οικονόμου αποχαιρέτισε τον Αθανάσιο Ευταξία, ρίχνοντας με τη βοήθεια του οπλαρχηγού Κρίτσα επί της σορού του Αθανασίου Ευταξία χώμα από την πατρώα γη, το οποίο είχε φέρει μαζί του ο Δ. Οικονόμου από την Αμφίκλεια (Δαδί).

Κατόπιν, σύντομους και συγκινητικούς χαιρετισμούς απηύθυνε ο πρόεδρος των φοιτητών Δαδιού Καθούρης, ο πρόεδρος του Συνδέσμου των Λοκρών Ζαντές και ο αντιπρόεδρος της Δωρικής Αδελφότητας Χριστόπουλος. Αμέσως μετά τοποθετήθηκε η σορός του στον τάφο και τότε «Αίφνης, τρεις συμυροβολήσεις ετάραξαν βροντερά την ανέκφραστον μελαγχολικὴν σιγὴν του θλιβεροῦ τοπείου κατά την ὑστατην ἐπώδυνον στιγμὴν του σπαρακτικῶν χωρισμοῦ»²²⁴.

Στην τελετή παρέστησαν μεταξύ άλλων εκ μέρους της Κυβέρνησης τα μέλη του Υπουργικού Συμβουλίου οι Αβραάμ, Βουρλούμης, Αργυρόπουλος, Παπαδάτος και Λαδάς, οι αρχηγοί των κομμάτων Τσαλδάρης, Παπαναστασίου και Ζαβιτζιάνος, ο πρώην πρωθυπουργός Τριανταφυλλάκος, ο πρόεδρος της Γερουσίας στρατηγός κ. Παρασκευόπουλος, μέλη του Προεδρείου της Γερουσίας, ο αντιπρόεδρος της Βουλής Κυρέλλος, ο στρατηγός Ταρσούλης εκ μέρους του Προέδρου της Δημοκρατίας, ο στρατηγός Πάγκαλος, ο ναύαρχος Χατζηκυριάκος, οι γερουσιαστές Αθ. Ρωμανός, Σπ. Τράκας, Αρ. Αναγνωστόπουλος, Δ. Παπαχρήστου, Ι. Γκέκας, Φωτάκης, Φούμας, Κιτσίκης, Τουρκοβασίλης, οι βουλευτές Χατζίσκος, Βασιλειάδης, Αραβαντινός, Γουργούρης, Κ. Ζωγράφος, ο Λεβής εκ μέρους του Βενιζέλου, ο πρεσβευτής της

²²³ Εφημ. *Ημερίσιος Τύπος*, αρ. φ. 792, 7.2.1931, σ. 2 και Εφημ. *Ο Ρουμελιώτης*, αρ. φ. 285, 14.2.1931, σ. 1.

²²⁴ Εφημ. *Ο Ρουμελιώτης*, αρ. φ. 285, 14.2.1931, σ. 1.

Ρουμανίας Ρασπάνο, οι πρώην υπουργοί Βελέντζας και Πώπ, οι πρώην βουλευτές Ι. Τζίβας, Ι. Κούσουλας, Χ. Μητσόπουλος, Γ. Αθανασιάδης-Νόβας, Δ. Πετρακάκος, Θ. Τσιριμώκος, Φίλανδρος, ο δήμαρχος Μερκούρης μαζί με τον πρόεδρο του Δημοτικού Συμβουλίου Αθηναίων και τους δημοτικούς συμβούλους.

Ακόμη, από την εξόδιο ακολουθία δεν έλειψε ο στρατηγός Μανέττας εκ μέρους του Α΄ σώματος στρατού, ο Γκέκας, η Πανεπιστημιακή Σύγκλητος με επικεφαλής τον Πρύτανη Μελισσηνό και τον γενικό γραμματέα του Πανεπιστημίου, οι στρατηγοί Μακρή και Σπυρίδωνος και Πρωτοσύγγελος, ο ναύαρχος Δούσμανης, ο Υψηλάντης, ο Μάξιμος, ο Φίλων, ο Πιερ. Μαυρομιχάλης, ο Τανάγρας, ο διευθυντής του υπουργείου οικονομικών Σμπαρούνης, ο διευθυντής του γενικού λογιστηρίου Παπαλουκάς, ο διευθυντής των Εργοστασίων Ελευσίνος, ο πρώην Νομάρχης Αντ. Σπηλιωτόπουλος, ο διευθυντής του «Ρουμελιώτου» Λαχανοκάρδης, ο διευθυντής της «Καθημερινής» Βλάχος, ο διευθυντής της «Βραδυνής» Αραβαντινός, ο Καλαμάρας, οι αντιπρόσωποι των συμπατριωτικών Συλλόγων των Λοκρών Ζαντές και ο τέως πρόεδρος αυτών Ταξιάρχου, της Δωρικής αδελφότητας Χριστόπουλος, των Φθιωτών Μπούρας, της Τραπέζης Ανατολής Δημ. Ζωητός και Γεώρ. Δαΐρης, ο πρόεδρος του συνδέσμου των Γαλακτοπωλών Μπερνίτσας, οι Κατσαβός, Γρηγ. Οικονόμου, Δ. Κοντός, Λουκάς Ψύλλος, Χαρ. Βήττας, Ιω. Σίδερης, Ψήττας, Κ. Οκταπόδης, Θ. Κουντούρης και ένα μεγάλο μέρος της αθηναϊκής κοινωνίας, των ρουμελιωτών καθώς συγγενείς και φίλοι του εκλιπόντος κ.α.²²⁵.

Ακολούθως, πλήθος στεφάνων κατατέθηκε εκ μέρους της Κυβέρνησης, της Γερουσίας, της Βουλής, της Πολιτικής Προοδευτικής Ενώσεως, της Διοικήσεως δημοσίων κτημάτων (Αεροπορικής Άμυνας), των οικογενειών Χαραλάμπου Ευταξία, Δημητρίου Κορκοδείλου και Σπυρίδωνος Γεράκη, των δυο εγγονών Άθου και Γιαννάκη του Αθανασίου Ευταξία καθώς και της οικογένειας Ιωάννου Ευταξία. Ακόμη, στεφάνια κατατέθηκαν και εκ μέρους της κοινότητας της Αμφίκλειας (Δαδιού), του Εμπορικού Συλλόγου Αμφίκλειας (Δαδιού), του Γυμνασίου Αμφίκλειας (Δαδιού), του Συλλόγου Φοιτητών Δαδιού, του Δήμου Λαμιέων, του βουλευτή Λοκρίδας Βασιλειάδου, του Συλλόγου Λοκρών και Δωρικής Αδελφότητας Επίσης, σταυροί κατατέθηκαν εκ μέρους του Βασιλείου Μακρή, γενικού γραμματέα του Πανεπιστημίου και των οικογενειών Μοντεσάντου, Συνοδινού και Νοταρά²²⁶.

²²⁵ Εφημ. *Ακρόπολις*, αρ. φ. 729, 7.2.1931, σ. 7, Εφημ. *Μακεδονικά Νέα*, αρ. φ. 2240, 7.2.1931 και Εφημ. *Ο Ρουμελιώτης*, αρ. φ. 285, 14.2.1931, σ. 1.

²²⁶ Εφημ. *Ακρόπολις*, αρ. φ. 729, 7.2.1931, σ. 7 και Εφημ. *Ο Ρουμελιώτης*, αρ. φ. 285, 14.2.1931, σ. 1.

Κατά την κατάθεση στεφάνου ο πρόεδρος της κοινότητας της Αμφίκλειας (Δαδιού) διατύπωσε τα ακόλουθα: «Εκ μέρους της Κοινότητος και ολοκλήρου της Κοινότητος Δαδιού, της Πόλεως η οποία είναι υπερήφανος διά το μέγα τέκνον αυτής το οποίον εχάρισε εις την Πατρίδα μας, και το οποίον την όλην αυτού ζωήν διέθεσεν υπέρ του καλού και του μεγαλείου αυτής. Της Πόλεως η οποία σ' ετίμησε και θα σε τιμά εις αιώνα τον άπαντα, και της οποίας η επιθυμία ήτο όπως η σκεπτή σορός σου μεταφερθή εις την γενέτειραν σου διά να δυνηθούν να την προσκυνήσουν όλοι, καταθέτομεν την στέφανον τούτον εκφράζοντες την τιμήν και ευγνωμοσύνην ολοκλήρου της Κοινότητος Δαδιού»²²⁷.

Παράλληλα, ο αντιπρόεδρος της Δωρικής Αδελφότητος κατά την κατάθεση στεφάνου είπε: «Η Δωρική Αδελφότης εκ μέρους της οποίας προ ολίγων λεπτών κατεθέσαμεν προ της σορούς σου ευλαβώς στέφανον εξ ανθέων, ως δείγμα μεγάλου σεβασμού διά την πολιτικήν σου δράσιν και απείρου ευγνωμοσύνης δι' όσα καθ' όλον τον πολιτικόν σου βίον υπέρ του Νομού Φθιωτιδοφωκίδος και γενικώτερον υπέρ της όλης πατρίδος έπραξας, θεωρεί καθήκον της ίνα δι' εμού την στιγμήν ταύτην σου απευθύνει τον έσχατον χαιρετισμόν με την εγκάρδιον αυχήν όπως η μνήμη σου παραμείνη αιωνία»²²⁸.

Θα ήταν παράλειψη να μην γίνει αναφορά στα λόγια που εκφώνησε ο αντιπρόεδρος της Βουλής των Ελλήνων Βασ. Κυρέλλος, ενώ κατέθετε το στεφάνι, τα οποία ήταν τα ακόλουθα: «Εξ ονόματος της Βουλής των Ελλήνων καταθέτω επί του σορού Σου, Αθανάσιε Ευταξία, στέφανον, ως φόρον ελάχιστον της οφειλομένης μεγίστης Εθνικής τιμής προς την μνήμην Σου. Οι μεγάλοι και πολυχρόνιοι κοινοβουλευτικού αγώνες Σου, αγώνες κατά τους οποίους έλαμψε και εθαυμάσθη το πλούσιον φως της υπερόχου διανοίας Σού, η ακένωτος και πολύμορφος επιστημονική Σου πανοπλία και η ακατάβλητος και επική της ψυχής Σου μαχητικότης και ορμή Σε ανύψωσαν και σε παραδίδουν επαξίως εις τας επάλξεις των ιστορικών κοινοβουλευτικών πρωταθλητών και των κορυφαίων πολιτικών ανδρών της Χώρας. Κλίνομεν γόνυ και αποκαλυπτόμεθα ευλαβώς προ της μνήμης Σου»²²⁹.

Αντί στεφάνων στη μνήμη του Αθανασίου Ευταξία ο Σύλλογος Φθιωτών δώρισε 500 δρχ. υπέρ του Ασύλου Ανιάτων και ο Σύλλογος Γαλακτοπωλών κατέθεσε 1.000 δρχ. για τα ορφανά της Βουλής. Ακόμη, η οικογένεια Ι. Κορκοδείλου δώρισε

²²⁷ Εφημ. *Ο Ρουμελιώτης*, αρ. φ. 285, 14.2.1931, σ. 4.

²²⁸ Εφημ. *Ο Ρουμελιώτης*, αρ. φ. 285, 14.2.1931, σ. 4.

²²⁹ Εφημ. *Ημερίσιος Τύπος*, αρ. φ. 792, 7.2.1931, σ. 2.

1.000 δρχ. υπέρ του οίκου Τυφλών και η οικογένεια Περάκη Κορκοδείλου 100 δρχ. στο Νοσοκομείο «Σωτηρία». Τέλος, ο καθηγητής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Πέτρος Κοντός δώρισε 500 δρχ. στο Σύλλογο Βρεφών και στο Σύλλογο Παίδων ο Δ. Λούντας 400 δρχ.²³⁰.

Δεν είναι λίγα τα συλλυπητήρια τηλεγραφήματα, τα οποία εστάλησαν στην οικογένεια του εκλιπόντος από όλες τις κοινότητες του Νομού Φθιωτιδοφωκίδας, αλλά και από άλλα μέρη. Όλα τα σωματεία της Αμφίκλειας (Δαδιού) απέστειλαν συλλυπητήρια τηλεγραφήματα στην οικογένεια του εκλιπόντος και οι σημαίες τους εις ένδειξη πένθους κυμάτιζαν μεσίστιες²³¹. Ακόμη, ο Δήμαρχος Λαμιέων απέστειλε στον ανιψιό του Αθανασίου Ευταξία, Σταύρο Χαραλάμπου Ευταξία, το κάτωθι συλλυπητήριο τηλεγράφημα: «Η πόλις Λαμία εκφράζει βαθυτάτην οδύνην επί απωλεία επιλέκτου τέκνου νομού Αθανασίου Ευταξία, προσενεγκόντος λαμπράς υπηρεσίας Πατρίδα»²³². Τέλος, ο βουλευτής Αττικής και πρώην υπουργός Ι. Δ. Ράλλης απέστειλε από την Κέρκυρα το ακόλουθο τηλεγράφημα:

«Οικογένεια Αθαν. Ευταξίου

Συλλυπούμαι ολοψύχως επί θανάτω σεβαστού Πατρός.

Ιωάν. Ράλλης»²³³.

Μετά την εκφορά του Αθανασίου Ευταξία στην Αθήνα κατά τις 3 το απόγευμα στην Αμφίκλεια (Δαδί) εψάλη τρισάγιο στη μνήμη του στον κατάμεστο από κόσμο Μητροπολιτικό Ναό, χοροστατούντος του Αρχιμανδρίτη Χρησ. Ζώνα. Στη συνέχεια, τον λόγο πήρε ο δικηγόρος Δημ. Κόταρης, αναφερόμενος με επαινετικά λόγια στη φυσιογνωμία και στην πολιτική δράση του Αθανασίου Ευταξία. Επίσης, στις 8 Φεβρουαρίου 1931 τελέσθηκε μνημόσυνο υπέρ αναπαύσεως της ψυχής του στο Μόδι Λοκρίδας, έπειτα από πρωτοβουλία και δαπάνη του αιδεσιμωτάτου Παπαδήμου εφημερίου, στο οποίο συμμετείχαν οι κάτοικοι του χωριού και για τον θανόντα έκανε λόγο ο δημοδιδάσκαλος Γ. Διαδήμος²³⁴.

Έχει ιδιαίτερη σημασία να γίνει αναφορά σε μία επιστολή που έστειλε ο τότε πρώην βουλευτής Ιωάννης Αχ. Παπαλουκάς στην εφημερίδα *Ο Ρουμελιώτης*. Σε αυτήν την επιστολή ο Ιωάννης Αχ. Παπαλουκάς έκανε λόγο για τον χαμό του

²³⁰ Εφημ. *Ακρόπολις*, αρ. φ. 729, 7.2.1931, σ. 7 και Εφημ. *Ο Ρουμελιώτης*, αρ. φ. 285, 14.2.1931, σ. 1.

²³¹ Εφημ. *Ο Ρουμελιώτης*, αρ. φ. 285, 14.2.1931, σ. 4.

²³² Εφημ. *Ακρόπολις*, αρ. φ. 729, 7.2.1931, σ. 7 και Εφημ. *Ημερίσιος Τύπος*, αρ. φ. 792, 7.2.1931, σ. 2.

²³³ Εφημ. *Ο Ρουμελιώτης*, αρ. φ. 285, 14.2.1931, σ. 4.

²³⁴ Εφημ. *Ο Ρουμελιώτης*, αρ. φ. 285, 14.2.1931, σ. 4.

Αθανασίου Ευταξία και επιχειρούσε να σκιαγραφήσει την προσωπικότητα του θανόντος, γράφοντας μεταξύ άλλων τα ακόλουθα:

«Ο εις μετά τον άλλον εκλείπουν οσήμεραι οι πολιτικοί άνδρες της παρελθούσης γενεάς οι κλείσαντες διά των πολιτικών αυτών αγένων, διά της πολυμαθείας των διά της αόκνου εργασίας των, διά της ευγλωττίας των και της εμμονής εις τας ηθικάς αρχάς του πολιτεύεσθαι το Ελληνικόν Κοινοβούλιον και την Ελληνικήν Πατρίδα. Τύπος εξαιρετικός εκ των ολίγων τούτων ανδρών υπήρξεν ο άρτι καταλιπών τον βίον αείμνηστος Αθαν. Ευταξίας. Εισελθών εις την χορείαν των πολιτικών ανδρών από της 7 Απριλίου 1885 διά της πολλής φιλοπονίας του, της αδιακόπου μελέτης και εργασίας του, της ορμητικότητος, του θάρρους και της ευγλωττίας του κατώρθωσεν, άνευ κληρονομικών περγαμηνών, αυτός μόνος δημιουργήσας εαυτόν να αναδειχθή και επιβληθή εις την Βουλήν των Ελλήνων ως εις των κυριότερων παραγόντων αυτής και διά μέσου εμποδίων, προλήψεων παρεξηγήσεων και δεινών αγώνων παλαίων προς πολιτικούς άνδρας ου τους τυχόντας διήνυσε τον πολύπρακτον βίον αυτού τιμηθείς δι' όλων των ανωτέρων αξιωμάτων εν τη διακυβερνήσει της χώρας.

Το εγκώμιον άνδρός, οίος ο Αθανάσιος Ευταξίας, δεν είνε εύκολον να πλέξει τις εντός ολίγου χρόνου, και την σκιαγραφίαν τοιούτου άνδρός δεν είνε δυνατόν να περιλάβη τις εντός των στενών ορίων των στηλών μιας εφημερίδος. (...)

Διά των ολίγων τούτων γραμμών επιβαλλόμενον μόνον καθήκον εκπληρώ, όπως και ως ιδιαίτερος συμπολίτης του μεταστάντος και ως άκροισ δακτύλοις αφάμενος της πολιτικής γνωρίσας Αυτόν και παρακολουθήσας την πολιτικήν αυτού σταδιοδρομίαν και ως αντίπαλος και ως συνεργάτης εις επανειλημμένας εκλογάς, ράνω δι' ολίγων ανθέων μαζευμένων από την γενέτειραν Αυτού τον νεσκαφή τάφον του σεβαστού μοι νεκρού, και όπως διαβεβαιώσω, ότι η χαλκέντερος εργατικότης, η αδιάκοπος μελετηρότης, η μεγάλη τόλμη, η ρητορεία, η ευστροφία, η οξύνεια, η πολυμάθεια, ο άριστος δημοσιογραφικός κάλαμος και η τιμιότης και ανιδιοτέλεια εις την διαχείρισιν των κοινών, ιδιότητες και προσόντα, άτινα εκόσμουν τον τετιμημένον νεκρόν, θα παραμείνουν ανεξίτηλοι εις την μνήμην παντός του Ελληνισμού και ιδιαίτερος εις την μνήμην ημών των συμπολιτών του των απορφανισθέντων από την ωραίαν αυτού μορφήν.

Εν Λαμία τη 12 Φεβρουαρίου 1931

Ιωάν. Αχ. Παπαλουκάς

Πρώην βουλευτής»²³⁵.

Αξίζει να γίνει μνεία στο γεγονός ότι ο Αθανάσιος Ευταξίας, όπως εξιστόρησε η κόρη του Ασημίνα (Μίνα) Κορκοδείλου, διαισθάνθηκε, ενώ ήταν ακόμη υγιής, το θάνατό του οκτώ ημέρες πριν από αυτόν. Γι' αυτό, λοιπόν, φρόντισε να ρυθμίσει όλα τα οικογενειακά ζητήματα που βρίσκονταν σε εκκρεμότητα και απευθυνόμενος προς την κόρη του της είπε τα εξής: «Μετά οκτώ ημέρας, κόρη μου, θ' αναπαυθώ εν Κυρίω!»²³⁶. Εκτός από τον δικό του θάνατο ο Αθανάσιος Ευταξίας είχε διαισθανθεί και τον θάνατο του αδελφού του Λάμπρου και τότε η Ελληνική Εταιρεία Ψυχικών Ερευνών, της οποίας πρόεδρος ήταν ο Άγγελος Τανάγρας, συζήτησε επί του θέματος αυτού²³⁷.

Την Κυριακή 15 Μαρτίου 1931 τελέσθηκε στον Ιερό Ναό του Αγίου Γεωργίου σαρανταήμερο μνημόσυνο υπέρ αναπαύσεως της ψυχής του, παρουσία των συγγενών του καθώς και μεγάλου μέρους της αθηναϊκής κοινωνίας. Όσον αφορά τους επισήμους παρέστησαν μεταξύ άλλων ο πρωθυπουργός Τριανταφυλλάκος, ο υφυπουργός Δεληγιάννης, ο Σπ. Λοβέρδος (πρώην πρόεδρος επί Ευταξία της Αεροπορικής Αμύνης) κ.ά.

Επιπλέον, σαρανταήμερο μνημόσυνο πραγματοποιήθηκε την Κυριακή 22 Μαρτίου 1931 και στην ιδιαίτερη πατρίδα του στην Αμφίκλεια (Δαδί), στον Ιερό Ναό του Αγίου Βλασίου²³⁸. Τη μνήμη του Αθανασίου Ευταξία τίμησαν με την παρουσία τους από την Αμφίκλεια (Δαδί) οι αρχές του τόπου, τα σωματεία, οι μαθητές του Δημοτικού Σχολείου και του Γυμνασίου (ιδρυτής του ήταν ο Αθανάσιος Ευταξίας) με τη συνοδεία των διδασκάλων τους και των καθηγητών τους καθώς και πλήθος κόσμου. Ακόμη, από την Αθήνα κατέφθασαν οι Στ. Ευταξίας και Ι. Ταξίαρχος, ο οποίος ήταν πρώην πρόεδρος των Λοκρών.

Αρχικά, το λόγο πήρε ο Πρόεδρος της Κοινότητας Δ. Γ. Οικονόμου, λέγοντας τα εξής: «Το Κοινοτικό Συμβούλιον επιτελούν Ιερόν και επιβεβλημένον καθήκον έναντι των μεγάλων υπηρεσιών τας οποίας προσέφερε κατά την διάρκειαν

²³⁵ Εφημ. *Ο Ρουμελιώτης*, αρ. φ. 286, 21.2.1931, σ. 4.

²³⁶ Κ. Βοβολίνης – Σπ. Βοβολίνης (Επιμ.), Λήμμα: «Ευταξίας Αθανάσιος», στο: *ΜΕΒΑ*, τ. 3 (1962), σ. 182.

²³⁷ Κ. Βοβολίνης – Σπ. Βοβολίνης (Επιμ.), Λήμμα: «Ευταξίας Αθανάσιος», στο: *ΜΕΒΑ*, τ. 3 (1962), σ. 112.

²³⁸ Εφημ. *Ο Ρουμελιώτης*, αρ. φ. 280, 21.3.1931, σ. 4.

της μεγάλης Πολιτικής Σταδιοδρομίας Σου, Αθανάσιε Ευταξία, τελεί σήμερα το Μνημόσυνό σου.

Τελεί το Μνημόσυνό Σου ίνα δώση την ευκαιρίαν εις τους Συμπολίτας Σου να αναπολήσουν την μεγάλην Πολιτικήν Μορφήν Σου. Τους Τιτανικούς ευγενείς και ανιδιοτελείς Πολιτικούς αγώνας σου, διά την Πρόοδον και το Καλόν της Πατρίδος, και να αναμετρήσουν το καίριον και ανεπανόρθωτον Πλήγμα το οποίον επέφερον ο Θάνατός Σου.

Διότι Φευ! Δεν έχομεν πλέον τον μεγάλον εκείνον Πολιτικόν Άνδρα οποίος υπήρξες Συ.

Αλλά ας παρηγορηθώμεν διότι εάν δεν έχομεν πλέον Σε, παραμένουν η Τιμή και η Δόξα την οποίαν μας εχάρισες και τα αποτελέσματα της εργασίας Σου και των Αγώνων Σου διά τους οποίους θα Σε Ευγνωμονώμεν και θα Σε Μνημονεύωμεν εσαεί τόσον ημείς όσον και ολόκληρον το έθνος. Αιωνία Σου η Μνήμη Αθανάσιε Ευταξία»²³⁹.

Εν συνεχεία, μίλησε ο Γυμνασιάρχης Στ. Ρίζος, κάνοντας λόγο για τις υπηρεσίες, που προσέφερε ο Αθανάσιος Ευταξίας στην ιδιαίτερη πατρίδα του, την Αμφίκλεια (Δαδί), αλλά και σε ολόκληρο το έθνος. Τελευταίος το λόγο πήρε ο Σταύρος Ευταξίας, ο οποίος, αφού εξέφρασε τα ευχαριστήρια της οικογένειας του εκλιπόντος προς το Κοινοτικό Συμβούλιο για την τέλεση του μνημοσύνου, αναφέρθηκε στη διαθήκη του Αθανασίου Ευταξία.

Αυτή συντάχθηκε μυστικά στις 6 Ιουνίου 1930 και δημοσιεύθηκε ενώπιον του δικαστηρίου των πρωτοδικών Αθηνών σύμφωνα με το υπ' αριθμόν 388/6.2.1931 πρακτικό και όριζε τα ακόλουθα: α) να δοθεί από την κληρονόμο σύζυγό του Αγλαΐα το ποσό των 100.000 δρχ. για την ανέγερση του κτηρίου του Γυμνασίου Αμφίκλειας, β) να παραχωρηθεί ολόκληρη η βιβλιοθήκη του, αποτελούμενη από βιβλία γραμμένα στα Ελληνικά, Αγγλικά, Γαλλικά και Γερμανικά και το προσωπικό του αρχείο, αποτελούμενο από διάφορα έγγραφα, σχέδια νόμου, δημοσιεύσεις του σε εφημερίδες επιστολές κ.ά. στο Γυμνάσιο Αμφίκλειας και γ) να παραχωρηθεί η οπλοθήκη του, αποτελούμενη από πολλά παλαιά και νέα της εποχής όπλα και η πινακοθήκη του στο Γυμνάσιο της Αμφίκλειας, με τον όρο «ν' αναρτηθώσιν εν τω μέσω αυτών αι εικόνες του υιού του Γεωργίου, των γονέων του, της συζύγου του και του ιδίου»²⁴⁰.

²³⁹ Εφημ. *Ο Ρουμελιώτης*, αρ. φ. 291, 28.3.1931, σ. 1.

²⁴⁰ Εφημ. *Ο Ρουμελιώτης*, αρ. φ. 291, 28.3.1931, σ. 1 και Κ. Βοβολίνης – Σπ. Βοβολίνης (Επιμ.), Λήμμα: «Ευταξίας Αθανάσιος», στο: *ΜΕΒΑ*, τ. 3 (1962), σ. 184 επ.

Αρχικά, ο Αθανάσιος Ευταξίας είχε αποφασίσει να παραχωρήσει τη βιβλιοθήκη του, αποτελούμενη από 10.000 τόμους, την οπλοθήκη του, την πινακοθήκη του και το αρχείο του όλα μαζί συνολικής αξίας 2 εκατομμυρίων δρχ. στη Βουλή των Ελλήνων, καθώς καθυστερούσε η ανέγερση του Γυμνασίου Αμφίκλειας²⁴¹.

Έτσι, εστάλη επιστολή από τον Γεώργιο Καθούλη, υπογεγραμμένη με τα αρχικά γράμματα Γ. Κ., προς τον Διευθυντή της εφημερίδας *Ο Ρουμελιώτης*, στην οποία γινόταν θερμή παράκληση προς τον Αθανάσιο Ευταξία να αναθεωρήσει την απόφασή του περί παραχώρησης της Βιβλιοθήκης του στη Βουλή, καθώς επρόκειτο να λυθεί το ζήτημα της ανέγερσης του Γυμνασίου. Η Επιστολή αυτή μεταξύ άλλων περιείχε τα κάτωθι: «Υπό την νέαν όμως διοίκησιν της Κοινότητος ημών υπάρχει βεβαιότης ότι θα επικρατήση τάξις περί την διαχείρησιν των οικονομικών της και εντός ολίγων μηνών θα εξευρεθώσι τα μέσα προς λύσιν και άλλων φλεγόμενων ζητημάτων αυτής και περί του διδακτηρίου του Γυμνασίου. Διά τούτο συνενούμεν και ημεείς μετά του φίλου «Ρουμελιώτου» την παράκλησιν προς τον κ. Ευταξίαν, όπως αναθεωρήση την απόφαση περί της διαθέσεως της Βιβλιοθήκης του υπέρ της Βουλής, αναβάλλων αυτήν μέχρι του προσεχούς φθινοπόρου οπότε είμεθα βέβαιοι ότι θα λυθή κατ' ευχίν το ζήτημα του Γυμνασίου. Γ. Κ.»²⁴².

Σκοπός της αποστολής της επιστολής αυτής, όπως άλλωστε δήλωσε ο Γεώργιος Καθούλης, ήταν όχι να θίξει αυτούς που είχαν αναλάβει την ανέγερση του Γυμνασίου, αλλά διότι ήθελε να καταπραΰνει την αγανάκτηση του Αθανασίου Ευταξία και να μην προβεί στις δηλώσεις, που είχε κάνει στον Τύπο περί παραχώρησης της Βιβλιοθήκης του στη Βουλή των Ελλήνων. Έτσι, ο Γεώργιος Καθούλης απέστειλε στον Αθανάσιο Ευταξία επιστολή στην οποία τον παρακαλούσε και εξ ονόματος των κατοίκων της Αμφίκλειας να αναθεωρήσει την απόφασή του και να παραχωρήσει τη δωρεά του στην ιδιαίτερη του πατρίδα, κάτι το οποίο έπραξε ο Αθανάσιος Ευταξία, πειθόμενος από την επιστολή αυτή²⁴³.

Είναι, ωστόσο, σημαντικό στη συνάφεια αυτή να υπογραμμισθεί ότι τον Αύγουστο του 1930 μετέβησαν στην Αθήνα οι Δ. Γ. Οικονόμου, πρόεδρος της Κοινότητας της Αμφίκλειας και Σταύρος Ρίζος, Γυμνασιάρχης, προκειμένου να παραλάβουν τα βιβλία της Βιβλιοθήκης του Αθανασίου Ευταξία και να τα

²⁴¹ Εφημ. *Ο Ρουμελιώτης*, αρ. φ. 253, 5.7.1930, σ. 3 και αρ. φ. 246, 17.5.1930, σ. 1.

²⁴² Εφημ. *Ο Ρουμελιώτης*, αρ. φ. 246, 17.5.1930, σ. 1.

²⁴³ Εφημ. *Ο Ρουμελιώτης*, αρ. φ. 253, 5.7.1930, σ. 3.

μεταφέρουν στην Αμφίκλεια, γεγονός το οποίο ήταν πολύ δύσκολο, καθώς τα βιβλία ήταν πάρα πολλά και υπήρχε πρόβλημα σχετικά με τη στέγαση και τη λειτουργία της βιβλιοθήκης, δεδομένου ότι το Γυμνάσιο δεν στεγαζόταν σε ιδιόκτητο κτήριο.

Στις αρχές Οκτωβρίου του 1931 ο Προοδευτικός Σύλλογος Φοιτητών Αμφίκλειας, απευθυνόμενος προς την Κοινότητα Αμφίκλειας, θέλησε να ενημερωθεί σχετικά με τις ενέργειες που είχαν γίνει για την ανέγερση του κτηρίου του Γυμνασίου καθώς και για την προσωρινή στέγαση και λειτουργία της Βιβλιοθήκης του Αθανασίου Ευταξία. Επιπλέον, ο Προοδευτικός Σύλλογος Φοιτητών Αμφίκλειας θέλησε να πληροφορηθεί, γιατί ενώ πραγματοποιήθηκε δημοπρασία για την προσωρινή στέγαση του Γυμνασίου, δεν πραγματοποιήθηκε και για την προσωρινή στέγαση της βιβλιοθήκης²⁴⁴.

Τον Νοέμβριο του 1931 η Κοινότητα Αμφίκλειας απάντησε ότι ο λόγος για τον οποίο δεν είχε μέχρι τότε στεγασθεί η βιβλιοθήκη είναι, διότι η οικογένεια του Αθανασίου Ευταξία δεν της είχε παραδώσει ακόμη όλα τα βιβλία, ώστε να προβεί στην τακτοποίηση της βιβλιοθήκης²⁴⁵. Εν τέλει, σύμφωνα με τον Χρ. Ενισλείδη, η βιβλιοθήκη μεταφέρθηκε στην Αμφίκλεια το 1932, εξαιρουμένων κάποιων θεολογικών βιβλίων, τα οποία παραχωρήθηκαν στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Εν τω μεταξύ, το Υπουργείο Οικονομικών απέστειλε την 9^η Νοεμβρίου 1934 ένα έγγραφο στο Διευθυντή του Γυμνασίου Αμφίκλειας με το οποίο ήθελε να ενημερωθεί εάν πραγματοποιήθηκε η διαθήκη, όπως προέβλεπε το υπ' αριθμόν 338/6.9.1931 συνταχθέν πρακτικό²⁴⁶.

Για τη βιβλιοθήκη του Αθανασίου Ευταξία η εφημερίδα *Η Ελληνική* έγραψε τα εξής: «Η βιβλιοθήκη του είναι κάτι τι το τεράστιον μεταξύ των ιδιωτικών βιβλιοθηκών. Η πατρίς του, το Δαδίων της Λοκρίδος, την κληρονομεί»²⁴⁷.

Κρίνεται απαραίτητο να επισημανθεί ότι ένα μεγάλο μέρος του αρχείου της Βιβλιοθήκης του Αθανασίου Ευταξία έχει καταλογογραφηθεί και ψηφιοποιηθεί μέσω ενός ερευνητικού πρόγραμματος, το οποίο υλοποιήθηκε από τον Δήμο Αμφίκλειας και τον Δήμαρχο κ. Ιωάννη Τσιτσιπή, υπό την επιστημονική επίβλεψη του Ιστορικού

²⁴⁴ Δ. Ι. Βασιλείου – Ε. Ε. Πανουργιά, *Αθανάσιος Ευταξίας: Ο πολιτικός από το Δαδί Δρυμίας*, χ. τ. 2018, σ. 288-289.

²⁴⁵ Εφημ. *Ο Ρουμελιώτης*, αρ. φ. 324, 14.11.1931, σ. 3.

²⁴⁶ Δ. Ι. Βασιλείου – Ε. Ε. Πανουργιά, *ό. π.*, σ. 289.

²⁴⁷ Εφημ. *Η Ελληνική*, αρ. φ. 2140, 6.2.1931, σ. 1.

Αρχείου του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και με την ευγενή χορηγία του Κοινοφελούς Ιδρύματος Ιωάννη Σ. Λάτση²⁴⁸.

Ας υπογραμμισθεί στο σημείο αυτό ότι μέχρι το τέλος της ζωής του ο Αθανάσιος Ευταξίας δεν έπαυσε να ενδιαφέρεται για την πολιτική και οικονομική κατάσταση της χώρας. Διάδοχό του στην πολιτική, στο κραταιό του κόμμα στην επαρχία της Λοκρίδας άφησε τον ανιψιό του Σταύρο Χαρ. Ευταξία, όπως είχε αναγγείλει στο Τύπο λίγο καιρό πριν τον θάνατό του²⁴⁹.

Η ιδιαίτερη πατρίδα του, η Αμφίκλεια (Δαδί), προκειμένου να τιμήσει και να αναδείξει την υπέρλαμπρη αυτή προσωπικότητα του Αθανασίου Ευταξία, έδωσε σε κεντρική οδό της το όνομά του ήδη από το 1931 και τοποθέτησε επί δημαρχίας Λουκά Σκλαβούνου χάλκινη προτομή του στην Κάτω Πλατεία της²⁵⁰.

²⁴⁸ Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιο Αθηνών – Ιστορικό Αρχείο Πανεπιστημίου Αθηνών, Έρευνες για την Ιστορία του Πανεπιστημίου Αθηνών, «Ανάδειξη με σύγχρονα μέσα του Προσωπικού Αρχείου και της Βιβλιοθήκης του Αθανασίου Ευταξία», Διαθέσιμο στο: <http://www.archive.uoa.gr/ereynes-gia-thn-istoria-toy-panepisthmioy-a8hnon/alles-ereynes.html>, Πρόσβαση στις 12.1.2020.

²⁴⁹ Εφημ. *Η Βραδυνή*, αρ. φ. 3339, 5.2.1931, σ. 6, Εφημ. *Ακρόπολις*, αρ. φ. 728, 6.2.1931, σ. 5, Εφημ. *Ελεύθερος Άνθρωπος*, αρ. φ. 74, 6.2.1931, σ. 2, Εφημ. *Η Ελληνική*, αρ. φ. 2140, 6.2.1931, σ. 1 και Εφημ. *Πατρίς*, αρ. φ. 1050, 6.2.1931, σ. 3.

²⁵⁰ Δ. Ι. Βασιλείου – Ε. Ε. Πανουργιά, *ό. π.*, σ. 10-11 και 259-260.

Επίλογος

Μέσα από τη μελέτη του βίου και της δράσης του Αθανάσιου Ευταξία (1849-1931) αντιλαμβάνεται εύκολα κάποιος ότι υπήρξε μία πολυσχιδής και εμβληματική προσωπικότητα με ευρύτατη επιστημονική γνώση, προικισμένος με εξαιρετικά πνευματικά προσόντα, που διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην ελληνική κοινωνία. Αναμφισβήτητα, ήταν μία ιδιαίτερη και ξεχωριστή πολιτική φυσιογνωμία, εξόχου πολιτικής δράσεως, που χαρακτηριζόταν από τόλμη, σθένος και αποφασιστικότητα στις ενέργειές του.

Αναφορικά με τον βίο του Αθανασίου Ευταξία, δεν θα μπορούσε να μην γίνει μνεία στον πατριωτισμό που επέδειξε. Έτρεφε ακραιφνή αισθήματα για την Πατρίδα του και δεν δίστασε κατά την παραμονή του στην τουρκοκρατούμενη Μακεδονία, εργαζόμενος με ζήλος κατά της ξένης προπαγάνδας, να θυσιάσει ακόμη και την ίδια του τη ζωή. Έτσι, αντιμετωπίζοντας τον κίνδυνο να συλληφθεί, αναγκάστηκε να εγκαταλείψει το μακεδονικό έδαφος και να επιστρέψει στην Αθήνα, όπου αφοσιώθηκε στη δημοσιογραφία, αρθρογραφώντας σε εφημερίδες της εποχής. Είναι καταφανές ότι, μαχητικότατος και ακαταπόνητος, δεν έπαυε να εργάζεται μέχρι την τελευταία στιγμή της ζωής του.

Αναδείχθηκε σε μία από τις πιο χαρισματικές προσωπικότητες του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα, ο οποίος συμμετείχε ενεργά στην πολιτική και κοινωνική ζωή της χώρας σε μία κρίσιμη περίοδο για αυτήν. Από την πρώτη στιγμή της εμφάνισής του στη Βουλή των Ελλήνων φάνηκε ότι ήταν ένας άνθρωπος με πνεύμα ανήσυχο και δημιουργικό. Είχε καταφέρει να κερδίσει ακόμη και το θαυμασμό και την εκτίμηση των πολιτικών του αντιπάλων, οι οποίοι αναγνώριζαν την ευρυμάθειά του. Είναι προφανές ότι κατά το διάστημα της πολιτικής του δράσης, αφοσιωμένος στο πολιτικό του έργο, διαμόρφωσε τις βασικές του θέσεις για την αντιμετώπιση των οικονομικών, κοινωνικών και εκπαιδευτικών προβλημάτων στα οποία είχε επέλθει η χώρα.

Ως υπουργός των Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως υπήρξε ο εισηγητής των περίφημων Εκπαιδευτικών Νομοσχεδίων του 1899, τα οποία κατατέθηκαν στη Βουλή των Ελλήνων αλλά δεν ψηφίστηκαν. Τα Νομοσχέδια αυτά, ως γνωστόν, χαρακτηρίστηκαν αναμφισβήτητα ως η πιο ολοκληρωμένη πρόταση αλλαγής της εκπαίδευσης και στις τρεις βαθμίδες της, την κατώτερη, τη μέση και την ανώτερη κατά τον 19^ο αιώνα και αποτέλεσαν θεμελιώδη σταθμό στην ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης.

Αυτός έκρινε ότι λόγω της κατάστασης, που επικρατούσε στην ελληνική κοινωνία, η οποία είχε τραυματισθεί από την ήττα στον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1897, το κράτος έπρεπε να προβεί σε εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, οι οποίες θα συνέβαλαν στην ανόρθωση της χώρας σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο. Πίστευε ότι «Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση είναι η πρώτη αφετηρία, ο ακρωγωνιαίος λίθος πάσης άλλης μεταρρυθμίσεως εν Ελλάδι»²⁵¹.

Εκτός από τη λαμπρή του σταδιοδρομία ως υπουργός των Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως σημείωσε σημαντική επιτυχία και κατά τη θητεία του ως υπουργός των Οικονομικών. Κατόρθωσε με τις οικονομικές γνώσεις, που διέθετε, και με τα άμεσα και ποικίλα οικονομικά μέτρα, που υπέβαλε, να φέρει σε σύντομο χρονικό διάστημα τον προϋπολογισμό του κράτους σε ισορροπία και να εξυγιάνει την οικονομική κατάσταση της χώρας.

Ας υπογραμμισθεί στη συνάφεια αυτή ότι κατά τις υπουργικές του θητείες ο Αθανάσιος Ευταξία ήταν ένας από του λίγους πολιτικούς που συνέβαλε καθοριστικά στη διαμόρφωση της εκκλησιαστικής πολιτικής. Όντας γιος κληρικού και με σπουδές στη Θεολογία, ασχολήθηκε με την αναβάθμιση του ρόλου της εκκλησίας, που αποτελούσε ένα από τα βασικά αιτήματα του Στρατιωτικού Συνδέσμου.

Εν κατακλείδι, αξίζει να αναφερθεί ότι με τη μελέτη της πολυδιάστατης και σύνθετης αυτής προσωπικότητας έρχονται στο φως χρήσιμες πληροφορίες για την ελληνική ιστορία του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα. Ο καταξιωμένος αυτός άνδρας άφησε τη σφραγίδα του στις πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις της εποχής του και τα σημεία της πολιτικής του δράσης έμειναν φωτεινά για τους μετέπειτα πολιτικούς, οι οποίοι αναγνώρισαν την αξία του. Για όλους τους λόγους αυτούς αξίζει να μνημονεύεται στις μέρες μας!

²⁵¹ Αθ. Π. Ευταξίας, *Μεταρρύθμιση και Ανόρθωση: Ανάλυση πολιτικού προγράμματος*, Αθήνα 1899, σ. 37.

Πηγές και Βιβλιογραφία

A. Πηγές

1. Αρχεία

Γενικά Αρχεία του Κράτους

Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Βενιζέλος»

Πέργαμος - Βιβλιοθήκη και Κέντρο Πληροφόρησης Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

2. Δημοσιευμένες Πηγές

Βουλή των Ελλήνων, *Μητρώο Γερουσιαστών και Βουλευτών 1929-1974*, Αθήνα 1977

Βουλή των Ελλήνων, *Μητρώο Πληρεξούσιων, Γερουσιαστών και Βουλευτών 1822-1935*, Αθήνα 1986

Βουλή των Ελλήνων, *Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής* (Πρακτικά Βουλής 1862-1910 και 1910-1935)

Βουλή των Ελλήνων, *Ευρετήρια των Πρακτικών των Εθνοσυνελεύσεων, της Βουλής και της Γερουσίας (1843-1967)*[Ευρετήρια Πρακτικών (1843-1967) και Συγκεντρωτικά Δελτία Νόμων (1975-2000)]

3. Εργογραφία του Αθανασίου Ευταξία

Ευταξίας Αθ. Π., *Το έργον του Ελληνισμού εν Μακεδονία*, Αθήνα 1880

Ευταξίας Αθ. Π., *Αγόρευσις εν τη Βουλή κατά τας συνεδριάσεις της 16ης 18ης και 19ης Ιανουαρίου 1893 επί του προϋπολογισμού του κράτους*, Αθήνα 1893

Ευταξίας Αθ., *Discours de M. Ath. P. Eutaxias: Depute de Locride sur le Budget de 1893*, Αθήνα 1893

Ευταξίας Αθ. Π., *Η Ελλάς εν μεταιχμίω ζωής και θανάτου: Πολιτική μελέτη ανατυπωθείσα εκ του Νεολόγου Κωνσταντινουπόλεως*, Αθήνα 1897

Ευταξίας Αθ. Π., *Αγόρευσις περί του σταφιδικού ζητήματος εν τη συνεδρία της 10 Οκτωβρίου 1898 της Β' Συνόδου του σταφιδικού ζητήματος*, Αθήνα 1898

Ευταξίας Αθ. Π., *Μεταρρυθμισις και Ανόρθωσις: Ανάλυσις πολιτικού προγράμματος*, Αθήνα 1899

Ευταξίας Αθ. Π., *Τα Νομοσχέδια του Υπουργείου της Παιδείας*, Αθήνα 1900

Ευταξίας Αθ. Π., *Το εκκλησιαστικόν ζήτημα της Κύπρου*, Αθήνα 1901

Ευταξίας Αθ., *Η εθνική ημών μουσική*, Αθήνα 1907

Ευταξίας Αθ., *Η θρησκεία των πάλαι Αιγυπτίων*, Αθήνα 1907

Ευταξίας Αθ., *Η Αναθεώρησις του Συντάγματος*, Αθήνα 1911

Ευταξίας Αθ., *Τα οικονομικά μας και το εθνικόν ζήτημα*, Αθήνα 1913

4. Εφημερίδες

Αθήναι

Αιών

Ακρόπολις

Απογευματινή

Αστραπή

Δελτίον της Εστίας

Δημοκρατία

Διδασκαλικόν Βήμα

Έθνος

Ελεύθερος Άνθρωπος

Ελεύθερος Τύπος

Εμπρός

Εστία

Εφημερίδα της Κυβερνήσεως (ΕτΚ)

Εφημερίς

Η Βραδυνή

Η Ελληνική

Η Πρωΐα

Ημερήσιος Τύπος

Καιροί

Κλειώ

Κυριακάτικη Αυγή

Μακεδονία

Μακεδονικά Νέα

Νέα Αλήθεια

Νέα Εφημερίς

Νεολόγος Πατρών

Ο Ρουμελιώτης

Ο Ρωμηός
Παρίς
Πολιτεία Αθηνών
Πρωϊνή
Ριζοσπάστης
Σημαία
Σκριπ
Τηλέγραφος
Το Άστυ
Φάρος της Όθρυος
Φωκίς

5. Περιοδικό

Εστία, έτος Β΄, τ. 3 (Ιανουάριος-Ιούνιος 1977), 8.5.2877 (*Δελτίον της Εστίας*, αρ. 19, 8.5.1877)

6. Εγκυκλοπαίδειες-Λεξικά

Βιογραφική Εγκυκλοπαίδεια του Νεώτερου Ελληνισμού 1830-2010: Αρχαία Ελληνικής Βιογραφίας, τ. 1 (2011)

Βοβολίνης Κ. – Βοβολίνης Σπ. (Επιμ.), *Μέγα Ελληνικόν Βιογραφικόν Λεξικόν (ΜΕΒΛ)*, τ. 3 (1962)

Δρανδάκης Π., *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια (ΜΕΕ)*, τ. 11

Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα, τ. 25 (1984)

Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό (ΠΒΛ), τ. 3 (1999)

Ζευγώλης Γ. (Επιμ.), *Επίτομον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν της «Πρωΐας»*, Αθήνα 1932

Νεώτερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν, τ. 8

Σύγχρονος Εγκυκλοπαίδεια Ελευθερουδάκη, τ. 6

7. Διαδικτυακές Πηγές

Ανδρέου Απ., «Σχέδια νόμου για την Εκπαίδευση 1870-1880», στο: *Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση*, τχ. 26 (Ιανουάριος-Μάρτιος 1989), Διαθέσιμο στο: http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=239&Itemid=29, Πρόσβαση στις 7.3.2020

Ανωνύμου, «Από το Δαδί στο Μέγαρο Μουσικής Αθηνών. Μια ανεξερεύνητη ιστορική διαδρομή», στο: *Δαδί*, Ιανουάριος-Μάρτιος 2010, 1.4.2010, σ. 26-27, Διαθέσιμο στο: <https://issuu.com/parnassos/docs/dadi-1c?viewMode=magazine>, Πρόσβαση στις 11.3.2020

Βελισσάριος Αν., «Τα Νομοσχέδια του Αθανασίου Ευταξία για την Εκπαίδευση (1899): Οι επιδράσεις ερβαρτιανής προέλευσης στην διαμόρφωση των νομοσχεδίων και η επίδραση τους στην ελληνική παιδαγωγική σκέψη», στα: *Πρακτικά του 2ου Διεθνές Συνεδρίου Ιστορίας Εκπαίδευσης με τίτλο: «Η παιδεία στην αυγή του 21ου αιώνα. Ιστορικοσυγκριτικές προσεγγίσεις»*, Διαθέσιμο στο: <http://www.eriande.elemedu.upatras.gr/eriande/synedria/synedrio2/praktika/belisarios.htm>, Πρόσβαση στις 7.3.2020

Γενική Γραμματεία Νομικών και Κοινοβουλευτικών Θεμάτων, «Κυβερνήσεις από το 1909 έως σήμερα: Κυβέρνησις Αθανασίου Ευταξία», Διαθέσιμο στο: <https://gslegal.gov.gr/?p=958>, Πρόσβαση στις 9.3.2020

Γενικό Λύκειο Αμφίκλειας, Αθανάσιος Ευταξίας 1849-1931, Διαθέσιμο στο: <http://gym-amfikl.fth.sch.gr/autosch/joomla15/images/files/loipa/eutaxias.pdf>, Πρόσβαση στις 12.1.2020

Δημαράς Αλ., «Το Πανεπιστήμιο και οι θερααινίδες του», στα: *Πρακτικά του 4ου Διεθνές Συνεδρίου Ιστορίας Εκπαίδευσης*, Διαθέσιμο στο: <http://www.eriande.elemedu.upatras.gr/eriande/synedria/synedrio4/praktika1/dimaras.htm>, Πρόσβαση στις 9.3.2020

Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιο Αθηνών – Ιστορικό Αρχείο Πανεπιστημίου Αθηνών, Έρευνες για την Ιστορία του Πανεπιστημίου Αθηνών, «Ανάδειξη με σύγχρονα μέσα του Προσωπικού Αρχείου και της Βιβλιοθήκης του Αθανασίου Ευταξία», Διαθέσιμο στο: <http://www.archive.uoa.gr/ereynes-gia-thn-istoria-toy-panepisthmioy-a8hnon/alles-ereynes.html>, Πρόσβαση στις 12.1.2020

Θέματα Ελληνικής Ιστορίας, Φιλίστωρ Ι. Β. Δ., «Ο Αθανάσιος Ευταξίας και οι προσπάθειες του για την περιστολή της διασπάθισης του δημόσιου χρήματος (1909-1926)», 16.6.2016, Διαθέσιμο στο: <https://www.istorikathemata.com/2016/06/Athanasios-Eutaxias-1849-1931.html>, Πρόσβαση στις 19.2.2020

Ιστοσελίδα Γυμνασίου Αμφίκλειας, «Μαθητική Βιβλιοθήκη και Βιβλιοθήκη Ευταξία: Λίστα ψηφιοποιημένου υλικού από την βιβλιοθήκη του Αθανασίου Ευταξία», Διαθέσιμο στο: <http://gym->

amfikl.fth.sch.gr/autosch/joomla15/images/files/bibliothiki/library.pdf, Πρόσβαση στις 3.5.2020

Κρίβας Σπ.-Βελισσάριος Αν.-Φραγκούλης Ιωσ., «Πρώιμος επαγγελματικός προσανατολισμός των μαθητών της στοιχειώδους και μέσης εκπαίδευσης στα νομοσχέδια Ευταξία», στα: *Πρακτικά του 2ου Διεθνές Συνεδρίου Ιστορίας Εκπαίδευσης με τίτλο: «Η παιδεία στην αυγή του 21ου αιώνα. Ιστορικοσυγκριτικές προσεγγίσεις»*, Διαθέσιμο στο: <http://www.eriande.elemedu.upatras.gr/eriande/synedria/synedrio2/praktika/kribas.htm>, Πρόσβαση στις 7.3.2020

Κωνσταντακοπούλου Α., «Ταξίδια στα Βαλκάνια: Μακεδονία», στην: *Κυριακάτικη Αυγή «Αναγνώσεις»*. Διαθέσιμο στο: <http://users.uoi.gr/gramisar/prosopiko/constan/Macedonia2.pdf>, Πρόσβαση στις 1.5.2020

Μαρκογιαννάκης Γ., «Τα Νομοσχέδια του 1889 και του 1899 για τη Δημοτική Εκπαίδευση: Ταυτότητες- ομοιότητες –διαφοροποιήσεις», στα: *Πρακτικά του 3ου Διεθνές Συνέδριου Ιστορίας Εκπαίδευσης*, Διαθέσιμο στο: <http://www.eriande.elemedu.upatras.gr/eriande/synedria/synedrio3/praktika%2011/markogiannakis.htm>, Πρόσβαση στις 8.3.2020

Μπουζάκης Σ., «Η Ελληνική Πανεπιστημιακή Εκπαίδευση. Από την ίδρυση του πρώτου ελληνικού πανεπιστημίου το 1836/7 μέχρι τον οργανισμό του 1932: Θεσμοί, αντιλήψεις», στα: *Πρακτικά του 4ου Διεθνές Συνέδριου Ιστορίας Εκπαίδευσης*, Διαθέσιμο στο: <http://www.eriande.elemedu.upatras.gr/eriande/synedria/synedrio4/praktika1/mpouzakis.htm>, Πρόσβαση στις 9.3.2020

Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, «Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών 1899 – 1999». Διαθέσιμα στο: http://www.pischools.gr/progr_spoudon_1899_1999/index.php

Σαν Σήμερα. gr, «Αθανάσιος Ευταξίας: Έλληνας πολιτικός, που διετέλεσε για ένα μήνα πρωθυπουργός την περίοδο της δικτατορικής διακυβέρνησης Πάγκαλου», Διαθέσιμο στο: <https://www.sansimera.gr/biographies/597>, Πρόσβαση στις 12.1.2020

Σιμενή Π. Α., «Φοιτητικές ταραχές στο Πανεπιστήμιο Αθηνών: Η περίπτωση των «γυμναστικών» του 1907», στα: *Πρακτικά του 3ου Διεθνές Συνέδριου Ιστορίας Εκπαίδευσης*, Διαθέσιμο στο:

<http://www.eriande.elemedu.upatras.gr/eriande/synedria/synedrio3/praltika%2011/simeni.htm>, Πρόσβαση στις 8.3.2020

Τζήκας Χρ., «Απόπειρες μεταρρύθμισης της ανώτατης εκπαίδευσης: Η περίπτωση των νομοσχεδίων του Α. Ευταξία (1899)», στα: *Πρακτικά του 4ου Διεθνές Συνέδριου Ιστορίας Εκπαίδευσης, Διαθέσιμο* στο: <http://www.eriande.elemedu.upatras.gr/eriande/synedria/synedrio4/praktika1/tzikas.htm>, Πρόσβαση στις 9.3.2020

Φουκάς Β. Α., «Η παιδαγωγική κατάρτιση των εκπαιδευτικών μέσης εκπαίδευσης στην Ελλάδα κατά το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} και την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα: Πρόσωπα και προσπάθειες, πρόγραμμα και πραγματικότητα», στα: *Πρακτικά του 3ου Διεθνές Συνέδριου Ιστορίας Εκπαίδευσης, Διαθέσιμο* στο: <http://www.eriande.elemedu.upatras.gr/eriande/synedria/synedrio3/praltika%2011/foukas.htm>, Πρόσβαση στις 8.3.2020

Β. Βιβλιογραφία

Αθανασιάδης Χ.- Πατρικίου Αλ., «‘Προς την οδόν αρτίας παιδαγωγίας της νεότητος του έθνους’». Οι σχολικοί αγώνες στη δημόσια σφαίρα (1900-1901)», στα: *Θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης*, τχ. 15-16 (2017-2018), σ. 100-123

Αλιβιζάτος Ν. Κ., *Εισαγωγή στην Ελληνική Συνταγματική Ιστορία. Σημειώσεις πανεπιστημιακών Παραδόσεων. Τεύχος Α' 1821-1941*, Αθήνα-Κομοτηνή 1981

Αντωνίου Δ., *Τα προγράμματα της Μέσης Εκπαίδευσης (1833-1929)*, Αθήνα 1987- 1989, 3 τ.

Ασπρέας Γ. Κ., *Πολιτική ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος 1821-1921*, Αθήνα 1924-1930, 3 τ.

Βασιλείου Δ. Ι. – Πανουργιά Ε. Ε., *Αθανάσιος Ευταξίας: Ο πολιτικός από το Δαδί Δρυμίας*, χ. τ. 2018

Βεντήρης Γ., *Η Ελλάς του 1910-1920*, Αθήνα 1931, 2 τ.

Βουρνάς Τ., *Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας: Από την Επανάσταση του 1821 ως το κίνημα του Γουδί (1909)*, Αθήνα 1998, τ. 1

Βουρνάς Τ., *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας: Από την έλευση του Βενιζέλου στην Ελλάδα (1909) ως την έκρηξη του Ελληνοϊταλικού πολέμου (1940)*, Αθήνα 1998, τ. 2

Γαλλής Κ. Δ., «Φθιώτες καθηγητές και υφηγητές του Πανεπιστημίου Αθηνών το 19ο αιώνα», στα: *Φθιωτικά Χρονικά*, τχ. 8 (1987), σ. 5-34

Γελαδάκη Σ., «Σχολικά βιβλία και εκπαιδευτική πολιτική: από τον 19ο στον 20ο αιώνα», στην: *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, τχ. 19 (2019), σ. 10-23

Γενικό Επιτελείο Αεροπορίας/Διεύθυνση Ιστορίας Αεροπορίας, *Ιστορίας της Ελληνικής Αεροπορίας*, Αθήνα 1998, τ. 2

Δαβανέλλος Ν. Τ., *Λαμία: Τα πρόσωπα (1760-1930)*, Λαμία 2003

Δαλακούρα Κ.- Ζιώγου Καραστέργιου Σ., *Η εκπαίδευση των γυναικών. Οι γυναίκες στην εκπαίδευση. Κοινωνικοί, ιδεολογικοί, εκπαιδευτικοί μετασχηματισμοί και η γυναικεία παρέμβαση (18ος - 20ός αι.)*, Αθήνα 2015

Δαφνής Γρ., *Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων 1923-1940*, Αθήνα 1955, 2 τ.

Δαφνής Γρ., *Τα ελληνικά πολιτικά κόμματα 1821-1961*, Αθήνα 1961

Δελμούζος Α., *Το κρυφό σκολειό 1908-1911*, Αθήνα 1950

Δερτιλής Γ. Β., *Ιστορία του ελληνικού κράτους 1830-1920*, Ηράκλειο 2014

Δημαράς Αλ., *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, Αθήνα 2017, 2 τ.

Δημητρόπουλος Α., *Οι ελληνικές κυβερνήσεις 1843 - 2004*, Αθήνα 2004

Δρογίδης Δ. Α., *Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία 1453-1997*, Θεσσαλονίκη 1997

Ευαγγελίδης Τρ. Ε., *Τα μετά τον Όθωνα, ήτοι της Ιστορίας της Μεσοβασιλείας και της Βασιλείας Γεωργίου του Α' (1862-1898)*, Αθήνα 1898

Ευαγγελόπουλος Σπ., *Ελληνική Εκπαίδευση*, Αθήνα 1998-1999, 2 τ.

Ευταξίας Ιωάν., *Το Κράτος και η Εθνική Τράπεζα*, Αθήνα 1914

Ζαγγογιάννης Δ. Κ., *Παρατηρήσεις εις το νομοσχέδιον της μέσης εκπαιδύσεως [ανάτυπο]*, Αθήνα 1891

Ζαγγογιάννης Δ. Κ., *Παιδαγωγούσα διδασκαλία, ήτοι έννοια και ουσιωδέσταται ταύτης απαιτήσεις*, Αθήνα 1896

Ζαγγογιάννης Δ. Κ., *Ανάγκη παιδαγωγικής μορφώσεως των λειτουργών της γυμνασιακής παιδείας. Λόγος εισιτήριος ρηθείς υπό Δ. Κ. Ζαγγογιάννη*, Αθήνα 1900

Ζαγγογιάννης Δ. Κ., *Λόγοι απολύσεως από της εν τω πανεπιστημίω καθηγεσίας*, Αθήνα 1901

Ζιώγου-Καραστέργιου Σ., *Η Μέση Εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα (1830-1893)*, Αθήνα 1986

Ζορμπάς Ν., *Απομνημονεύματα ή πληροφορίες περί των συμβάντων κατά την διάρκεια της Επανάστασεως της 15ης Αυγούστου 1909*, Αθήνα 1925

Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα: Οι Απαρχές 1900-1922 (Επιμ. Χατζηιωσήφ Χρ.), τ. 1 α-β (χ. χ.) και *Ο Μεσοπόλεμος 1922-1940* (Επιμ. Χατζηιωσήφ Χρ.) τ. 2 α-β (2002-2003)

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους (ΙΕΕ), τ. 14 (1977) και τ. 15 (1978)

Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1700-2000 (ΙΝΕ), τ. 5 (2003) και τ. 6 (2003)

Ιστορία των Ελλήνων, Νεώτερος Ελληνισμός 1881-1910, τ. 11 (2006)

Καλαφάτη Ελ., *Τα σχολικά κτίρια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (1821-1929). Από τις προδιαγραφές στον προγραμματισμό*, Αθήνα 1988

Καραμανωλάκης Β. Δ., *Η συγκρότηση της ιστορικής επιστήμης και η διδασκαλία της Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1837-1932)*, Αθήνα 2006

Καρανικόλας Γ. Δ., *Νόθες εκλογές στην Ελλάδα 1844-1961*, Αθήνα 1963

Κάτσικας Χρ.-Θεριανός Κ. Ν., *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης. Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, Αθήνα 2007

Κορρέ Ε., «Βιβλία για τη διδασκαλία του μαθήματος της Έκθεσης στη Μέση Εκπαίδευση κατά την περίοδο 1874-1909», στο: *Παρνασσός*, τ. 47 (2005), σ. 269-290

Κουλούρη Χρ., *Ιστορία και Γεωγραφία στα Ελληνικά Σχολεία (1834-1914). Γνωστικό αντικείμενο και ιδεολογικές προεκτάσεις*, Αθήνα 1988

Κουλούρη Χρ., *Αθλητισμός και όψεις της αστικής κοινωνικότητας: Γυμναστικά και αθλητικά σωματεία 1870-1922*, Αθήνα 1997

Λάππας Κ., *Πανεπιστήμιο και φοιτητές στην Ελλάδα κατά τον 19ο αιώνα*, Αθήνα 2004

Λέφας Χρ., *Ιστορία της Εκπαιδευσεως*, Αθήνα 1942

Λούλης Κ., *Η επιβίωση της Ελλάδας μέσα από διαδοχικά θαύματα. Σελίδες ακμής και παρακμής της νεοελληνικής ιστορίας*, Αθήνα 2015

Μακρυδημήτρης Αντ., *Οι Πρωθυπουργοί της Ελλάδος 1828-1997*, Αθήνα 1997

Μακρυδημήτρης Αντ. - Κωστής Γ.- Παπαδημητρίου Κ.- Πραβίτα Μ. Η.- Σαβοριανάκης Π., *Πρόεδροι της Βουλής, Γερουσίας και Εθνοσυνελεύσεων 1821-2008*, Αθήνα 2009

Μαρκεζίνης Σπ. Β., *Πολιτική ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος 1828-1964*, Αθήνα 1966, τ. 2

Μαρωνίτη Ν., «Οι πολιτικές δυνάμεις κατά την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα», στο: *Το Κίνημα στο Γουδί 1909*, χ.τ. 2012, σ. 19-38

Μιλής Ν., «Το μάθημα της φυσικής αγωγής στη Μακεδονία κατά την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας», στο: *Υσπληγξ: Επιστημονικό Περιοδικό Φυσικής Αγωγής*, τ. 6 (2018), σ. 1-13

Μπακαλάκη Αλ.-Ελεγκίτου Ελ., *Η εκπαίδευση «εις τα του οίκου» και τα γυναικεία καθήκοντα. Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους έως την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929*, Αθήνα 1987

Μπουζάκης Σ., *Σύγχρονα παιδαγωγικά και εκπαιδευτικά προβλήματα*, Αθήνα 1989

Μπουζάκης Σ., *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα. Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Γενική και Τεχνικοεπαγγελματική εκπαίδευση*, Αθήνα 1994, τ. 1

Μπουζάκης Σ., *Νεοελληνική εκπαίδευση (1821-1998)*, Αθήνα 2006

Μπουζάκης Σ. – Τζήκας Χρ., *Η κατάρτιση των δασκάλων –διδασκαλισσών και νηπιαγωγών στην Ελλάδα. Η περίοδος των διδασκαλείων 1834-1933*, Αθήνα 2002, τ. 1

Μωραϊτίης Δ. Γ., *Ιστορία της Παιδαγωγικής*, Αθήνα 1927

Οικονομάκου Μ.-Μ.- Αλμπανίδης Ευαγ.- Καραφύλλης Αθ., «Ο Νόμος ΒΧΚΑ΄ και η Συμβολή του στην Εξέλιξη της Σχολικής Γυμναστικής», στις: *Αναζητήσεις στη Φυσική Αγωγή & τον Αθλητισμό*, τ. 11 (Νοέμβριος 2013), σ. 36-47

Ολύμπιος Ι. Π., *Τα Εκπαιδευτικά Νομοσχέδια*, Αθήνα 1900

Πάγκαλος Θ., *Τα Απομνημονεύματά μου 1897-1947. Η ταραχώδης περίοδος της τελευταίας πεντηκονταετίας*, Αθήνα 1950, τ. 1

Παπαδόπουλος Χρ. Α., *Ιστορία της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής επί τη εβδομηκονταπενταετηρίδι αυτής*, Αθήνα 1919

Πετρίδης Π. Β., *Ελληνική πολιτική και κοινωνική ιστορία 1821-1940: Επισκόπηση*, Θεσσαλονίκη 1986

Πετρίδης Π. Β., *Σύγχρονη ελληνική πολιτική ιστορία (1862-1917): Από την εν Αθήναις Β΄ Συνέλευση στην εκθρόνιση του Κωνσταντίνου Γλύζμπουργκ*, Αθήνα 2020, τ. 2

Πλουμίδης Σπ. Γ., «Το έθνος ως ταξική διαστρωμάτωση: Η κοινωνική φυσιολογία των ορθόδοξων πληθυσμών στην οθωμανική Μακεδονία (1904)», στα: *Πρακτικά του Δ΄ Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών (Γρανάδα, 9-12*

Σεπτεμβρίου 2010: «Ταυτότητες στον ελληνικό κόσμο (από το 1204 έως σήμερα) (Επιμ. Κ. Α. Δημάδης), Αθήνα 2011, τ. 3, σ. 523-537

Ποταμιάνος Ν., «Η ριζοσπαστική δεξιά και το αγροτικό ζήτημα στις αρχές του εικοστού αιώνα. Η περίπτωση του Χρηστοβασίλη και της Εταιρείας “Ελληνισμός”», στο: *Μνήμων*, τ. 26 (2004), σ. 133-156

Πυργιωτάκης Ι. Ε., «Δάσκαλοι και κοινοβουλευτισμός στην Ελλάδα του 19ου αιώνα. Οι επιπτώσεις του κοινοβουλευτικού συστήματος στην εξέλιξη του διδασκαλικού επαγγέλματος στην Ελλάδα», στην: *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τχ. 71 (1988), σ. 200-235

Ράδος Ν. (Επιμ.), *Τα κατά την Ριζάρειον Εκκλησιαστικήν Σχολήν, από της συστάσεως αυτής μετά της εικόνας του ιδρυτού*, Αθήνα 1903

Ρούσσαρης Αρ. Κ., *Το Πρωτοδικείο Λεβαδείας. Η Δικαιοσύνη στη Λεβάδεια μετά το 1821. Μορφές Δικηγόρων Λεβαδείας*, Λεβάδεια 1999

Ρούσσοις Γ., *Νεώτερη Ιστορία του Ελληνικού Έθνους 1826-1974*, Αθήνα 1975, τ. 6

Σαραϊδάρης Θ. Γ., «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια του Αθανάσιου Ευταξία (1899)», στα: *Πρακτικά «Νέες Φωνές 5»*, σ. 64-67

Σβορώνος Ιωάν. Ν., *Εικόν του εν Ελλάδι επιστημονικού βίου*, Αθήνα 1896

Σβορώνος Ν. Γ., *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*, Αθήνα 2007

Σκορδάς Γ. Π., *Αμφίκλεια (Δαδί). Ιστορικά Θέματα*, Αμφίκλεια 2013

Σκορδάς Γ. Π., *Τα Σχολεία στο Δαδί τον 18ο & 19ο αιώνα*, Αμφίκλεια 2011

Σκορδάς Ιωάν. Π., *Βιομηχανίες-Βιοτεχνίες Δαδίου*, Λαμία 2014

Σκούρα Α. Θ., «Η επιβολή εκπαιδευτικών τελών στη δημόσια γενική και πανεπιστημιακή εκπαίδευση (1887-1895): εκπαιδευτικές, οικονομικές και κοινωνικοπολιτικές διαστάσεις», στα: *Θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης*, τχ. 11 (2013), σ. 129-156

Σκούρα Α., «Ο Θεσμός των Ιεροδιδασκαλείων (1918-1989). Η Διαχρονική Εξέλιξη και η Συμβολή του στην Εκπαίδευση», στα: *Πρακτικά 1ου Επιστημονικού Συνεδρίου Ιστορίας Εκπαίδευσης: Επίκαιρα Θέματα Ιστορίας Εκπαίδευσης* (Επιμ. Σ. Μπουζάκης) Πάτρα, 28-30 Σεπτεμβρίου 2000, Αθήνα 2020, σ. 217-232

Στρούμπος Δ., *Εκκλησιαστική Ριζάρειος Σχολή, χ.τ.* [1885]

Συλλογικό Έργο, *Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος. 160 χρόνια λειτουργίας. Ιστορικό Χρονολόγιο 1841-2001*, Αθήνα 2001

Συλλογικό έργο, *Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας του έτους 1931*, Αθήνα 1932

Συνοδινός Πολύκαρπος Μητροπολίτης Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως, «Ο Φθιώτιδος Καλλίνικος Καστόρχης», στη: *Θεολογία*, τ. 9, τχ. 2 (1931), σ. 97-118

Τασιόπουλος Ν. Κ., *Δαδιώτες Πανεπιστημιακοί: Η ζωή και το έργο τους*, Αθήνα 2018

Τασιόπουλος Ν. Κ., *Λοκροί συγγραφείς και ποιητές. Από την αρχαιότητα έως τις ημέρες μας*, Αθήνα 2018

Τζουμελέας Σ. Γ.- Παναγόπουλος Π. Δ., *Η εκπαίδευσή μας στα τελευταία 100 χρόνια*, Αθήνα 1933

Τσεσμετζή-Μαραγκάκη Δ., «Η παιδαγωγική κατάρτιση των εκπαιδευτικών της Μέσης Εκπαίδευσης, 1836-1910», στο: *Σίρις* (Επιμ. Π. Κ. Σαμσάρης), τ. 7 (2003-2007), σ. 37-53

Φλεριανού Αικ. (Επιμ), *Χαρίλαος Τρικούπης: Η ζωή και το έργο του*, Αθήνα 1999, 2 τ.

Φούκας Β. Α., *Η παιδαγωγική κατάρτιση των εκπαιδευτικών Μέσης Εκπαίδευσης στην Ελλάδα (1837-1910): Αναζητήσεις, θέσεις, προοπτικές*, Θεσσαλονίκη χ. χ.

Φούκας Β. Α., «Μεταξύ «παλαιάς» και «νέας» αγωγής: Το προφίλ του εκπαιδευτικού, η αναγκαιότητα παιδαγωγικής κατάρτισης και το περιοδικό Μέση Εκπαίδευσις (1905-1906)», στο: *Νέος Παιδαγωγός*, τχ. 7 (Σεπτέμβριος 2016), σ. 20-32

Φούκας Β. Α., «Νεοανθρωπισμός, Ερβαρτιανισμός, Παιδαγωγική: Μία γενεαλογία του εκπαιδευτικού δανεισμού στο Πανεπιστήμιο Αθηνών κατά τον 19ο αιώνα», στην: *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, τ. 36, τχ. 67 (2019), σ. 144-167

Φουρναράκη Ελ., *Εκπαίδευση και αγωγή των κοριτσιών. Ελληνικοί προβληματισμοί (1830-1910): Ένα Ανθολόγιο*, Αθήνα 1987

Φραγκουδάκη Άν., *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι: Άγονοι αγώνες και ιδεολογικά αδιέξοδα στο μεσοπόλεμο*, Αθήνα 1983

Χαλδαιάκης Αχ. Γ., «Ο Ν. Δ. Λεβίδης και το ανακύψαν μουσικό ζήτημα κατά τον Μάιο του 1902», στο: *Παρνασσός*, τ. 36 (1994), σ. 34-65

Χατζηστεφανίδης Θ. Δ., *Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης (1821-1986)*, Αθήνα 2005

Χρήστου Θ., *Κωνσταντίνος Δημητρίου Σχινάς (1801-1857). Η ζωή-το έργο-η εποχή του*, Αθήνα 1998

Χρήστου Θ., *Από την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1821) έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1947)*, Αθήνα 1999

Χρήστου Θ., *Τα σύνορα του Ελληνικού Κράτους και οι διεθνείς συνθήκες (1830-1947)*, Αθήνα 1999

Χρήστου Θ., *Προσεγγίσεις στη Νεότερη Ελληνική Ιστορία. Από το Ρήγα Βελεστινλή (1757-1798) έως την εμπλοκή της Ελλάδας στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (1940-1941)*, Αθήνα 2001

Χρήστου Θ., *Το Κωπαϊδικό Ζήτημα και οι κοινωνικοί αγώνες για την επίλυσή του (1865-1953). Ο Δημήτριος Γ. Παπασπύρου (1902-1987) και η συμβολή του στη διευθέτηση της Κωπαϊδικής Υπόθεσης*, Αθήνα 2002

Χρήστου Θ., *Γεώργιος Π. Κρέμος (1839-1926). Ένας κορυφαίος Αραχωβίτης ιστορικός*, Αθήνα 2005

Χρήστου Θ., «Το Εκπαιδευτικό Σύστημα (1881-1910). Αιτήματα, μεταρρυθμίσεις και ελλείμματα», στην: *Ιστορία των Ελλήνων, Νεώτερος Ελληνισμός 1881-1910*, τ. 11 (2006), σ. 484- 525

Χρήστου Θ., *Πολιτικές και κοινωνικές όψεις της Επανάστασης του 1821*, Αθήνα 2013

Χρήστου Θ., *Πέτρος Σωκρ. Κόκκαλης (1896-1962). Ο αστός επαναστάτης ιατρός από τον αντιβενιζελισμό στο λενινισμό*, Αθήνα 2019

Clogg R., *Συνοπτική ιστορία της Ελλάδας: 1770-2000*, Αθήνα 2003

Hering G., *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821-1936* (Μτφ. Παρασκευόπουλος Θ.), Αθήνα 2004-2006, 2 τ.

Παράρτημα

Αθανάσιος Ευταξίας (1849-1931)

Πηγή: Εφημ. *Ακρόπολις*, αρ. φ. 728, 6.2.1931, σ. 5

Υπογραφή του Αθανασίου Ευταξία

Πηγή: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Βενιζέλος», «Επιστολή του Α. Ευταξία προς τον Ε. Βενιζέλο σχετικά με τις δηλώσεις του προς τους εκλογείς Φθιώτιδος και Φωκίδος». Διαθέσιμη στο: <http://www.venizelosarchives.gr/rec.asp?id=30505>, Πρόσβαση στις 14.2.2020

ΣΚΙΟΣ ΠΟΥ ΤΡΑΧΥ

ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ ΕΣΤΙ.

*Έτησία Δρ. 12

*Έξέλιξις • 6

ΕΣΤΕΡΙΟΥ

*Έτησία φρ. 20

*Έξέλιξις • • 10

Τό φύλλον λαν. 26

Η ΑΛΗΘΕΙΑ

ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ:

ΕΥΑΓ. Ν. ΛΑΧΑΝΟΚΑΡΑΗΣ

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ

ΣΚΙΟΣ ΔΑΙΚΣ

ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ ΕΣΤΙ

*Έτησία Δρ. 6

*Έξέλιξις • 3

ΕΣΤΕΡΙΟΥ

*Έτησία φρ. 20

*Έξέλιξις • • 6

Τό φύλλον λαν. 10

ΓΡΑΦΕΙΑ: 'Οδός Πραξιτέλους Δρ. 10
(Παρά τῷ Υπουργίῳ τῶν Ναυτιλῶν)

ΠΑΝ ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΗΣ ΕΒΔΟΜΑΔΟΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΑ

*Εἰς τὸν παρόντος σελὶς ἀναγορεύεται ἀντιγράφος τῆς «'Αλήθειας» ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Σουδῶν

ΗΜΕΡΑΙ ΚΡΙΣΕΩΣ

Η ΑΝΤΙΠΑΡΑΣΙΣ — ΘΑΝΑΤΟΣ

Ὅταν ὁ ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν μετὰ πενήταρον ἀγόμενον κατήχητο τοῦ βήματος τῆς Βουλῆς ἀπὸ τὰ ραγδιῶτα καὶ παρατεταμένα χειροκροτήματα τῶν θεωρητικῶν, κίτω εἰς τὴν αἰθουσαν τῆς Βουλῆς ἐνόησε τίς ὅτι εἶχε ἐνοχλήσει αἰφρῆς ὁ θάνατος! Οἱ βουλευταὶ, ὡς ν' ἀπελευθέρωσαν, ἔβρισαν ἀναιδῶς ἀνέντητοι, ψυχροὶ, περιφρόνητοι, ὁσὸν ἄλλοι κατηγορούμενοι ἀκούσαντες τῆς καταδίκης αὐτῶν. Ἄνω ὁ λαὸς εἰς τὰ θεωρεῖα ἐξεδήλωνε παταγωδῶς τὴν ἀγανάχην του καὶ τὴν χαρὰν του τὸν ἐνθουσιασμὸν του. Κάτω οἱ βουλευταὶ ὡσεὶ πενθοῦντες συνεπαρροῦντο εἰς τὰς θέσεις των μὴ ἐχθρῶν ἄρα. Εἰς τὸ θεῖον, τὸ συγκρατητικὸν, τὸ εὐλαχριντῶν, τὸ φιλικώτερον, τὸ φωτεινὸν, τὸ μέγα κίνημα τῆς Ἀνωρθώσεως καὶ Σωτηρίας τῆς Πατρίδος τὸ ὁποῖον ἡ παλαιὰ ἀπὸ τῶν εὐλαχριντῶν καὶ ἐθνικώτερον παλμὸν φωνὴ τοῦ κ. Ἐδδαξίου ἐπέπαισε πρὸς τὸν πατριωτικὸν καὶ τὰ φῶτα τῶν Ἑλλήνων βουλευτῶν, οὗτοι ἀπήνησαν διὰ σιγῆς νεκρῆς, διὰ σιγῆς παρατάξις διὰ σιγῆς ἐξθρῶς, διὰ σιγῆς ἀντιδικῆς!

Ὅδὲ εἰς βουλευτῆς ἐκ τῶν μὴ κυβερνητικῶν ἐβάνε ἀναγκαστικῶς ἐκ τοῦ ἐμπνευσμένου ἐπιλόγιου τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν, ὁ ὁποῖος ἔστειψε θαυμασιῶς τὴν ἀκτινολογίαν ἀπὸ τὴν ἐγγύστητιν τῆς ἀληθείας καὶ εὐλαχριντίας μακροχρότην ἀποθεῖ τίστην. Ἦτο ἡ κατάληξις ἡ ἡ δουρασία ἡ ὁ φθόνος ὁ ὁποῖος ἐκάρφωσαν ἀναλόγητους εἰς τὰς θέσεις των τοὺς βουλευτῆς.

Ἡ εἰκὼν ἦτο τραγικῶς ἀγένη καὶ χειροκροτητικῆ. Ὅταν ἐμφρότερα, ὅσον πατριωτικώτερα προσεπάθησεν ὁ ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν νὰ ἐλέγη συναρῶν τὸ ἐνδομῆρον καὶ τὴν συμπάθειαν τῆς Βουλῆς ἐπὶ τὸ ταλαιπωρημένον ἔθνος, ἐπὶ τοσοῦτον αὐτῆ διὰ καταφαντοῦς ἀντιδικῆσε ἐνέμειν εἰς τὴν παγρῶν αὐτῆς καὶ δυσμενῆ ἐπιφύλαξιν.

Ἦτο ἡ πάλῃ τοῦ φωτὸς κατὰ τοῦ σκότους. Τοῦ θύρου καὶ τῆς ἐλπίδος κατὰ τῆς ἐπιμόνου καὶ συστηματικῆς ἀπογορητικῆς καὶ εἰρωνίας τῆς τῆς αὐτοθυσίας καὶ ἀπαλλαγῆσε κατὰ τοῦ ὀπλολογισμοῦ καὶ τῆς ἰδιωτικῆς. Ἡ πάλῃ τῆς λαϊκῆς ὁδοῦν ἡ πάλῃ τῆς ζωῆς τοῦ ἔθνους κατὰ τοῦ θανάτου τῆς Συναλλαγῆς κατὰ τῆς κομματικῆς σαπίλας.

Διὰ στόματος τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν ἐλάλει κατ' ἐπίνοιαν τὴν ἦσαν ἀπὸ τὸ ἔθνος. Ἡ φωνὴ του ἦτο ἡ φωνὴ τοῦ λαοῦ. Ὁ παλμὸς του ὁ παλμὸς τῆς καρδίας τοῦ ἔθνους. Ὁ Ἐδδαξίας ἐνεπείθετο κατ' ἐπίνοιαν τὰς μακρὰς στιγμὰς τὰ

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΤΗΣ ΗΜΕΡΑΣ

Ο κ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΕΥΤΑΞΙΔΗΣ
 Ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν ὁ ἀναρχὴς τοῦ Προγράμματος τῆς Ἀνωρθώσεως εἰς τὴν Βουλῆν

Ὅταν ὁ κ. Ἐδδαξίας ἐλάλει βουλευτῆς τὴν 10ην Μαρτίου Ἐ. Ἐ. ἐπὶ τῆς ἐπιμόνου τῶν λαῶν ἀπὸ τοῦ ἔθνος τοῦ ἡ εὐφροσύνη τοῦ λαοῦ.

ἐδ' ἐνέπτερα. Ἰσοδύνη τοῦ λαοῦ, τοῦ ἐρωτικῶν ἄνθρωπος πόθος. Ὅταν ἐδ' ἀκτινολογῆται τοὺς ἐμπνευσμένους ἔθνους κινήσεις, ὅταν κατεδύχωνται τὸ οὐρανοῦ καὶ πολιτικῶν βλάστηρον, ὅταν διὰ φωνῆς ἀναλόγειας καὶ τολμηρῆς καὶ ρωμαλέας χειρὸς ἐκκαταβαθῆ τὰ θεμέλια τοῦ νέου ἔθνους οὐρανοῦ καὶ ἐχρησάται τὴν ὁδὸν τῆς ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως καὶ ὅταν ἐφύλαξιν τὸν θυμὸν τῆς ἐλευθερίας καὶ ἐτόνησεν τὸν πόνον τῆς λαϊκῆς ἐκπαίδευσσεως καὶ στρατιωτικῆς ἀνατροφῆς τοῦ ἔθνους καὶ ἐβρῆσαν τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπισκοπῆς τῆς ἐθνικῆς πατριωτικῆς καὶ ἐργατικῆς καὶ τῆς φορολογικῆς ἐπιβαρύνσεως τῶν πτωχῶν τάξεων καὶ ὅταν ἀπέσπασαν καὶ κατέκοπται τὰ σπαστὰ καὶ ἀπύρριστα καὶ παραλογικὰ μέλη τῶν διαφόρων ὀργανισμῶν καὶ περικομῶν ἔχων βαθεῖα τὴν αἰσθησὶν εἰς τὰς κοπιώματας περὶ τῆς νεωτέρας Λαοκρατίας Ὑδρας τῆς Συναλλαγῆς καὶ διαγράψαι τὰ μέτρα τῆς ἐνεργητικῆς καὶ ἐπισκοπῆς τοῦ Κράτους, ἐπεξηγῶν, ἀναλόγειας ἀποδεδεικνύον, φωνῆς, κινητικῶν οὐρανοῦ, εὐλαχριντίας, φωνῆς, ἐκκαταβαθῆ τὸν κοπιώματων ἔργων τῆς ἔθνους ἀνακατασκευῆς ὁ Ἐδδαξίας ἦτο κατὰ τὴν ἦσαν ἐκείνην ὁ μεγαλοφρονότερος καὶ ἐπιβλητικώτερος καὶ πιστότερος κήρυξ τῶν λαϊκῶν πόθων καὶ καὶ ἔθνους συμπεριφέρον, ὁ ἐνεπείθετο τὸ βέβαιον τῆς ἔθνους ἀνακατασκευῆς καὶ ἔλπίδος εἰς τὴν Πανελλήνιον ὁδοῦν.

Ἦτο ἡ Νίκη, ὁ Θράμβος, ἡ Ἀ-

Σκίτσο στο οποίο απεικονίζεται ο Αθανάσιος Ενταξίας να μεταφέρει τον Προϋπολογισμό του κράτους του έτους 1909 στη Βουλή των Ελλήνων

Πηγή: Εφημ. *Ο Ρωμηός*, τχ. 1098, έτος 25, 21.11.1909, σ. 3

Γελιογραφία του Αθανασίου Ενταξία σχετικά με τα νέα του καθήκοντα

Πηγή: Εφημ. *Πολιτεία*, αρ. φ. 2.885, 11.8.1926, σ. 1

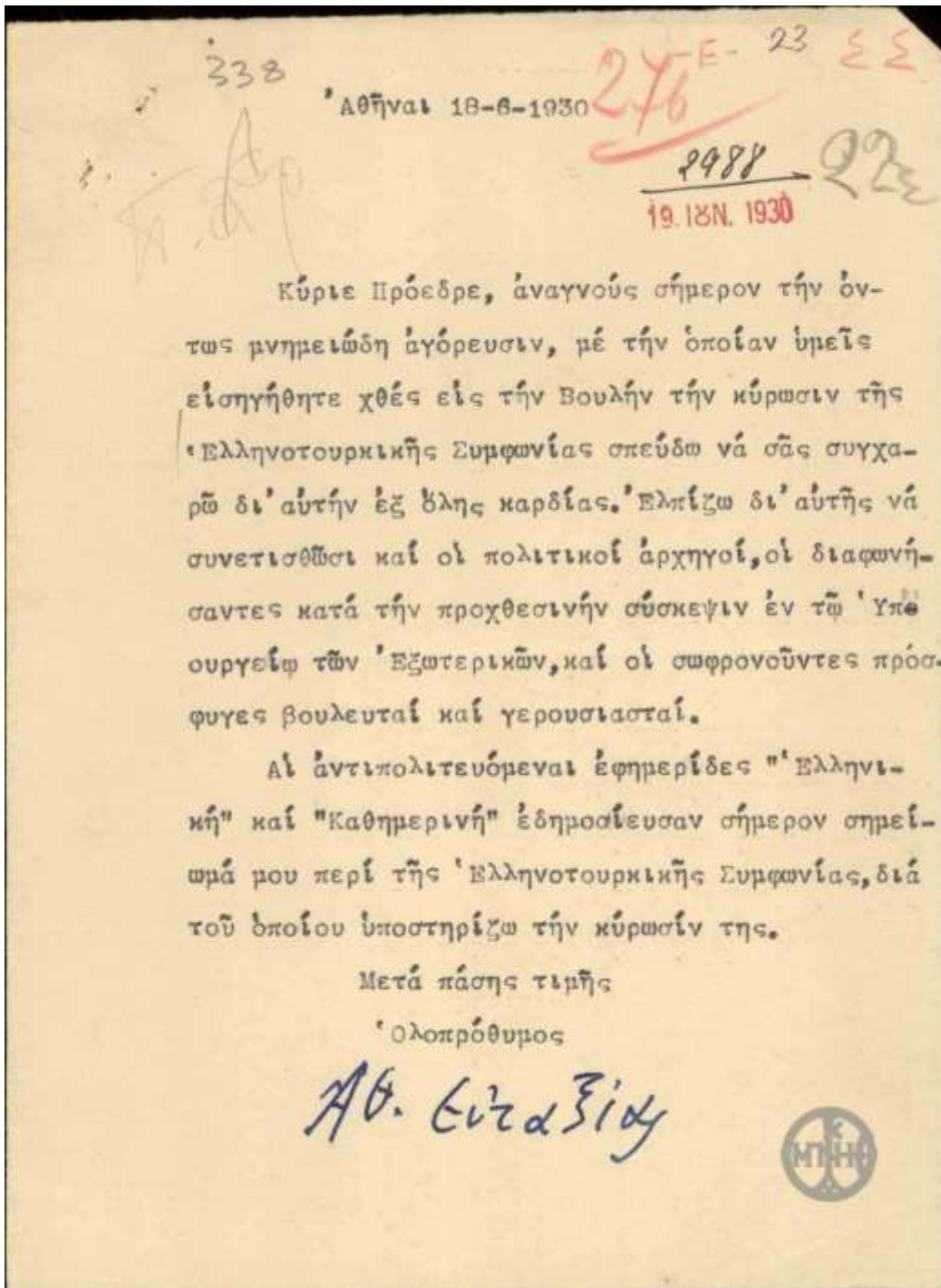
Σκίτσα σχετικά με την Κυβέρνηση του Αθανασίου Ευταξία

Εφημ. Πολιτεία, αρ. φ. 2.895, 22.8.1926, σ. 1

Γελοιογραφία που σατυρίζει την Κυβέρνηση Αθανασίου Ευταξία

Πηγή: Εφημ. ΗΕλληνική, αρ. φ. 487, 12.8.1926, σ. 1

Συγχαρητήρια Επιστολή του Αθανασίου Ευταξία προς τον Ελευθέριο Βενιζέλο

σχετικά με την υπογραφή της Ελληνοτουρκικής Συμφωνίας

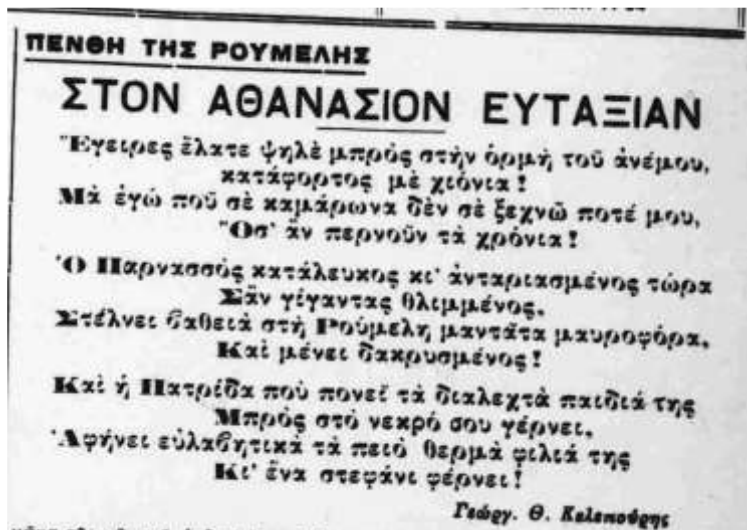
Πηγή: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Βενιζέλος, «Συγχαρητήρια Επιστολή του Αθ. Ευταξία προς το Βενιζέλο σχετικά με την υπογραφή της ελληνοτουρκικής συμφωνίας».

Διαθέσιμη στο: <http://www.venizelosarchives.gr/rec.asp?id=48607>, Πρόσβαση στις 14.2.2020

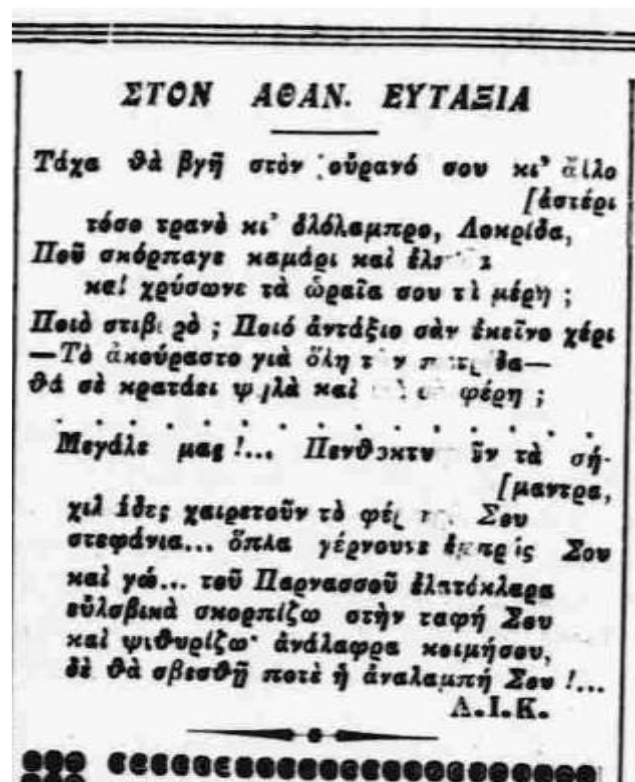
Η πομπή στην κηδεία του Αθανασίου Ευταξία

Πηγή: Εφημ. *Η Ελληνική*, αρ. φ. 2141, 7.2.1931, σ. 3

Αφιέρωμα του Γεώργ. Θ. Κελεπούρη
στον εκλιπόντα Αθανάσιο Ευταξία

Πηγή: Εφημ. *Ο Ρουμेलιώτης*, αρ. φ. 285, 14.2.1931, σ. 1

Αφιέρωμα στον θανόντα Αθανάσιο Ευταξία

Πηγή: Εφημ. *Ο Ρουμελιώτης*, αρ. φ. 285, 14.2.1931, σ. 4

Περίληψη

Η παρούσα Διατριβή Μεταπτυχιακής Ειδίκευσης εστιάζει στην παρουσίαση της ζωής, της πολιτικής δράσης αλλά και του έργου του επιφανούς θεολόγου, οικονομολόγου, πολιτικού, δημοσιογράφου και συγγραφέα με καταγωγή από τη Φθιώτιδα, Αθανασίου Ευταξία (1849-1931). Αρχικά, γίνεται μνεία στη ζωή του, στις σπουδές του και στην ενασχόλησή του με τη δημοσιογραφία. Στη συνέχεια, η εργασία επικεντρώνεται στην πολιτική του δράση από το 1885 έως το 1931 και ειδικότερα στη θητεία του ως βουλευτής, γερουσιαστής, υπουργός και πρωθυπουργός, αλλά και στη δράση του ως πρόεδρος της Επιτροπής Οικονομικών και της Αεροπορικής Άμυνας. Τέλος, η μελέτη ολοκληρώνεται με την παρουσίαση του συγγραφικού του έργου καθώς και με την περιγραφή του τέλους του βίου του.